

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

თინათინ თურქია

ადამიანის საცხოვრისის ამსახველი ლექსიკის

პრაგმატიკული ანალიზი

(ქართული ენის მაგალითზე)

ფილოლოგიის დოქტორის

(Ph.D) აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

სამეცნიერო ხელმძღვანელები:

ფილოლოგიის მეცნიერებათა

დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყებია**

ფილოლოგიის მეცნიერებათა

დოქტორი, პროფესორი **ცირა ბარბაქაძე**

თბილისი – 2013

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი	4
თავი I - ლექსიკის სემანტიკური კვლევის მნიშვნელობა თანამედროვე ენათმეცნიერებაში – დროის გამოწვევები და მოლოდინი	19
1. ლექსიკის სემანტიკური ცვალებადობის კვლევისათვის	19
2. ლექსიკური სემანტიკისა და კულტურის კავშირისათვის	22
3. ლექსიკის სემანტიკური შესწავლის გზები და მიმართულებები	25
თავი II - ხალხის, ადამიანთა ერთობის აღმნიშვნელი ლექსიკა	32
1. “ერი” სიტყვის სემანტიკისათვის	33
2. “ამბოხი” სიტყვის სემანტიკისათვის	38
3. “მკვდრი” სიტყვის სემანტიკისათვის	40
4. “თესლი” სიტყვის სემანტიკისათვის	42
5. “ნათესავი” სიტყვის სემანტიკისათვის	43
თავი III - საცხოვრისის აღმნიშვნელი ლექსიკა	49
1. “ქვეყანა” სიტყვის სემანტიკისათვის	49
2. “ქალაქი” სიტყვის სემანტიკისათვის	52
3. “სოფელი” სიტყვის სემანტიკისათვის	55
4. “მამული” სიტყვის სემანტიკისათვის	57
თავი IV – საკულტო ნაგებობები – “სახლი ღვთისა “ (რელიგიურ-საკულტო ნაგებობათა ლექსიკისათვის)	61
1. “საყდარ” სიტყვის სემანტიკისათვის	62
2. “ეკლესია” სიტყვის სემანტიკისათვის	67
3. “ტაძარ” სიტყვის სემანტიკისათვის	70
4. “მონასტერი” სიტყვის სემანტიკისათვის	79
თავი V - ცხოვრება, სიცოცხლე, ცხოველი, ცხოვნება	84
1. “ცხოვრება” სიტყვის სემანტიკისათვის	84
2. “ცოცხალი” სიტყვის სემანტიკისათვის	88
3. “ცხოველი” სიტყვის სემანტიკისათვის	90
4. “ცხოვნდა” სიტყვის სემანტიკისათვის	93

თავი VI - „ვეფხისტყაოსანი“ და “სამყაროს ენობრივი სურათის” ერთი ფრაგმენტი (ადამიანი და მისი ადგილსამყოფელი)-----	97
თავი VII - თანამედროვე ლექსიკა -----	124
1. ადგილკუთვნილების ადმნიშვნელი ლექსიკის სოციალური მგრძობიარობის საკითხი ქართულში -----	124
2. ადამიანის საცხოვრისი – ენობრივი მსოფლხატის ჩამოყალიბების ერთ-ერთი წყარო -----	134
3. მოსახლეობის მიგრაციის ლექსიკური რანჟირებისათვის -----	138
თავი VIII - უარყოფის სემანტიკის ლინგვოკულტუროლოგიური ასპექტები ადგილ-სამკვიდრებლის ადმნიშვნელ ლექსიკაში -----	146
დასკვნები-----	154
გამოყენებული ლიტერატურა-----	164

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ადამიანის საცხოვრისის ამსახველი ლექსიკის შესწავლა ეხმიანება თანამედროვე ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სივრცეში ადამიანის სულიერი და სოციალური განვითარების კომპლექსური, მრავალდარგოვანი შესწავლის საერთო ტენდენციას. ამ მიმართულებით წარმართული კვლევა ენის ლექსიკურ ფონდში ერთგვარად შემოფარგლავს ადამიანის სოციოსფეროს, და შესაძლებლობას იძლევა ამ ფარგლებში მოხვედრილი ლექსიკა აღიწეროს სემანტიკის, ანთროპოლინგვისტიკის, ლინგოკულტუროლოგიისა და სოციოლინგვისტიკის თვალსაზრისით. ეს არის კიდევ წინამდებარე **ნაშრომის ზოგადი მიზანი**. მრავალმხრივად დახასიათებული და სემანტიკურ ველებად გადანაწილებული ლექსიკა იმ მატრიცის აგების საშუალებას მოგვცემს, რომლის ცენტრშიც დგას ადამიანი, როგორც საზოგადოებრივი სოციუმი, როგორც ადამიანთა სხვადასხვა ტიპის ერთობის წევრი (ჯგუფის, ხალხის, ერის...), ინდივიდუალური ან კოლექტიური საცხოვრისის მიხედვით ამა თუ იმ ადგილთან მკვიდრად ან დროებით მიკუთვნებული, საზოგადოების სხვადასხვა ფენასთან გენდერული თუ სოციალური იერარქიის პრინციპით დაკავშირებული და სხვ. ამგვარმა კვლევამ შესაძლოა გააადვილოს ენის შინაგანი სემანტიკური სისტემის დანახვა, რაც აუცილებელი გზაა ლინგვისტიკის გამოყენებითი, პრაგმატული დარგებისაკენ, რომელთა მეშვეობითაც უნდა განხორციელდეს სრულყოფილი მანქანური თარგმანი, საკომუნიკაციო პროგრამები და საზოგადოებრივი ურთიერთობების მრავალი საკომუნიკაციო სიტუაცია, ვფიქრობთ, რომ დღეს სემანტიკური კვლევების მთავარი ამოცანა სწორედ თეორიული ინფორმაციის პრაქტიკაში გატანა და ამოქმედებაა.

ლექსიკის სემანტიკური კვლევა უაღრესად **აქტუალურია** თანამედროვე ვითარებაში, როდესაც ენა მუდმივად ვითარდება, მუდმივ მოძრაობაშია. საზოგადოებრივ ყოფაში წარმოქმნილ ყოველ ახალ ინფორმაციას მოსდევს ლექსიკური (და არა მხოლოდ ლექსიკური) ცვლილებები ენაში; ახალი ცოდნა ახალი ლექსიკური მარკერით აღინიშნება, იქმნება ან სესხების გზით შემოდის ახალი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც მკვიდრდებიან და თანაარსებობენ

უკვე ჩამოყალიბებულ ლექსიკურ «ინვენტართან» ან, არცთუ იშვიათად, ენაში უკვე არსებული სიტყვის ადგილს იკავებენ; და თუმცა ზოგადად ენა აქტიურად რეაგირებს ყოფა-ცხოვრებით სიახლეებზე და სათანადო ლექსიკას ქმნის, მოიძიებს და ამკვიდრებს მთლიან ლექსიკონში, მაგრამ კონკრეტული ენების «ქცევა» ასეთ შემთხვევებში, ცხადია, ერთნაირი არაა. ქართული ენა ბევრ სხვა ენასთან შედარებით კონსერვატიულია, თუმცა მისთვის დიდი შემოქმედებითი აქტიურობაცაა დამახასიათებელი, რასაც ძირითადად ქართული ენის მრავალფეროვანი დიალექტები უზრუნველყოფენ. მეტად არის შენარჩუნებული კონტაქტი ძველსა და თანამედროვე ქართულს შორის, თუმცა მეოცე საუკუნის ბოლოდან შეიმჩნევა განსაკუთრებული პროცესი, რომელიც უკვე არა მხოლოდ ინფორმაციული სფეროს სიახლეებს ასახავს, არამედ საზოგადოებაში მომხდარი თვისობრივი, ზნეობრივ-ეთიკური ნორმების მკვეთრ ცვლილებებსაც. განსაკუთრებულობა კი ენის ლექსიკურ სივრცეში მიმდინარე ნოვაციებისა და საინფორმაციო ადაპტაციის პროცესის უჩვეულო ინტენსიურობაშია¹ [91,34-40], [80].

ენაში ლექსიკის ზოგი უბანი უფრო ნელა იცვლება, ზოგი უფრო სწრაფად. ადამიანთა საზოგადოებრივი ურთიერთობების მობილურობა და სხვადასხვა ექსტრალინგვისტური ფაქტორების ზემოქმედებით გამოწვეული სემანტიკური ცვალებადობა საშუალებას გვაძლევს დავაკვირდეთ ლექსიკის სიცოცხლისუნარიანობას, მის გაჩენა-კარგვასა და გადააზრებას.

ენას აქვს უნარი ასახოს არა მხოლოდ გარკვეული მოვლენა, არამედ დამოკიდებულებაც ამ მოვლენის მიმართ. მათ შორის, ის ზნეობრივ-ეთიკური ღირებულებები, რომლითაც აღიქმებოდა თავდაპირველი ნომინაციის მომენტში ესა თუ ის ფაქტი, ან რომლითაც იგი ამჟამად ფასდება. ამდენად სხვადასხვა ისტორიულ მომენტში ერთი და იმავე ფაქტის შეფასება სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს და სწორედ ენაა ამის უპირველესი მაუწყებელი. ადამიანის განვითარებასთან, მისი ღირებულებების სისტემის გადაფასებასთან ერთად

---

¹ ამ პრობლემებისადმი განსაკუთრებული ინტერესი სწორედ ოცდამეერთე საუკუნეში გამოიკვეთა.

იცვლება ენობრივი საშუალებებით გარკვეული მოვლენის შეფასებაც [107,134]. ზოგ შემთხვევაში ხდება სიტყვის გაცვეთა-გადაგვარება და დესემანტიზაცია. (სიტყვა კვლავ არსებობს, თუმცა მისი გამოყენების არეალი იცვლება, რადგან მის გვერდით თანამედროვე მსოფლიოსთვის უფრო მისაღები ლექსიკური ერთეული იჩენს თავს).

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენი დაკვირვების საგანია ქართული ლექსიკის ის ჯგუფები, რომლებიც ერთმანეთთან სემანტიკურსა და კონოტაციურ კავშირს ინარჩუნებენ. მხედველობაში გვაქვს სემანტიკური კავშირი: **ხალხი** (ერი, ნათესავი, თესლი, თესლ-ტომი, მკვიდრი, ამბოხი) – **ცხოვრება** (სიცოცხლე, ცხოველი, ცხონება, ცხოვრება) – **საცხოვრისი** (ა) “ფიზიკური” საცხოვრისი: ქვეყანა, ქალაქი, სოფელი, მამული; ბ) “სულიერი” საცხოვრისი: ეკლესია, საყდარი, ტაძარი, მონასტერი); ჩვენ შევეცადეთ დაგვედგინა ამ ლექსიკის სემანტიკური ველები; მოძიებული ლექსიკა (და შესიტყვებები) უაღრესად საინტერესოდ მიგვაჩნია ფორმობრივი ანალიზის თვალსაზრისითაც, მაგრამ ამჯერად მხოლოდ სემანტიკურ ანალიზს დავჯერდით. კიდევ ერთი კომენტარი: საანალიზოდ წარმოდგენილი ლექსიკური ერთეულები სრულად არ ფარავს ამ ველებში შემავალ ყველა სიტყვას (თუნდაც სიტყვა “სახლი” სულხან-საბასთან რამდენიმე გვერდზეა დეფინიცირებული); უპირველეს ყოვლისა, ჩვენ ვესწრაფით იმ ლექსიკური ერთეულების წარმოდგენას, რომელთა სემანტიკურ დახასიათებაშიც ტრადიციულ ლექსიკონებში მითითებულის გარდა ახალი სემანტიკურ-კონოტაციური შტრიხებიც დაჩნდება.

ნაშრომში საძიებელი ლექსიკა დახასიათებულია კონტექსტში რეალიზებული ფორმით და, შეძლებისდაგვარად, აღწერილია დიაქრონიულ ჭრილში. ამოსავლად მიჩნეული გვაქვს ლექსიკის გარკვეული ჯგუფების უძველეს წერილობით წყაროებში ფიქსირებული ფორმები და შესწავლილი გვაქვს ერთი და იმავე ლექსემათა მიერ დროში განცდილი სემანტიკური ცვალებადობა, და ამ ცვალებადობაში – ლექსემათა მიერ შექმნილი ლოგიკურ-სემანტიკური ასოციაციები[77].

ცხადია, ამ გზაზე ისმის თავად ჩვენი კვლევის ვიწრო დარგობრივი კუთვნილების განსაზღვრის საკითხიც.

ამ კუთხით, ჩვენთვის ამოსავალია ბ. ფონსუას თვალსაზრისი, რომ ლექსიკოლოგიის საგანი სიტყვათა მარაგია, რამდენადაც “ლექსიკური ფონდი ნაწევრდება სემანტიკურ ჯგუფებად” [53,12], შესაბამისად, “ჩვენი ინტერესის საგანს ლექსიკოლოგიაში მოვიაზრებთ (რომლის საგანია მთელი ლექსიკური ფონდი, მისი შემადგენლობა და დინამიკა), ხოლო უფრო ვიწროდ ჩვენს მასალას განვიხილავთ სემასიოლოგიაში (სემანტიკაში) რომლის საგანია მხოლოდ სიტყვათა მნიშვნელობები, მათი ცვლილებები [53,18].

კიდევ ერთი პირობაა გასათვალისწინებელი საკუთრივ ჩვენს მასალაზე გადასვლის წინ. ესაა სიტყვის პოლისემიურობის საკითხი. ცნობილია, რომ სიტყვის პოლისემიურობასთან მაშინ გვაქვს საქმე, როდესაც ერთი ფონეტიკური გარსი მიმართებაში აღმოჩნდება საგანთა რამდენიმე კლასთან. ბ.ფონსუა მიუთითებს: “პოლისემიის კვლევისას ენათმეცნიერების წინაშე დგება წმინდა ისტორიულ-ენათმეცნიერული საკითხი – როგორ, რა კონკრეტულ პირობებში დაემატა სიტყვას ახალი მნიშვნელობა, ან როგორ შემორჩა სიტყვას ძველი მნიშვნელობა ახალთან ერთად.” [53,39]

ჩვენთვის მნიშვნელობა აქვს იმასაც, თუ ლექსიკის რომელ უბანს უნდა მიეკუთვნოს ჩვენ მიერ შესწავლილი ლექსიკა: ა) ნომენკლატურას; ბ) დარგობრივ ტერმინოლოგიას თუ გ) საერთო სალაპარაკო (წერილობითიც) ენის კუთვნილ სიტყვათა მარაგს.

ბიძინა ფონსუა განიხილავს რა სიტყვაწარმოების საკითხებს, აღნიშნავს, რომ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში საკამათოდაა ქცეული სიტყვაწარმოების ადგილი ლექსიკოლოგიაშია (სიტყვის მნიშვნელობა, შინაარსობრივი მხარე, სიტყვათა კლასიფიკაცია ფორმის მიხედვით), მორფოლოგიაში (სიტყვის მორფემული აგებულება, ბრუნება-უღველილება, სიტყვათა ფორმის მიხედვით კლასიფიკაცია), სინტაქსში (სიტყვათა შეერთება, შესიტყვებათა კლასიფიკაცია) თუ სტილისტიკა-ფრაზეოლოგიაში (შესიტყვების მნიშვნელობის შესწავლა) [53,11].

ამოვდივართ რა ბიძინა ფონსუას თეორიული პოსტულატებიდან, დამოუკიდებლად აღარ ვშლით თეორიულ მსჯელობას და ჩვენს ხელთ არსებული ემპირიული მასალის კლასიფიკაციას წინ წავუძღვარებთ ზოგად, და ვფიქრობთ, ამ მასალის მიმართ სავსებით მართებულ რამდენიმე დებულებას:

ა) ლექსიკის სრული დახასიათებისათვის ამ სიტყვის სემანტიკური ასპექტის ფარგლებს უნდა გავცდეთ ანუ “პრაგმატულ ასპექტში” გადავიდეთ [53, 52].

ბ) სიტყვა რომ ფუნქციონირებდეს, საჭიროა იგი სხვა სიტყვათა უშუალო მეზობლობაში ვლინდებოდეს.

არნ. ჩიქობავა მიუთითებს: “ცნობილია, რომ სიტყვის მნიშვნელობა იცვლება. “**მეცნიერი**” ადრე აღნიშნავდა “ნაცნობს”, ახლა აღნიშნავს “სწავლულს”, “მკვლევარს”; “**საყდარი**” აღნიშნავდა “ტახტს” (მეფეთა და მღვდელ-მთავართა), ახლა აღნიშნავს “სამღვდელთმსახურო შენობას” (ქრისტიანთა); “**ცხედარი**” აღნიშნავდა “საწოლს” (ტახტს), ახლა “მიცვალებულის გვამს” ნიშნავს...

თუ სიტყვის მნიშვნელობა სიტყვასთან დაკავშირებული წარმოდგენაა, სიტყვის მნიშვნელობის ცვლა ამ წარმოდგენის შეცვლას უნდა მოასწავებდეს. “ნაცნობის” წარმოდგენა შეიცვალა “სწავლულის” წარმოდგენით, ტახტის წარმოდგენა – “შენობის” წარმოდგენად გარდაიქმნა...

მნიშვნელობის ცვლისას ერთი წარმოდგენა მეორედ არ გადაიქცევა: ტახტის წარმოდგენაც გვქონდა და შენობისაც, საწოლისაც და მიცვალებულისაც. ეს წარმოდგენები გვქონდა და დაგვრჩა. ამ მხრივ ცვლილებას ადგილი არა ჰქონია. იცვალა სხვა რამ, სახელდობრ მიმართება, რომელიც სიტყვასა და ამ წარმოდგენებს (ზუსტად რომ ვთქვათ, ამ წარმოდგენებთან დაკავშირებულ ობიექტურ მონაცემებს) შორის არსებობდა: თუ წინათ ცხედარი მიუთითებდა საწოლზე, ახლა მიუთითებს მიცვალებულზე. აი, ეს მითითება შეიცვალა და არა წარმოდგენები.

ძველ ქართულში სიტყვა **ცხედარი** ერთ ობიექტურ მონაცემზე მიუთითებდა, ახალში – სხვაზე მიუთითებს: სიტყვამ იცვალა მნიშვნელობა – ერთის ნიშანი იყო, სხვა მონაცემის ნიშნად იქცა. [60,158-181]; არნ. ჩიქობავას ეს მსჯელობა საუკეთესოდ გამოხატავს საგანთა სახელდების უნივერსალურ პროცესს, და ჩვენც გვეხმარება ჩვენი ძირითადი სათქმელის ჩამოყალიბებაში: სიტყვის სემანტიკური ველის განსაზღვრის ტრადიციული მიდგომები შეიცვალა; დღეს საკმარისი აღარაა, სიტყვის კონკრეტული მნიშვნელობის დადგენა, რადგან ასეთ შემთხვევაში ამ სიტყვის ყველა შესაძლო სემანტიკურ ტრანსფორმაციას

ვერ გავითვალისწინებთ; ჩვენ არ უნდა დავაშოროთ ერთმანეთს “სიტყვა და წარმოდგენები” და სემანტიკური ველის საზღვრები არა მხოლოდ სიტყვას, არამედ მასთან დაკავშირებულ წარმოდგენებსაც უნდა “შემოვაველოთ”; ამგვარ დამოკიდებულებას საკვლევი საკითხისადმი პირობითად შეიძლება “ჰორიზონტალური ჭრილის კვლევები” ვუწოდოთ, როდესაც სიტყვის უშუალო მნიშვნელობა და მასთან დაკავშირებული წარმოდგენების სემანტიკა სიბრტყეზე განთავსდება და ისე განიხილება.

გ) სიტყვის სემანტიკა, უპირველეს ყოვლისა, დროში ცვალებადობას; სწორედ დროითი გამძლეობა და მოქნილობა არის ცალკეული სიტყვის ცხოველმყოფელობის განმაპირობებელი; სემანტიკურად უკიდურესად მყარი და ვიწრო ლექსიკური ერთეული საბოლოოდ ან “დროს ჩაბარდება” ან გატერმინდება და ლექსიკის აქტიური ფართო ფონდიდან ვიწრო, ჩაკეტილ სისტემაში (ტერმინოლოგიაში ან არქაულ/მოძველებულ ლექსიკაში) გადაინაცვლებს. კვლავ არნ. ჩიქობავას მსჯელობას მოვიხმობთ: “სიტყვის მნიშვნელობის შესწავლისას შესაძლებელია მიზნად დავისახოთ იმის გათვალისწინება, როგორი იყო ამა თუ იმ სიტყვის მნიშვნელობა და როგორ იცვალა ის; ანუ შევისწავლოთ იგი ისტორიულად. სიტყვის მნიშვნელობის ამდაგვარი შესწავლა მოგვცემდა ისტორიულ სემასიოლოგიას.

გარკვეულ პერიოდში ხმარებულ სიტყვათა მნიშვნელობის სრულად აღნუსხვა მოგვცემს ენის ლექსიკას (სიტყვათა მარაგს): აღწერითი ანუ სტატიკური სემასიოლოგია სხვა არაფერია, თუ არა იგივე რაც ლექსიკოლოგია, ე.ი. მოძღვრება ენის ლექსიკური მარაგის შესახებ. ყოველგვარ მეთოდოლოგიურ საფუძველს მოკლებულია ლექსიკის მოწყვეტა სემასიოლოგიისაგან და ენათმეცნიერების ფარგლებს გარეთ გატანა. ისტორიული ლექსიკონი ამა თუ იმ ენისა იგივე ისტორიული სემასიოლოგიაა, სტატიკური ლექსიკონი – ამა თუ იმ პერიოდის აღწერითი, სტატიკური სემასიოლოგიაა” [60]. ჩვენთვის არნ.ჩიქობავას ამ მსჯელობაში განსაკუთრებით ფასეული **ლექსიკის სემასიოლოგიისაგან მოწყვეტისა და ენათმეცნიერებიდან გარეთ გატანის დაუშვებლობაა**, თუმცა “სტატიკურ ლექსიკონთან” დაკავშირებით ჩვენმა კვლევებმა სხვაგვარი დამოკიდებულება ჩამოგვიყალიბა, კერძოდ: ქართული, ჩვენთვის ცნობილი მწიგნობარი ენებისაგან განსხვავებით, არ დაშორებია ძველი საუკუნეების

სამწიგნობრო ენას, და შესაბამისად “ძველი” ფორმები (მათ შორის საკუთრივ ლექსიკაც) “სტატიკურ წარსულში” არ დაუტოვებია; ამიტომაცაა, რომ სემანტიკური ინოვაციურობის თანამედროვე პროცესებში “ძველი” ლექსიკაც ისევე მონაწილეობს, როგორც “ახალი”, რადგან ძველი ქართულის ლექსიკა ყოველთვის დასტურდებოდა სხვადასხვა ეპოქის სამწიგნობრო ქართულში. ვიმედოვნებთ, ჩვენი ნაშრომი ამ მოსაზრების დასაბუთებას შეიცავს;

დ) საკვლევ მასალაზე მუშაობისას ჩვენ ყურადღებას ვამახვილებდით ლექსიკური ერთეულის შინაარსობრივ შესაძლებლობებზე, რაც სწორედ კონტექსტში ვლინდება. “ისტორიულ-კულტურულ განვითარებას მოაქვს ცვლილებები ღირებულებებისა და შეხედულებებისა, რომლებიც, თავის მხრივ, იწვევენ ცვლილებებს ენობრივ სისტემაში. ეს ცვლილებები აისახება შინაგან (სემანტიკურ) ან გარეგან (ლექსიკურ) სფეროში” [21,117].

სპეციალისტები მიუთითებენ, რომ “სოციალურ საფუძველზე სემანტიკური ცვლილებების ძირითადი ტენდენციები მდგომარეობს, ერთი მხრივ, მნიშვნელობის სპეციალიზაციაში (დავიწროება), ხოლო, მეორე მხრივ, მის განზოგადებაში (გაფართოება). მნიშვნელობის სპეციალიზაციას ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როდესაც სიტყვა საერთო ენიდან გადადის რომელიმე სოციალური დაჯგუფების ენაში და, პირიქით, სიტყვის მნიშვნელობა განზოგადდება, როდესაც სიტყვა გადადის სპეციალური ენიდან ან დიალექტიდან საერთო ენაში.” ამგვარი მსჯელობები უხვად გვხვდება სხვადასხვა პერიოდის ქართველ თუ უცხოელ ლინგვისტთა ნაშრომებში [50], [14], [48], [54].

ე) სიტყვის მნიშვნელობის ცვლასთან დაკავშირებით კიდევ ერთ თეორიულ საფუძველს ვითვალისწინებთ: “შესაძლებელია სიტყვის მნიშვნელობათა ცვლის სახეების ორგვარი კლასიფიკაცია: ლოგიკური და ფსიქოლოგიური...”.

ლოგიკურ კლასიფიკაციას საფუძვლად უდევს კვანტიტატიური (რაოდენობრივი) დაპირისპირება მნიშვნელობის ცვლამდე და მას შემდეგ. კვანტიტატიური თვალსაზრისით შეიძლება გამოიყოს სამი განსხვავებული კატეგორია: 1. ახალი მნიშვნელობა უფრო დიდი მოცულობისაა, ე.ი. ძალიან ფართოა; 2. მცირე მოცულობისაა, ე.ი. ვიწროა; 3. ძველი მნიშვნელობის თანაბარია (მსგავსია სიდიდით).

1. მნიშვნელობის გაფართოება.

ეს გულისხმობს სიტყვაში შემავალ ნიშან-თვისებათა რიცხვის შემცირებას და გამოყენების ფარგლების გაფართოებას, ე.ი. ისეთ შემთხვევებს, როდესაც ახალი გამოყენებით სიტყვა მოიცავს ცნებათა უფრო დიდ წრეს და სახელდების საშუალებად უფრო ფართოდ არის გამოყენებული, ვიდრე წინათ.

2. მნიშვნელობის დავიწროება.

მაგალითად, ჭური დღეს ქვევრის სინონიმია, ძველად საერთოდ ჭურჭლის სახელწოდება იყო; მარხვა-ს ძვ. ქართულში უფრო ზოგადი მნიშვნელობა ჰქონდა - “შენახვა, დაფარვა, დასაფლავება, რელიგიური მნიშვნელობით გარკვეულ დროს საჭმლისაგან თავის შეკავება”.

3. მნიშვნელობის გადაწევა.

ცვლის საფუძველი მნიშვნელობის გადატანაა, მაგრამ ეს საფუძველი ყოველ ცალკე შემთხვევაში სხვადასხვა ბუნებისაა. მაგ., ცხედარი, ძვ. ქართულში საწოლს ნიშნავდა” [21,117].

კვლევის მეთოდური მხარე. კვლევისას გამოვიყენეთ რამდენიმე მეთოდი. **ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი**, რომელიც ენათმეცნიერების მიმართ გამოყენებულ იქნა XIX საუკუნის დასაწყისში რასკის, ბოპის, იაკობ გრინის მიერ,² დღეს თავისი პირვანდელი მეთოდოლოგიური პრინციპებით, ცხადია, ვეღარ იმუშავებს; შესაბამისად, ჩვენც ამ სკოლისა და მეთოდოლოგიის ხერხებს მხოლოდ ნაწილობრივ ვიყენებთ ამ შემთხვევაში ისტორიულ-შედარებით მეთოდში ვგულისხმობთ პრაგმატულ მნიშვნელობას, ჩვენ გვაინტერესებს ისტორია, ანუ როგორ იქმნებოდა ლექსიკური ერთეული, ისტორიის მანძილზე

---

² და მისი საფუძველი შემდგომში მდგომარეობდა, რომ ყველა ენა არის ინდივიდუალური თავისებურებების მატარებელი და სხვა ენებთან მიმართებაში შეიძლება დადგინდეს მკაფიო ნათესაობა ან გასხვავება. კლასიფიკაცია ხომ ხდება ენებისა და ჯგუფების მიხედვით. გამოიყოფა განსხვავება და ხდება ისტორიულ გზაზე ამ საკითხების მიმართ ჩაღრმავება. ისტორიულ-შედარებითმა მეთოდმა იმუშავა XX საუკუნეში და განიცადა ტრანსფორმაცია. უსადაგებდნენ ენის კვლევის სხვა მეთოდებსაც, როგორც იყო სტრუქტურალიზმი, კონსტრუქტივიზმი (XX საუკუნის 60-იან წლებში წარმოიქმნა). ეს არ ნიშნავს, რომ ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი არ არის ენათმეცნიერების ნაწილი. XIX საუკუნის 10-30 წლებში მან დაიპყრო მთელი ქვეყანა, ბევრმა დისციპლინამ გამოიყენა, მათ შორის საბუნებისმეტყველომ. იმთავითვე განიხილებოდა, როგორც თავის შიგნით “ემპირიული კანონების” შემცველი მოძღვრება, რომელიც განიცდიდა საზოგადოებრივი ყოფის გავლენას და სწორედ ამით ისტორიულ-შედარებითმა მეთოდმა მარადიული ახალგარდობა შეინარჩუნა. ამ მხრივ ამ მეთოდს სოციალური მაჯისცემა შესძინა არნოლდ ჯოზეფ ტონიზიმ (1889-1975), რომელმაც თანამედროვე მოდერნისტული სკოლებში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ლექსიკის სემანტიკური კვლევებისათვის სწორედ ტონიზისეული მიმართულებებია განსაკუთრებით ახლობელი.

რა ცვლილებებს განიცდიდა. ის, რასაც ჩვენ ვიყენებთ კვლევის მეთოდად დავალებულია ისტორიულ-შედარებითი მეთოდისაგან იმ ასპექტში, რომ მისგან იღებს საკვლევი ობიექტის დიაქრონიაში დათვალიერების პრინციპს და შედარებას აწარმოებს სხვადასხვა სინქრონიულ პლასტს თუ დონეს შორის ამავე ლექსიკურ ერთეულზე.

ჩვენს კვლევებში მომარჯვებული გვაქვს **აღწერითი მეთოდიც**, როგორც ერთი ენის წიაღში ერთგვაროვან მოვლენაზე დაკვირვება აღწერის გზით. სწორედ ეს მეთოდი გვეხმარება იმაში, რომ საკვლევი მასალა დავახასიათოთ ემპირიულ დონეზე, და იგი არ წარმოადგენდეს ოდენ ვარაუდსა და დასკვნას. სწორედ ეს მეთოდი გვაძლევს საშუალებას, რომ ჩვენს მასალას ვუწოდოთ ემპირიულ მასალა. ვეუბნება და სემანტიკაში მომუშავე ენათმეცნიერები მიუთითებენ, რომ ეს არის სოციოლინგვისტიკის, სემანტიკის კვლევის აუცილებელი მეთოდი.

ვიყენებთ აგრეთვე **მოდელირების მეთოდს**, სინქრონიული ანალიზის, პირველადი და მეორადი სემანტიკის მეთოდს, სტრუქტურულ მეთოდს და კომპონენტურ მეთოდს. ეს მეთოდები საშუალებას გვაძლევს საკუთარი მასალა დავინახოთ და განვაღაგოთ თვალსაჩინო სქემებისა და სტრუქტურული მოდელების სახით. შემოდის სისტემატიზაციის გარკვეული ფორმა. მართალია, ჩვენთვის არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს ფორმას, როგორც ასეთს, მაგალითად, ჩვენს კვლევაში წამყვანი არაა ის, თუ როგორი აფიქსითაა მიღწეული ესა თუ ის ელფერი, ე.წ. ბირთვულ მნიშვნელობაში, მაგრამ, რა თქმა უნდა, ამასაც ვიყენებთ. ამიტომ ვამბობთ, რომ ეს არის შერეული მეთოდი. და ამიტომ კომპონენტური ანალიზის სქემა ჩვენ გვაძლევს სახეობრივ, გვარეობრივ, ბირთვულ, პერიფერიულ და პოტენციურ (ასოციაციურ) ვარიანტებს. საკვლევი ლექსიკის უახლესი სემანტიკისა და კონოტაციური მგრძნობელობის დადგენა/შემოწმებისას კვლევაში გამოყენებულია **სოციოლინგვისტური გამოკითხვის მეთოდებიც**.

ნაშრომის მიზანი და ამოცანები:

სადისერტაციო ნაშრომის მიზანია ქართული ენის ანთროპოცენტრული ლექსიკის ერთი ჯგუფის ადამიანის საცხოვრისის ამსახველი ლექსიკის სემანტიკური მიმოხილვა, ამ მასალაში სოციალურად მგრძობიარე ლექსიკური ჯგუფების გამოყოფა და მათი სემანტიკური ველების დახასიათება. ამ ამოცანის გადაჭრა მოითხოვდა თეორიული საფუძვლების მომზადებას, სათანადო მეთოდოლოგიის მომარჯვებას და ისეთი პრაქტიკული რეკომენდაციების შემუშავებას, როგორცაა:

1. საკვლევი ლექსიკის სემანტიკური ბუდეების შედგენა ლექსიკოგრაფიული მიზნით;
2. ლექსიკის დროში ცვალებადობის განმარტობებელი სოციოკულტურული ფაქტორების დადგენა ქართული ენის ლექსიკის ცვალებადობის ბუნების ამოსაცნობად, ცვლილების კვანტიტატიური და კვალიტატიური (რაოდენობრივი და ხარისხობრივი) სპეციფიკის განსასაზღვრად;
3. საკვლევი ლექსიკის სემანტიკური გაფართოება-დავიწროების დინამიკის აღწერა და იმ კანონზომიერებათა დადგენა, რომელიც ამ ცვლილებებს განაპირობებს (იგულისხმება მორფოლოგიური, სინტაქსური, თუ სტილისტიკური (კონოტაციური) ფაქტორები). ამ მიზნების განსახორციელებლად საჭირო იყო:
  - თემატური ლექსიკის აღნუსხვა, მისი ინვენტარიზაცია;
  - ერთი სემანტიკური (თუ დარგობრივი) ველიდან მეორეში გარდამავალი ზღვრული სემანტიკის დადგენა და ამ ზღვრების გრამატიკული განპირობებულობის აახსნა;
  - საკვლევი ლექსიკის სემანტიკური ველის შიდა იერარქიის დადგენა;
  - დროში ლექსიკის სემანტიკური ცვლის პრინციპებისა და კანონზომიერებების დადგენა;
  - კონტექსტის მიხედვით საძიებელი ლექსემის სემანტიკური (და კონოტაციური) ამპლიტუდის დადგენა;
  - მსგავსი შინაარსის ველების ურთიერთმიმართებათა აღწერა.

კვლევის აქტუალობა:

თანამედროვე საენათმეცნიერო სკოლები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ ლექსიკის სემანტიკური ველების კვლევას. ეს უნდა აიხსნებოდეს ლინგვოკულტუროლოგიის, დისკურსის თეორიისა და სემასიოლოგიისადმი სულ უფრო მზარდი ინტერესით.

ლინგვისტიკის თანამედროვე ეპოქას უწოდებენ სემანტიკის ეპოქას, რამდენადაც საყოველთაო პრაგმატიზაციამ ენის შესწავლის საფუძვლად წინა პლანზე წამოსწია სწორედ პრაგმატიკა, “ლექსიკონი მხოლოდ ლექსიკის ძეგლი კი არ არის, არამედ ენის შესწავლის აუცილებელი და ორგანული ნაწილია” [69,3-69]. ლექსიკონი დღეს ვეღარ შემოიფარგლება სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობის განმარტებით, მისი ამოცანაა, შეძლებისდაგვარად, ამ სიტყვის ტექსტობრივი მოხმარების ყველა ნიუანსის აღწერა და კვალიფიცირება. ამ მოთხოვნებს განსაკუთრებული აქტუალობით აყენებს კომპიუტერული ლინგვისტიკა, რომელსაც სხვადასხვა მიზნით, განსაკუთრებით კი მანქანური თარგმანისათვის, ესაჭიროება სიტყვის ტექსტობრივი მნიშვნელობების მაქსიმალური განსაზღვრა და ოპტიმალური სემანტიკური ველების შექმნა.

ლინგვისტები სულ უფრო ხშირად აღნიშნავენ, რომ ენის სოსიურისეული სინქრონია-დიაქრონიული დაყოფა მთლად ზუსტი არ არის. კერძოდ, ფრანგი მეკვლევარი გუსტავ გიიომი (1883-1960) მიიჩნევდა, რომ ენა ერთდროულადაა წარსულის მემკვიდრეობაც და ადამიანის მიერ შემეცნების პროცესში მისი გარდაქმნის შედეგიც. გიიომის თეორიას ფსიქოსისტემატიკას უწოდებენ. გიიომს ბევრი მიმდევარი გაუჩნდა, განსაკუთრებით ჩვენს დროში, როდესაც სემანტიკურმა კვლევებმა მოიცვა ენათმეცნიერება.

თანამედროვე ლინგვისტიკაში არსებობს ენობრივი სისტემის სხვადასხვაგვარი განსაზღვრებანი, აქედან ძირითადია:

ა) ენა არის სემიოტიკური ფუნქციონალური სისტემა, რომელიც ემსახურება ცნობიერებაში ინფორმაციის გაცვლასა და შენახვას;

ბ) ენა არის სისტემათა სისტემა, რომლის შიგნითაც გაირჩევა ფონეტიკური, მორფოლოგიური, ლექსიკური, სინტაქსური და სხვა ქვესისტემები. ქვესისტემის მნიშვნელობით ამ ბოლო დროს სულ უფრო ხშირად იყენებენ ტერმინს “ ველი”.²

ნაშრომის მასალა:

ნაშრომის ემპირიულ ბაზად გამოყენებულია “ქართლის ცხოვრებიდან”, ძველი ქართული ჰაგიოგრაფიული მწერლობის ნიმუშებიდან და ძველი ქართული ენის ლექსიკონებიდან [118], [121], [123], [120], [126] და თანამედროვე ლექსიკონების მასალა, რომელიც საძიებელი ლექსიკის ტექსტთან მიმართების ასპექტშია განხილული. ამასთან, განხორციელებულია ე.წ. საველე კვლევები და მოცემულია მოპოვებული მასალის სოციოლინგვისტური ანალიზი.

პრაქტიკული და თეორიული გამოყენება:

კვლევის შედეგები სხვადასხვა დანიშნულებით შეიძლება იქნეს გამოყენებული: 1. პირველ რიგში, ჩატარებული ანალიზი საშუალებას იძლევა, შევიმუშაოთ თეორიული საფუძვლები სემანტიკური ლექსიკონის შესადგენად. მასალის ნაწილი კი მზა ბუდეების სახით შეიძლება გამოდგეს მომავალი სემანტიკური ლექსიკონისათვის; 2. საკვლევი ლექსიკის პოლისემანტიკურობის ამპლიტუდის დადგენა და ტექსტობრივი ვარიანტულობის ჩვენება, უდავოდ, დიდ სამსახურს გაუწევს თარგმანის პრაქტიკით დაკავებულ სპეციალისტებს; 3. საკვლევი ლექსიკის დახასიათება შესაძლებელს ხდის მანქანური თარგმანისათვის ამა თუ იმ ლექსემის გამოწვლილვითი შინაარსისა და კომბინაციური პოტენციალის სრულად გამოვლენას; 4. ჩატარებული კვლევა შესაძლებელს ხდის ქართული ენის ლექსიკის ინვენტარიზაციის მექანიკური პროცესი განხილულ იქნეს ახლებურად, სოციალურად მარკირებული,

---

² “შემადგენელი ერთეულების მთლიანობა, რომელიც ფარავს ადამიანური გამოცდილების გარკვეულ უბანს და ქმნის მეტ-ნაკლებად ავტონომიურ მიკროსისტემას [70].

კონოტაციურად მგრძობიარე და დიაქრონიულად თანამიმდევრული მასალის მოწესრიგებულ ერთიანობად, რაც, უდავოდ, საინტერესო იქნება წმინდა თეორიის კუთხით, და სასარგებლო იქნება სასწავლო-სამეცნიერო პროგრამებისათვისაც.

ზნეობრივ-ეთიკური ღირებულებების ცვლა ქართული ენის ლექსიკა-ფრაზეოლოგიაში:

ენა მუდმივად ვითარდება, მუდმივ მოძრაობაშია. შემოდის ახალი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც ამიერიდან თანაარსებობენ ძველ ლექსიკასთან ან ხშირ შემთხვევაში ძველი სიტყვების დაკარგვას უწყობენ ხელს.

საუკუნეების მანძილზე ენა აქტიურად ითვისებს ყოფა-ცხოვრებითი სიახლეების ამსახველ ლექსიკას და უძებნის მათ ადგილს მთლიან ლექსიკონში. ქართული ენა სხვა ენებთან შედარებით კონსერვატულია, თუმცა მისთვის დიდი შემოქმედებითი აქტიურობაცაა დამახასიათებელი, რასაც ძირითადად ქართული ენის მრავალფეროვანი დიალექტები უზრუნველყოფენ. მეტად არის შენარჩუნებული კონტაქტი ძველსა და თანამედროვე ქართულს შორის, თუმცა მეოცე საუკუნის ბოლოდან შეიმჩნევა განსაკუთრებული პროცესი, რომელიც უკვე არა მხოლოდ ინფორმაციული სფეროს სიახლეებს ასახავს, არამედ საზოგადოებაში მომხდარი თვისობრივი, ზნეობრივ-ეთიკური ნორმების მკვეთრ ცვლილებებზეც მიუთითებს.

ენას აქვს უნარი ასახოს არა მხოლოდ გარკვეული მოვლენა, არამედ დამოკიდებულებაც ამ მოვლენის მიმართ. მათ შორის, ის ზნეობრივ-ეთიკური ღირებულებები, რომლითაც აღიქმებოდა ნომინაციის მომენტში ესა თუ ის ფაქტი, ან რომლითაც იგი ამჟამად ფასდება. ამდენად სხვადასხვა ისტორიულ მომენტში ერთი და იმავე ფაქტის შეფასება სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს და ენა ამის უპირველესი მაუწყებელია. ადამიანის განვითარებასთან, მისი ღირებულებების სისტემის გადაფასებასთან ერთად იცვლება ენობრივი საშუალებებით გარკვეული მოვლენის შეფასებაც. ზოგ შემთხვევაში ხდება

სიტყვის გაცვეთა-გადაგვარება და დესემანტიზაცია. (სიტყვა კვლავ არსებობს, თუმცა მისი გამოყენების არეალი იცვლება, რადგან მის გვერდით თანამედროვე მსოფლიოსთვის უფრო მისაღები ლექსიკური ერთეული იჩენს თავს). მაგალითად:

1. გამოჩენილი, სახელოვანი – ცნობადი, პოპულარული;
2. ღირსეული – ავტორიტეტული – კარგი იმიჯის მქონე;
3. მამულიშვილი – მოქალაქე;
4. მორცხვი, მოკრძალებული, თავმდაბალი, მორიდებული – არაამბიციური, კომპლექსებიანი;
5. ჭკვიანი, განათლებული, სხარტი – უკომპლექსო, ამბიციური;
6. მამულიშვილი – მოქალაქე და სხვ.

შეიმჩნევა ერთი ტენდენცია: ეკლესიის ენა და საყოფაცხოვრებო ენა ზნეობრივ ეთიკურ ღირებულებათა თვალსაზრისით სრულიად დაშორდა ერთმანეთს და ამიტომ მორწმუნე ადამიანებისა და ეკლესიის მეტყველება “ჩაიკეტა” დანარჩენი საზოგადოებისათვის, რამდენადაც ძალიან მკაფიოდ შემოისაზღვრა ეკლესიისათვის დათმობილი სივრცეები. ეკლესიის კეთილისმყოფელ გავლენას დღეს მოკლებულია სკოლა, ტელევიზია (გარდა ერთისა – საპატრიარქოს არხისა). ამიტომ თანდათან ღრმავდება სამეტყველო განსხვავება საზოგადოების ორ ფრთას შორის. ერთი მხრივ, არავინ აკონტროლებს ისეთ რეკლამას, როგორცაა ლამაზმანების სატელეფონო ეროტიკული მისამართები ან საინტერნეტო საიტები, მეორე მხრივ კი – ეკლესიური იდეალების გაზიარება ითვლება გონებაზე ძალადობად.

კვლევის შედეგები:

სადისერტაციო ნაშრომში აღწერილი და დახასიათებულია ქართული ენის ანთროპოცენტრული ლექსიკის ერთი ჯგუფის, კერძოდ, ადამიანის საცხოვრისის ამსახველი ლექსიკის სემანტიკური თავისებურებები, განხორციელებულია სოციალურად მგრძობიარე ლექსიკური ჯგუფების სისტემატიზაცია და დადგენილია საძიებელი ლექსიკური ველების ძირითადი სემანტიკური ინდიკატორები. კვლევის ნათლად გვიჩვენებს ქართული ენის მუდმივი ლექსიკური განახლებადობის ხასიათს წარმოაჩენს, როგორ ახერხებს ენა ერთდროულად არა

მარტო თავისი ძირითადი სისტემური ინდივიდუალობის შენარჩუნებას, არამედ იმასაც, რომ ყოველი ახალი ცოდნის დონის პარალელურად განიცდიდეს მუდმივ განახლებას და, ამასთან, ინარჩუნებდეს უმტკიცეს კავშირს წარსულთან.

თავი I

ლექსიკის სემანტიკური კვლევის მნიშვნელობა თანამედროვე ენათმეცნიერებაში – დროის გამოწვევები და მოლოდინი

"1. ლექსიკის სემანტიკური ცვალებადობის კვლევისათვის

ენის შინაარსობრივი მხარის შესწავლა სადღეისოდ ლინგვისტიკის ცენტრალურ პრობლემათა რიგში დაწინაურდა, რამდენადაც მეტყველების მიზანი არის მნიშვნელობის გადმოცემა. საერთოდაც ბოლო ათეული წლების მანძილზე მნიშვნელობის თეორიის ზოგადმეცნიერული ხასიათი იქნა გაცნობიერებული. და ეს ფასეულია არა მხოლოდ ლინგვისტიკისათვის, არამედ აგრეთვე ფილოსოფიის, ლოგიკის, ფსიქოლოგიის, სემიოტიკის, სოციოლოგიის, კავშირის თეორიის, კიბერნეტიკისა და მთელი რიგი სხვა დარგებისათვის. ამ ინტერესმა გამოავლინა სემანტიკის რთული და მრავალასპექტური ხასიათი. ასე რომ, ეს სფერო ჯერაც დამუშავების დონეზეა და საბოლოოდ არაა ამოწურული, ჯერაც ცალკეული უბნის დამუშავება მიმდინარეობს და მთლიანი სურათის დახატვის საქმე ჯერ წინაა.

საბჭოთა ენათმეცნიერებაში ბუნებრივი ენების მნიშვნელობითი (შინაარსობრივი) მხარის დამუშავებას უწოდებდნენ არა სემანტიკას, არამედ სემასიოლოგიას. და ეს იმით აიხსნებოდა, რომ ტერმინში “სემანტიკა” გულისხმობდნენ არა მხოლოდ დარგს, ანუ სემასიოლოგიას, არამედ მისი კვლევის ობიექტსაც, ანუ მნიშვნელობას. ამასთან, ეს ტერმინი მრავალმნიშვნელობიანია იმიტომაც, რომ ენობრივი გამოხატულებები (მნიშვნელობის დენოტატიური ანუ რეფერენციული ასპექტი) განსხვავებულია მნიშვნელობის სუბიექტურ-შეფასებითი და ემოციური კომპონენტების მიხედვით (მნიშვნელობის პრაგმატული ასპექტი). რამდენადაც ბუნებრივი ენა წარმოადგენს უნივერსალურ ნიშანთა სისტემას, საზოგადოებრივი შემეცნების პირველსაწყისს ადამიანის ნიშნობრივი მოღვაწეობისა, მასში წარმოდგენილია მნიშვნელობა, რომელიც შეიძლება ყველა ასპექტით იქნას შესწავლილი. ამ საკითხებს ეძღვნება ფ.რ.პალმერის [101], [99] წიგნი, რომელიც ინგლისური ზმნის

სემანტიკის საკითხებზე წაკითხული ლექციების საფუძველზე იშვა, და რომელმაც სემანტიკის ზოგადთეორიული ასპექტებიც მოიცვა. წიგნი შედგება შემდეგი თავებისაგან: შესავალი, სემანტიკის საგანი, ექსტრალინგვისტური კონტექსტი, ლექსიკური სტრუქტურები, ლინგვისტური კონტექსტი, მნიშვნელობა და წინადადება, სემანტიკა და გრამატიკა, უახლესი კვლევების სემანტიკური პრობლემატიკა. ავტორი განმარტავს ძირითად ტერმინებს, ხაზს უსვამს ლინგვისტიკის ემპირიულ ხასიათს და საკმაოდ დასაბუთებულად განასხვავებს ლინგვისტური სემანტიკის საგანსა და ლოგიკური სემანტიკის, ლოგიკური სინტაქსისა და კავშირის თეორიას. მეორე ნაწილში გადმოცემულია ნომინაციის თეორიისა და მნიშვნელობის ტიპოლოგიის საკითხები. გზა, რომლითაც პალმერი მიუყვება ლექსიკის სემანტიკურ ანალიზს, მისაღებია და კარგად წარმოაჩენს სემანტიკური კვლევითი ოპერაციების მიმდევრობას.

კვლევის ამოცანაა შესასწავლი ლექსიკის პირველადი საზღვრების მოხაზვა, და საზღვრებსშიდა მასალის ინვენტარიზაცია, ასევე ჩვენთვის საინტერესო სოციალური ლექსიკის მოცემული ჯგუფის მნიშვნელობის ევოლუციის ბუნებისა და მასშტაბების დადგენა, ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორების როლისა და ხასიათის განსაზღვრა; საკვლევი მასალის პარადიგმატული სქემის შედგენა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ენაში ლექსიკის ზოგი უბანი უფრო ნელა იცვლება, ზოგი - უფრო სწრაფად. ადამიანთა საზოგადოებრივი ურთიერთობების მობილურობა და სხვადასხვა ექსტრალინგვისტური ფაქტორების ზემოქმედების გავლენით მეტ-ნაკლებად აქტიური ცვალებადობა საშუალებას გვაძლევს დავაკვირდეთ ლექსიკის სიცოცხლისუნარიანობას, მის გაჩენა-კარგვასა და გადააზრებას ამ პროცესებზე გარკვეული ყალიბის ფარგლებში დაკვირვებისას. ანუ საკვლევი სფეროა ლექსიკური კლასი “პირთა სახელები” (პალმერის ტერმინია), რომელიც ადამიანს სახელდება მისი საზოგადოებრივი და სოციალური მდგომარეობის მიხედვით. სწორედ ამ ჯგუფში მიმდინარე ლექსიკურ-სემანტიკური ცვლილებებია ჩვენთვის საინტერესო. საკვლევი ლექსიკის მოცემული სეგმენტის აღსაწერად შერჩევა შემდეგი მიზეზებითაა განპირობებული:

ნომინაციის თანამედროვე პროცესებს აქვს მკაფიოდ ანთროპოცენტრული ხასიათი. ამ მხრივ პირთა, და ადამიანის ყოფასთან დაკავშირებული ლექსიკა მნიშვნელოვანი ნაწილია სალექსიკონო ფონდისა.

ადამიანის დასახელებისას (რომელიც საზოგადოებრივი პროცესების სუბიექტია) პირთა აღმნიშვნელი სახელები ატარებენ სოციალურ მნიშვნელობას თავისი ლექსიკურ-სემანტიკური სტრუქტურის განსაკუთრებით ადეკვატური და თანამიმდევრული ასახვისათვის; ადამიანის ყოფის ამსახველი ლექსიკიდან სწორედ საცხოვრებელ ადგილთან მისი კუთვნილებით-დანიშნულებითი მიმართების ლექსიკა გამოირჩევა დიდი ინფორმაციულობით სოციალურ-პოლიტიკურ მიმართებათა თვალსაზრისით.

ერთი ლექსიკურ-სემანტიკური კლასის ფარგლებში მოქცეული ერთეულების ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა დაგაკვირდეთ განახლების მექანიზმსა და სისტემურ გარდაქმნებს, და თვალყური მივადევნოთ ამ გარდაქმნათა განსაზღვრულ კანონზომიერებებს. ამ მიზნით უნდა გადაწყვეტილიყო შემდეგი ამოცანები:

1. გამოგვევლინა ისეთი აღმნიშვნელები, რომლებიც შემოფარგლული პერიოდისთვის ნოვაციად გვევლინება.
2. განგვეხილა ისინი ენობრივი დინამიკის სხვადასხვა მიმართულების მიხედვით, გაგვეანალიზებინა ამ ეტაპზე ლექსიკის განახლების მექანიზმები;
3. განხორციელებულიყო შერჩეული ლექსიკური ერთეულების თემატური ანალიზი, მათი სისტემატიზაცია და საძიებელი ლექსემის საკვლევი პერიოდის მნიშვნელობა შედარებოდა სალექსიკონო განმარტებებს. და ამით აქტიური ნომინაციების ზონები მონიშნულიყო.
4. აღგვეწერა აქტიური სიტყვაწარმოებითი პროცესები, გამოგვეყო პროდუქტიული მოდელები და ტიპები;

ქართულში გასაკეთებელია სემანტიკური ლექსიკონი, ამგვარი ლექსიკონი არაერთგზის შევსებული და გამოცემულია ინგლისურად, გერმანულად, ფრანგულად, რუსულად და სხვა ენებზე. თეორიული მნიშვნელობა ამ კვლევისა ისაა, რომ მას წვლილი შეაქვს თეორიულ და პრაქტიკულ ლექსიკოგრაფიაში,

რაც უკავშირდება გარკვეული პერიოდის ლექსიკის აღწერას მის დინამიკურ განვითარებაში. ჩვენი წინამდებარე ნაშრომი სწორედ ამგვარი ამოცანითაა შთაგონებული.

" 2. ლექსიკური სემანტიკისა და კულტურის კავშირისათვის

ენისა და კულტურის კავშირი უდავოა მეცნიერთათვის და მას ასაზრდოებს ანთროპოლოგიური მიდგომა. ამგვარ აზროვნებას საფუძველი დაუდო ჰუმბოლდტმა (1767-1835) [95], რომლის ნაშრომებმაც შთააგონა მომავალში ბევრი მეცნიერი, მეტადრე ისინი, ვინც ინტერდისციპლინარულ კვლევებს აწარმოებდნენ. სწორედ ჰუმბოლდტის მიგნებამ, რომ ენა კულტურის გასაღებია, გაუხსნა გზა ლინგვოკულტუროლოგიურ კვლევებს და, შეიძლება ითქვას, XIX საუკუნიდან ყველა ეპოქის ლინგვისტიკა ჰუმბოლდტის ნიშნით მუშაობს; ჰუმბოლდტის იდეები განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ჩვენს დროში, როდესაც მხოლოდ კომპლექსური ცოდნა მიიჩნევა სრულყოფილ ცოდნად; კომპლექსური ცოდნა კი ითვალისწინებს ენის, აზროვნებისა და სინამდვილის ფაქტორების ურთიერთქმედებას სიტყვების, შესიტყვებებისა და გამონათქვამების ფორმირების პროცესში. ამგვარმა მდგომარეობამ ლინგვისტურ თეორიაში თითქოსდა ახალი ძალით და ახალ “გნოსეოლოგიურ ხეველზე” “დაატრიალა” საყოველთაო ინტერესი ენის, აზროვნებისა და სინამდვილის კავშირის პრობლემის მიმართ. ასეთი კავშირი კი უშუალოდ მქდავნიდება სემიოზისის პროცესში, დასახელების ნიშნობრივ მიმართებაში, სადაც ერთმანეთთანაა შეკავშირებული აზრი (აზროვნების ცნებითი ფორმები), სახელი (ენობრივი ფორმა) და სინამდვილე (გარე ენობრივი ობიექტები).

ამ მიმართების კვლევა მის დინამიკაში – ნიშნავს სემასიოლოგიური პროცესების შუაგულში შეღწევას, სამეტყველო და აზრობრივი ქმედების საფუძველების სიღრმეთა წვდომას, რომლებიც აზრის, ენობრივი ფორმისა და აღნიშნული სინამდვილის სინთეზშია ჩადებული.

ენა ის ფენომენია, რომელშიც ობიექტური სამყაროს სუბიექტური - ადამიანური აღქმაა მოცემული. ენაში ყველაფერი ისეა, როგორც ამას ადამიანი ხედავს; ადამიანს კი საკუთარი პარამეტრები, მანძილები, დროითი საზომები, ფასეულობები, სასიცოცხლო სივრცე, და ყოველივე ამის შესაბამისი “სამყაროს ენობრივი სურათი” გააჩნია. ამიტომაცაა, რომ ენის სტრუქტურული ანალიზის შემდგომ კვლავ დაბრუნდა ანთროპოლოგიური კვლევები ჰუმანიტარულ დარგებში და კვლავ გაცოცხლდა ფართო სოციალურ-კულტურული კონტექსტის ცნება, რომელსაც დღეს დისკურსის კატეგორიაში განიხილავენ.

ნომინაციის კანონზომიერებების შემეცნებას თან ახლავს ადამიანური ფაქტორის როლის ღრმა გაგება ენაში, ენის სისტემისა და სტრუქტურის ყველა მონაწილის ფუნქციონალურ ურთიერთქმედებათა გამოვლენა, რამდენადაც ენობრივი ტექნიკა უზრუნველყოფს ადამიანის მიზნებისა და აზრობრივ-კომუნიკაციური მოთხოვნილებების თანხვედრასა და რეალიზებას. აქედან გამომდინარეობს პრობლემების აქტუალურობა, რომლებიც დაკავშირებულია აღნიშვნის პროცესებსა და შედეგებთან, რომელთა გადაწყვეტა უნდა განხორციელდეს ენობრივი ნომინაციის თეორიაში. **ენობრივი ნომინაციის** თეორიას XX ს-ის მეორე ნახევარში მთელ მსოფლიოში ბევრი მიმდევარი ყავდა. მაგალითად, საბჭოურ ენათმეცნიერებაში ამ თეორიას განსაკუთრებით აქტიურად მთარგმნელობითი სკოლები იყენებდნენ [82,12-13].

როდესაც სამყაროს ენობრივ სურათზე ვლაპარაკობთ, და “ადამიანური პარამეტრებით” ვზომავთ ისეთ აბსოლუტურად შემოსაზღვრავ კატეგორიებს, როგორც დრო და სივრცეა, ჩვენ სასრულსა და საწყისს ვუწევსებთ სრულიად უსასრულო სამყაროს; ეს ხდება მიზეზი ნომინაციის ყველა დანარჩენი ობიექტის შემოსაზღვრისაკენ სწრაფვისა. ამ ფილოსოფიური ფენომენის გასაგებად საუკეთესო გზაა **საცხოვრისთან** დაკავშირებული ლექსიკის სემანტიკური, სოციოლინგვისტური და ლინგვოკულტუროლოგიური ანალიზი, რადგან, ვფიქრობთ, ეს მაგალითი, თავისი შინაარსობრივი სიფართოვითა და სტილისტიკური დინამიკურობით სხვა უფრო “ვიწრო” ცნებათა ახსნაშიც დაგვეხმარება (საყუდარიდან სადგურამდე (სადგომამდე), სადგურიდან ბინამდე, ბინიდან სახლამდე, სახლიდან მამულამდე, მამულიდან სამშობლომდე,

სამშობლოდან მსოფლიომდე, მსოფლიოდან – სოფლამდე/საწუთრომდე, სოფლიდან “ცათა შინა” სამყარომდე ანუ უსასრულობამდე/მარადისობამდე).

თანამედროვე ენათმეცნიერებაში “სემანტიკური ველის” ცნება უკვე ტრადიციულ ცნებად იქცა. ფუნქციონალურ-სემანტიკურ ველს ქმნის არაერთგვაროვანი ელემენტთა ერთობლიობა (ელემენტებისა, რომლებიც მიეკუთვნებიან ენის სხვადასხვა დონეს), რომელსაც აერთიანებს საერთო ინვარიანტული სემანტიკური ნიშან-თვისებები.

ფუნქციონალურ-სემანტიკური ველის სტრუქტურაში, ჩვეულებრივ, გამოიყოფა 1) ბ ი რ თ ვ ი, ცენტრი, რომელთან მიმართებაშიც ველის სხვა კომპონენტები ქმნიან პ ე რ ი ფ ე რ ი ა ს; 2) ველს ახასიათებს მისი ელემენტების ნაწილობრივი გადაჯვარედინება. სხვადასხვა ველებიც ასევე გადაეფინებიან ერთმანეთს, ამასთან ჩნდებიან ახალი სემენტები, თანდათანობითი გადასვლის ჯაჭვები; 3) ველის ჩარჩოებში მოცემულია როგორც ერთნაირი, ისე სხვადასხვანაირი ენობრივი საშუალებების სემანტიკური კავშირები: ველის გრამატიკული და ლექსიკური კომპონენტების ურთიერთმოქმედება ხორციელდება მათი შინაარსობრივი შეთანხმების (соотнесительность) წყალობით, მათი ერთ სემანტიკურ კომპლექსში გაერთიანების გზით [71,17]. როგორც ცნობილია, ლ. ვაისბერგერი ესწრაფოდა იმის დამტკიცებას, რომ ადამიანი მსოფლმხედველობრივად სრულიად დამოკიდებულია (დაქვემდებარებულია) მშობლიურ ენაზე, და ამ გავლენისაგან ვერასოდეს დაიხსნის თავს. მისი მაგალითებიდან, განსაკუთრებით სახასიათოა მსჯელობა თანავარსკვლავედის ცნებაზე, რომელიც ჩვენს წარმოსახვაში სამყაროს სურათის ნაწილია. თუმცა, როგორც ვაისბერგერი ამბობს, სინამდვილეში, ობიექტურად არავითარი თანავარსკვლავედი არ არსებობს, და ის, რასაც ჩვენ ვარსკვლავედს ვუწოდებთ, ვარსკვლავთა „თავმოყრა“ მხოლოდ ჩვენი დედამიწისეული გაგებითაა. სინამდვილეში კი ეს ციური სხეულები ერთმანეთისაგან უზარმაზარი მანძილითაა დაშორებული; სახელწოდებებიც ამ წარმოსახვით რეალობას ეძლევა და არა ობიექტურად არსებულს. თანამედროვე ენათმეცნიერებს მიაჩნიათ, რომ თუმცა ვაისბერგერი ძირითადად სწორად ხედავს საკითხის არსს, მაგრამ მშობლიურ ენაზე ადამიანის უკიდურესი მიჯაჭვულობის იდეა მაინც გადაჭარბებულია; მათი

აზრით, თავად ობიექტიც წარმართავს აზრს, და შესაბამისად, თუმცა სამყაროს ენობრივი სურათი გავლენას ახდენს მსოფლმხედველობაზე, მაგრამ თავად ამ სურათს აყალიბებს საკუთრივ სამყარო და ენისაგან დამოუკიდებელი კონცეპტუალური თვალსაზრისი სამყაროს შესახებ. სწორედ ამ ნიადაგზე ყალიბდებოდა სეპირისა და უორფის ლინგვისტური ფარდობითობის თეორია, რომლის მიხედვითაც აღქმისა და აზროვნების პროცესები ენობრივი სტრუქტურის ეთნოსპეციფიკითაა განპირობებული. ამ თეორიის მიხედვით, ადამიანის შემეცნებაში არსებული გაგება-წარმოდგენები, და შესაბამისად, მისი აზროვნების არსებითი თავისებურებები განისაზღვრება იმ კონკრეტული ენით, რომლის მტარებელიც არის ადამიანი. ეს მოძღვრება (ფარდობითობა ლინგვისტიკაში), რომელიც რელატივიზმის სახელითაა ცნობილი, მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს და მეოცე საუკუნის დასაწყისში ჩაისახა, და მიუხედავად იმისა, რომ ლინგვისტიკამ მას მერე მრავალი მიმართულება და თეორია მოიწყო, დღევანდელი უახლესი ლინგვისტიკა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ვერც ჰუმბოლდტის გარეშე ძლებს, და დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ვერც სეპირსა და უორფს აუვლის გვერდს. და ეს იმიტომ, რომ ენისა და კულტურის ურთიერთგანმაპირობებელი ძალა სულ უფრო საგრძნობი ხდება საზოგადოების შესახებ სხვადასხვა ტიპის ცოდნის დაგროვებასთან ერთად. სულ უფრო აშკარაა, რომ მენტალური წარმოდგენები შეიძლება შეიცვალოს ენობრივ და კულტურულ სისტემათა ზეგავლენით. კონკრეტულ ენაში და კონკრეტულ კულტურაში კონცენტრირებულია მის მტარებელთა ისტორიული გამოცდილება, სწორედ ამიტომაც სხვადასხვა ენის წარმომადგენელთა მენტალური წარმოდგენები შეიძლება ერთმანეთს არ დაემთხვეს.

3. ლექსიკის სემანტიკური შესწავლის გზები და მიმართულებები

სიტყვათა და სიტყვაშეხამებათა (შესიტყვებათა) სემანტიკის შესწავლა უშუალოდ მოითხოვს მთავარი საკითხის გარკვევას, კერძოდ რისი შესწავლა ხდება:

1. სტრუქტურისა (სიტყვის (შესიტყვების) აგებულება; ფორმის მაშენებელი კომპონენტების თავისებურებები, ერთსა და იმავე ძირთან სხვადასხვა მაწარმოებელი ელემენტის მორგების თავისებურებები);

თუ

2. სემანტიკისა (სიტყვის (შესიტყვების) შინაარსობრივი ან შინაარსობრივ/კონოტაციური მიმართება კონტექსტთან, ტექსტთან ან დისკურსთან).

ლექსიკა გაცილებით უფრო რთული აღსაწერია, ვიდრე ენობრივი სტრუქტურა, რომელშიც სწორედ სტრუქტურული კავშირების სიმყარე უზრუნველყოფს ენობრივი სურათის სიმკვეთრესა და სტაბილურობას. ლექსიკა მოუხელთებელია, იგი უმაღლ რეაგირებს ნებისმიერ სოციალურ-პოლიტიკურ თუ კულტურულ ცვლილებაზე და იცვლის შინაარსს ან კონოტაციას, კონტექსტის სხვა შემადგენელ ნაწილებთან (სხვა ლექსებთან) შეხებისას საგანგებო, სპეციფიკური სემანტიკურ-კონოტაციურ ელფერებს იძენს, ნასესხობებს სპეციფიკურ შინაარსს ანიჭებს (ხშირად არა იმას, რაც ჰქონდა „გამსესხებელ“ ენაში), ან ნასესხობის გვერდით საკუთრივ ორიგინალურ ანალოგს უფართოებს ან უვიწროებს მნიშვნელობას. შესაბამისად, ლექსიკის შესწავლა, ესოდენ აუცილებელი და საშური საქმე ყოველ ეპოქაში (მეტადრე ჩვენს დროში, როდესაც ელექტრონული ლექსიკონების ბუმი), დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული. უპირველესი სირთულე კი ისაა, რომ ლექსიკაშიც ასაგებია სტრუქტურული გრამატიკის მსგავსი პარადიგმები და მოსაძებნია სისტემა, რომელიც გარკვეულ კანონზომიერებებს დაადგენს საკვლევი ენის „ლექსიკურ აზროვნებაში.“

სწორედ ამგვარმა ძიებებმა მოიტანა ლექსიკის შიდა ინვენტარიზაციის ნაირგვარი ცდები, მათ შორის ცალკე აღნუსხვას მოითხოვს: ა) ლექსიკური ჯგუფები ასახვის ობიექტის მიხედვით; ბ) ლექსიკა მოხმარების სფეროს მიხედვით; გ) ლექსიკა სემანტიკურ-კონოტაციური ვარიანტულობის თვალსაზრისით; დ) ლექსიკა სემანტიკური ველების მიხედვით; ე) ე.წ. ტროპული ლექსიკა; ე) ლექსიკა ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით; ვ) ლექსიკა იდეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით; თ) ე.წ. მყარი ლექსიკა; ი) ე.წ. უთარგმნელი ლექსიკა; კ) წარმოებულ ლექსიკა და ა.შ.

მიუხედავად იმისა, რომ სწორედ ლექსიკოლოგიური კვლევებია განსაკუთრებულად ძველი, და ენის არსის შეცნობის მოწადინენი უძველესი

დროიდან უკირკიტებდნენ ლექსიკური ერთეულის პირველსაწყისებს, მაინც ენის სწორედ ეს უბანია ყველაზე მეტად საკვლევი დღემდე.

ლექსიკოლოგიურ კვლევებს ოცდამეერთე საუკუნეში ენის დისკურსული შესწავლისა და ტექსტის ლინგვისტიკის „ახალმა გამოწვევებმა“ მოუსწრო, რამაც დამატებითი შეკვეთა მოიტანა: სიტყვა უნდა იქნეს შეცნობილი არა მხოლოდ მისი სალექსიკონო განმარტებით, არამედ მისი კონტექსტუალური და დისკურსული გარემოს გათვალისწინებითაც; ეს ამოცანა კი გაცილებით აფართოებს ლექსიკის პარადიგმატული სისტემების საზღვრებსა და ამ სისტემათა რაოდენობას. ამ პერიოდში აქტიურდება ისეთი კლასიფიკაციები, როგორცაა: „სოციალური ლექსიკა“, „ისტორიულ-რევოლუციური ლექსიკა“, „პოლიტიკური ლექსიკა“, „საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ლექსიკა“ და ა.შ.

ჩვენ გვაინტერესებს სიტყვები, რომლებიც აღნიშნავენ მოვლენებსა და ცნებებს ადამიანის თვითაღქმის, მისი საყოფაცხოვრებო ორიენტირების, მისი საზოგადოებრივი ადაპტაციის სფეროდან. ცხადია, ეს სფერო ძალიან ვრცელია და ერთ მონოგრაფიულ კვლევაში მთლიანად მისი ჩატვეა შეუძლებელია, მაგრამ ლექსიკა-ფრაზეოლოგიის ამ უბნის ერთ-ერთი ჯგუფის აღწერაც კი შესაძლებლობას მოგვცემს დავინახოთ კვლევის მიმართულება და პერსპექტივა. კერძოდ, განვჭვრიტოთ მაგალითად, საცხოვრისისა და მკვიდრობის ლექსიკის სემანტიკური ველები, ამ ველებზე სოციალური, პოლიტიკური, კულტურული ცვლილებების გაგლენათა მასშტაბები და ენის ლექსიკური ფონდის მუდმივობისა და მუდმივგანახლებადობის კანონზომიერებები. თუ ეს მოხერხდა, შეიძლება პრაქტიკულთან ერთად მნიშვნელოვანი თეორიული შედეგიც მივიღოთ, კერძოდ, დავსახოთ პრაგმატული თვალსაზრისით ლექსიკის კვლევის მეთოდური და მეთოდოლოგიური სისტემა. ერთი მხრივ, ვნახოთ, მნიშვნელობის (სემანტიკის) თვალსაზრისით რაოდენ შორს და განცალკევებულად მიდის ეს ლექსიკა თავისი პირველსაწყისიდან, ხოლო მეორე მხრივ, როგორ ინარჩუნებს იგი მუდმივ კავშირს სწორედ ამ პირველსაწყისთან [110]. რას მოგვცემს ამგვარი კვლევა პრაქტიკული თვალსაზრისით? ვფიქრობთ, ამგვარი კვლევების მეშვეობით ჩვენ შევძლებთ დავინახოთ, როგორ გრძნობს თავს ადამიანი მუდმივგანახლებად პრაქტიკაში და როგორ გამოხატავს იგი (გაცნობიერებულად თუ

გაუცნობიერებლად) თავის თავს იმ სივრცეში, რომელშიც ის აღმოჩნდა (ან აღმოჩნდება) ისტორიული ცხოვრების სხვადასხვა მომენტში.

ჩვენთვის მნიშვნელოვანია კიდევ ერთი საკითხი: გამოვიყენოთ თუ არა ტერმინი **ანთროპოცენტრული ლექსიკა** იმ ლექსიკური მასალის გასაერთიანებლად, რომლის სემანტიკურ დახასიათებასაც ვესწრავით.

ვფიქრობთ, რომ ეს ტერმინი უპრიანია ჩვენი მიზნებისათვის, რამდენადაც ყველა იმ მეცნიერებათა შორის, რომელიც ადამიანს ეძღვნება, ენათმეცნიერება ერთ-ერთი პირველთაგანია, ხოლო ადამიანი საკუთარი პრაქტიკული თუ თეორიული მოღვაწეობის ცენტრში დგას. ჩვენი ცდა, დავახასიათოთ ადამიანი გარემოსთან შეგუების, მის უახლოეს გარემომცველ სივრცეში თავისი ადგილის, დანარჩენ ადამიანებთან (საზოგადოებასთან) მიმართების მიხედვით, გარემომცველი სივრცის მიმართ მუდმივი თუ დროებითი, თავისუფალი თუ დამოკიდებული მფლობელობის შესაბამისად ადაპტაციის სიმყაროსა და საზოგადოებრივი ერთიანობის ხარისხის აღმნიშვნელი ლექსემების მიხედვით, იმ სურათის აღდგენის შესაძლებლობას გვაძლევს, რომელიც ადამიანს, როგორც კონკრეტული სივრცის ცენტრალურ ფიგურას წარმოაჩენს თვითორგანიზაციის სხვადასხვა ნიუანსით.³

ანთროპოცენტრულ ლექსიკაში განიხილავენ: პირთა აღმნიშვნელ არსებით სახელებს, ანთროპომორფულ ზმნებს, რომლებიც აღნიშნავენ შრომით და ყოველდღიურ საქმიანობას, ადამიანის ყოფას, ინდივიდის მახასიათებელ და შეფასებითი სემანტიკის მატარებელ ზედსართავეებს. სწორედ ეს მახასიათებლები წარმოადგენენ ადამიანს “სხვა ადამიანების, საგნების და რეალური სამყაროს ობიექტების, საზოგადოებისა და მისი სხვადასხვა ინსტიტუტის, ადამიანის გონებრივი, ფიზიკური და ფსიქიკური თავისებურებებით განპირობებული პრაქტიკული მოღვაწეობის მიმართ მისი მრავალმხრივი ურთიერთობების მიხედვით”.

ტექსტის ანალიზის სხვადასხვა მიმართულებას შორის ბოლო პერიოდში განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა მხატვრული ტექსტის

³ იგულისხმება ადამიანის მიერ საკუთარი საცხოვრისის, როგორც ათვლის წერტილის გააზრება დანარჩენი სივრცული გარემოს აღქმის მიზნით.

ანთროპოცენტრულობის გამოკვლევამ. აქ იგულისხმება ტექსტის ავტორის დამოკიდებულება ადამიანის, როგორც ტექსტის პერსონაჟისადმი, მისი დახასიათებისა თუ სოციალური ყოფის აღწერისათვის საჭირო ლექსიკის შერჩევაში. აქ წარმოჩნდება ადამიანისეული ნიშან-თვისებების გავლენა საგნებსა და გარემოებებზე; სხვადასხვა ლექსემის სემანტიკური დახასიათება, ან გარკვეული მნიშვნელობის ლექსიკური ერთეულის ე.წ. სემანტიკური ველის შედგენა-დახასიათება ერთგვაროვანი და სისტემური მეთოდის გარეშე თანაბარ და საიმედო შედეგს ვერ მოგვცემს, ამის გარეშე კი ლექსიკის სემანტიკური პარადიგმის აგება შეუძლებელი იქნება; ლექსიკოლოგიურ კვლევათა პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ამ მასალის ლინგვისტური კვლევისას ყველაზე ხშირად გამოიყენება:

1. ენობრივ ფაქტებზე დაკვირვება;
2. კონკრეტული ენობრივი ფაქტებიდან ზოგად თეორიულ დასკვნებამდე მასალის ინდუქციური ანალიზი;
3. ტექსტში ენობრივი ერთეულების კომპონენტური და ფუნქციური ანალიზი;
4. ენობრივი ერთეულების სემური ანალიზისადმი კონტექსტური მიდგომა;
5. თემატური კლასიფიკაციის მეთოდი.

ამგვარი კვლევა გვაძლევს საშუალებას:

1. დავადგინოთ საკვლევი ლექსიკის სემანტიკური აქცენტირების ნიშნები;
2. თვალი მივადევნოთ, თუ როგორ ხდება ანთროპომორფული ლექსემების სემანტიკაში გარდაქმნების გავლენა ამა თუ იმ ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფისადმი მათ მიკუთვნებულობაზე;
3. დავადგინოთ სიტყვაში მომხდარი სემანტიკური ცვლილებების გავლენა სიტყვის გრამატიკულ მნიშვნელობაზე;
4. შევაფასოთ ანთროპოცენტრული ლექსიკის საკვლევი ტიპის მეტაფორული გადააზრების ამპლიტუდა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ანთროპოლოგიური ლინგვისტიკის ფუძემდებლად მოიაზრება ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტი, რომელიც ენის ფილოსოფიის

(ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის) ახალი აზრობრივი პრადიგმების მესაძირკველა, რომელმაც აღნიშნა, რომ “ადამიანი ფიქრობს, გრძნობს და ცხოვრობს მხოლოდ ენაში... ის ჯერ უნდა ჩამოყალიბდეს ენის მეშვეობით.”⁴ ამ თეორიას განსაკუთრებული განვითარება მისცა ემილ ბენვენისტმა, რომელიც აღნიშნავდა, რომ “შეუძლებელია ადამიანის წარმოდგენა ენის გარეშე... სამყაროში არსებობს მხოლოდ ადამიანი, რომელიც საუბრობს მეორე ადამიანთან, ასე რომ ენა თავად ადამიანისეულ განმარტებას განეკუთვნება... სწორედ ენაში და ენის წყალობით კონსტიტუირდება ადამიანი სუბიექტად”.

ქართულში სივრცული და სამოსახლო ლექსიკა სემანტიკური თვალსაზრისით არ არის შესწავლილი. ჩვენ შევეცადეთ დაგვესაბუთებინა სწორედ სივრცული, საცხოვრისთან დაკავშირებული და ადგილმდებარეობის აღმნიშვნელი ლექსიკის შესწავლის მნიშვნელობა ზოგადად სემანტიკური კვლევების, ლინგვოკულტუროლოგიის, ანთროპოლინგვისტიკის ძირითადი კანონების გაგებისათვის, ერთი მხრივ, და პრაგმატული სემანტიკის ერთი კონკრეტული (თუმცა ძალიან ვრცელი) მაგალითის დამუშავებისათვის, მეორე მხრივ.

სივრცე აბსტრაქციაა, რომელსაც ადამიანი მისი საყოფაცხოვრებო წარმოდგენების მეშვეობით ნაწილებად ყოფს და ნომინაციურად შემოფარგლავს (საკუთარ სივრცედ, “უცხო” (სხვის) სივრცედ და საკრალურ სივრცედ); ასეთ შემთხვევაში კონოტაციური კომპონენტი და დენოტაციური კომპონენტი განუყოფელია ერთმანეთისაგან, რადგან სემანტიკური ბირთვიდან გამომავალი სემები კონოტაციური ნიშნითაა აღბეჭდილი.

ქართული ენობრივი მასალა მკაფიოდ გვიჩვენებს, რომ მთელი სივრცე ქართულენოვანი ადამიანისათვის სამ უძირითადეს ნაწილად იყოფა: ა) მიწიერი სამყარო – ადამიანის საცხოვრისი და ამ ათვის წერტილიდან პორიზონტალურად განფენილი მანძილები: უახლოესი სივრცე, შორი სივრცე, საზღვარი, “სხვისი სივრცე”, უშორესი სივრცე და ის, რაც მოუხელთებელია, თვალუწვდენელია, “დასაკარგავია”, ცხრა მთას იქითაა; და ბ) უსასრულო სივრცე, მარადიული, ღვთის საუფლო. გ) არის კიდევ ერთი ნაწილი – სადაც

⁴ ჩვენი აზრით, მშვენიერია პოტეზნიას გამონათქვამი: “ენა ვითარდება მხოლოდ საზოგადოებაში.”

ერთმანეთს ხვდება ეს ორი სივრცე – ესაა საკულტო ნაგებობები და ადამიანის მიმართება ამგვარ ნაგებობებთან (თუ ადგილებთან), ანუ ადგილი სადაც, საზღვარია სასრულიან და უსასრულო სივრცეთა შორის.

წინამდებარე ნაშრომი თანამიმდევრულად მიყვება ამ კლასიფიკაციას და ამ საფუძველზე დააყრდნობს სხვა უფრო ვიწრო და სემანტიკურად უფრო შემოსაზღვრულ ლექსიკურ კლასიფიკაციებს.

თ ა ვ ი II

ხალხის, ადამიანთა ერთობის აღმნიშვნელი ლექსიკა

ენის განვითარება მის ცვალებადობას გულისხმობს. ქართულში ამ ცვალებადობას სამ საფეხურად მოიაზრებენ: ძველ, საშუალო და ახალ ქართულად (ან ზოგიერთი მოსაზრების მიხედვით, ორ – ძველ და ახალ ქართულად). მიუხედავად ამისა, ენა, მეტადრე ქართული, ერთ მთლიანობას წარმოადგენს, რადგან საუკუნეთა მანძილზე არ გაუწყვეტია კავშირი უძველეს წერილობით ძეგლებთან და მკაცრი ნორმალიზაციის ვითარებაში ძველი და ახალი ქართული არ “გაუცხოვბია” ერთმანეთს.

ამრიგად, ენის ცვალებადობის (მორფოლოგიის, სინტაქსის, ლექსიკის მიხედვით) პარალელურად მიმდინარეობს მეორე პროცესიც – ძველ ენობრივ სხეულთან სიახლოვის შენარჩუნებისაკენ სწრაფვისა.

ჩვენი ინტერესის საგანს წარმოადგენს ლექსიკის გარკვეული ჯგუფების დროში სემანტიკური ცვალებადობისა და შინაგანი კავშირის შენარჩუნების ორმხრივი პროცესის გაანალიზება.

ლექსიკის დიაქრონიულ შესწავლაზე საუბრისას გასათვალისწინებელია ერთი საკითხიც, კერძოდ, გადამწერთა პოზიცია ენობრივად “მოძველებული” ძეგლის ახალ ნორმებზე გადაწყობის მიმართ. არსებობს თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც ძველი ხელნაწერები (მათ შორის, “შუშანიკის წამების” ხელნაწერიც) გადამწერთა მიერ ნორმატიულად “გადახალისებულა”, და შესაბამისად, იაკობ ხუცესის ტექსტი თავისი პირვანდელი სახით კი არა არის მოღწეული, არამედ XI საუკუნის ქართულითაა გაწყობილი. თავად ეს მოსაზრებაც იქცა ჩვენთვის საკვლევ მასალაზე დაკვირვების სტიმულად [52].

ლექსიკის სემანტიკურ ველთა საანალიზოდ ჩვენ ძირითადად ავიღეთ: იაკობ ხუცესი “შუშანიკის წამება” (V საუკუნის 70-იანი წლები), უცნობი ავტორი “ეგსტათი მცხეთელის წამება” (VI საუკუნის 70-იანი წლები), უცნობი ავტორი “სიბრძნე ბალაჰვარისი” (VII საუკუნე), იოვანე საბანისძე “ჰაბოს წამება” (VIII საუკუნის 80-90-იანი წლები), უცნობი ავტორი “კონსტანტი კახის წამება” (IX საუკუნის 50-იანი წლები), სტეფანე მტევეარი “გობრონის წამება” (X საუკუნის

10-იანი წლები), უცნობი ავტორი “კოლაელ ყრმათა წამება” (IX საუკუნე), უცნობი ავტორი “დავით და კონსტანტინეს წამება” (XII საუკუნის I ნახევარი), უცნობი ავტორი “ნინოს ცხოვრება” (IX საუკუნე), გიორგი მერჩულე “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება” (X საუკუნე), ბასილ ზრაზმელი “სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება” (X საუკუნე), თუმცა საძიებელი ლექსიკური ერთეულების კონტექსტში გადამოწმების სურვილმა სხვა ტექსტებშიც ჩაგვახედა.

მიუხედავად იმისა, რომ ძირითადი მასალა ამ ტექსტებს ეფუძნება, როგორც აღვნიშნეთ, ამ კუთხით გადავხედეთ “ქართლის ცხოვრებასა” და სხვა ძეგლებსაც და, რა თქმა უნდა, საანალიზო ფორმები სათანადო ლექსიკონებშიც მოვიძიეთ [118], [121], [122], [123].

ამოკრებილი მასალა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი აღმოჩნდა და იძულებული გავხდით მხოლოდ ორი ჯგუფის ანალიზით შემოვფარგულიყავით. ამ მიზნით შევარჩიეთ ხალხისა² და საცხოვრისის აღმნიშვნელი ლექსიკა [22]. ვფიქრობთ, ანთროპოლინგვისტური თეორიის შესაბამისად ერთმანეთისაგან ვერ გავმიჯნავთ ადამიანს, როგორც საკუთარ შემეცნებაში წარმოსახვითი სამყაროს შემოქმედსა და სამყაროს ენობრივი სურათის ავტორს.

"1. "ერი" სიტყვის სემანტიკისათვის

ადამიანთა ერთობის გამომხატველ ტერმინებად ძველ წყაროებში ძირითადად გამოიყენება – ერი, მკვიდრი, ტომი, ნათესავი, ამბოხი. (აი, მაგალითად, “შუშანიკის წამებასა” და “დავით და კონსტანტინეს წამებაში” სიტყვა “ამბოხი” სულ რამდენჯერმე შეგვხვდა. კერძოდ: ეს ლექსემა “შუშანიკის წამებაში” ორჯერ დადასტურდა, ხოლო “დავით და კონსტანტინეს წამებაში” არც ერთხელ). ზოგ შემთხვევაში ეს ერთეულები სემანტიკურად მთლიანად ფარავენ ერთმანეთს, ზოგან კი ერთმანეთისაგან მკაფიოდ განსხვავებულ შინაარსს გამოხატავენ და ეთნოსური და სხვადასხვა სოციალური კოლექტივების აღნიშვნის ფუნქციებს ინაწილებენ.

- სიტყვა ერი “შუშანიკის წამებაში” მხოლოდ სამჯერ შეგვხვდა:

² ხალხი, რომელიც გვიანდელი ტერმინია ქველ-ში განმარტებულია შემდეგნაირად: 1. ადამიანთა სიმრავლე, 2. ფართო მასა, 3. ამა თუ იმ ქვეყნის მცხოვრებნი.

“არცა მდღელთაგანი ვინ იპოვა მოწყალე, არცა ერისა კაცი ვინ გამოჩნდა შორის ერსა ამას”. [116,229]

ამ ციტატაში აღსანიშნავია ორი გარემოება: პირველ შემთხვევაში “ერის კაცი” ნახმარია, სამღვდელო პირთა საპირისპირო (საერო) მნიშვნელობით, ხოლო მეორე შემთხვევაში სიტყვა “ერი” ერთდროულად ორივეს გულისხმობს (სამღვდელოსაც და საერო პირსაც).

“ხოლო წმიდამან უშუალო უკუმოჰხედნა ერსა მას და ჰრქვა მათ...” [116, 234]

ამ ორ მაგალითში “ერი” ლექსემა შემდეგ სემანტიკას გამოხატავს:

- ა) ერი – ეთნოსური ერთობა (ან რჯულით ერთიანი ერთობა), რომელიც მოიცავს სამღვდელოებასაც და საერო წრესაც;
- ბ) ზოგადად ხალხი.

“დავით და კონსტანტინეს წამებაში” სიტყვა “ერი” ათ ერთეულამდეა წარმოდგენილი. “ერს” ცალკე ხმარებულს ეთნიკური კოლექტივის, მთელი ხალხის სემანტიკა აქვს “დავით და კონსტანტინეს წამებაში”:

“განილაშქრა ქრისტიანეთა ზედა ერსა ამას რჩეულსა და საზეპუროსა”.

“წარვედით ქალაქად და იყიდეთ პური და ეცით ერსა მას...” [116,38]

ადამიანთა სიმრავლის აღნიშვნისას ამ ძეგლში “ერი” მრავალფეროვანი მსახლვრელებით შეგვხვდა: მაგ., ერთა მცირითა, ერი ურიცხვი... (“მოისრა ერი ურიცხვი მამათა და დედათად, მდღელთა და დიაკონთა და ქალწულთად”. “ხოლო გამოვიდეს ერთა მცირითა ბრძოლად წარმართთა...”)

“ერის” ხალხის მნიშვნელობით ხმარების შემთხვევები “ქართლის ცხოვრებაშიც” დადასტურდა. აქაც მსახლვრელები ჭარბად გვხვდება (“ყოველი ერი”, “სიმრავლე ერისა”, “წვრილსა ერსა”...)

ამ მსახლვრელთა დართვის აუცილებლობა მიგვანიშნებს, რომ “ერი” ამ ძეგლებში არ ნიშნავს ოდენ “ბევრ ხალხს”, ანუ “ერთი” ცოტა ხალხი, ადამიანთა მცირე ჯგუფიც შეიძლება აღინიშნოს. როგორც ჩანს, “ერი” არ იყო საკმარისი ხალხის ოდენობის წარმოსადგენად, თუ არ დაემატებოდა მსახლვრელი. “ერი” ხალხის მნიშვნელობით შეიძლება სავსებით თვლადი სიდიდის აღმნიშვნელიც იყოს:

“ხოლო **ერი** იგი რავდენთა ჭამეს, იყვნეს ვითარ **ხუთ ათას**, გარნა ყრმებისა და დედებისა” [116,39].

ერი მცხოვრებს, მკვიდრს, მოსახლესაც ნიშნავს. მაგ., “კოლაელ ყრმათა წამებაში” ნათქვამია:

“და იყო **უმრავლესი ერი სოფლისა** მის წარმართთა კერპთმსახური და **უმცროსი ერი ქრისტიანე**, ღმრთისმსახური” [116,183]

“შეუდგა მას **ერი მრავალი** და სიმრავლითა მათ **ერისა**თა წინა-უკუნ ვერ შეუძლეს მიღებად განრღვეულისა...” [116,38].

“და **ერი** მრავალი შეუდგა მას და აღიდებდეს ღმერთსა” [116,38]

“ხოლო **ერისა** მისგანნი ათორმეტნი გამოირჩინა კაცნი და უწოდა მათ მოწაფე...” [116,38]

ამ მაგალითებში ყურადღებას იქცევს ერთი მხრივ “ერი მრავალი”, “უმრავლესი ერი”, “უმცროსი ერი”, ხოლო მეორე მხრივ, “ერი სოფლისა მის” (იმ (კონკრეტული) სოფლის ხალხის მნიშვნელობით).

ყურადღებას იქცევს “ერის” მრავლობითში ხმარების შემთხვევები:

“**სიმრავლითა ერთა** და აგარაკთათა” [116, 334]

“...დღესა ერთსა წარემართნეს **სიმრავლენი ერთანი**...” [116,194]

“**ერნი ქრისტიანეთანი**”. [116,491]

“მოეგება მას მეფე და **ყოველნივე ერნი** და **მთავარნი მისნი**”. [116,208]

ამ ბოლო მაგალითში “ყოველნივე ერნი” სოციალურად უბრალო ხალხს უნდა ნიშნავდეს, რადგანაც მასში არ შედიან “მთავარნი”.

“ერის” მიკუთვნება ერთი კონკრეტული ადგილის ან საერთო გენეტიკური, ეთნიკური, წარმოშობისათვის ძველ ტექსტებში ძნელად ხერხდება, მაგრამ ზოგჯერ ამგვარ მაგალითებსაც ვაწყდებით:

“ხოლო მოევლინა ...შესატყვევენელად **ქუეყანისა მკუდრთა**,... რამეთუ მიიქცეს **ერნი მსოფლიონი** უგუნურ-უსუსური ცნობითა და გონებითა”. [112]

“ქართლის ცხოვრებაში” “ერის” მოსახლეობის მნიშვნელობით ხმარების შემთხვევებიც დასტურდება:^{*}

---

* მედეა გოგოლაძეს საკანდიდატო დისერტაციაში, “ქართლის სოციალური და პოლიტიკური მდგომარეობა “მოქცევაჲ ქართლისაჲს” მიხედვით”, განხილულია მწარმოებელი კლასი, მაშინ, როცა ქართლის მმართველი გაბატონებული კლასი და მისი იერარქიული (მეფე –

“ყოველი ერი ქალაქისა მოვიდა მის თანა.” [112, 16-18).

ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში წარმოდგენილია ადამიანთა სიმრავლის აღმნიშვნელი რამდენიმე ლექსიკური ერთეული (ერი, მკვიდრი, ტომი, ნათესავი, ამბოხი); ამ ტექსტებში ეს ლექსემები ერთმანეთის სინონიმებადაც ჩანან და დამოუკიდებელ სემანტიკასაც ატარებენ. ეს კი მათი სემანტიკის დაახლოების მიზეზი ხდება. ისინი ერთმანეთს დამატებით მნიშვნელობასაც გადასცემენ: ჩვენს ნაშრომში, მართალია, ამჟამად მხოლოდ “ერის” სემანტიკაა განხილული, მაგრამ კვლევისას დაკვირვების საგნად გვქონდა ამ სიტყვის სემანტიკურ ველში შემაგალი ყველა დასახელებული ერთეული. ჩვენი დაკვირვებით, ყველა ამ ლექსემას საერთო ჰქონდა ხალხის მნიშვნელობა, ასევე მათთან დადასტურდა (ერთხელ მაინც) (გარდა “ამბოხისა”) ეთნოსის სემანტიკაც. დანარჩენი მნიშვნელობები, შეიძლება ითქვას, მათთვის არაძირითადი და არასისტემურია, მაგრამ მათი ძირითადი შინაარსის სინონიმურობა ე.წ. არასისტემურ სემანტიკათა სინონიმურობასაც იწვევს⁵.

“ერი” სიტყვა ქართულ ისტორიოგრაფიაში შესწავლილია, როგორც საქართველოს სოციალური მოწყობის ტრადიციული გზის გაანალიზებისათვის

მეფის პალატ-ბანაკი – მთავრები – ერისთავები – აზნაურები, ეპისკოპოსნი) ძეგლში ასე თუ ისე სათანადოდაა წარმოდგენილი, რაც საფუძველს იძლევა მისი სოციალური სტრუქტურის სურათის დასადგენად, მწარმოებელი კლასი “მოქცევაჲ ქართლისაჲში” ძალიან უფერულად არის მოცემული. იგი და მისი სოციალური ჯგუფები აქ მხოლოდ ერთი და იმავე ტერმინით “ერი“-თ და “ყოველი ერი“-თ არის მოცემული, რომლის შინაარსის გახსნა დიდ საფრთხილეს მოითხოვს, რათა მკვლევარმა ცდუნების შედეგად ნაძალადევი სოციალურ კონსტრუქციებს არ მიმართოს.

“მოქცევაჲ ქართლისაჲს” ავტორი არ გვისახელებს IV-VII სს-ის ქართლში არსებულ დამორჩილებულ და ექსპლუატირებულ სოციალურ ფენებს: “წვრილ ერს”, “მდაბიონებს”, “მსახურებს”, “მონებს.” მკოვოლადის მოსაზრებით, ეს შესაძლოა ავტორის პროპაგანდისტული ტენდენციაც იყოს, არ წარმოგვიჩინოს ექსპლუატირებული ქრისტიანული მოსახლეობა ქრისტიანულ ქართლში.

ერცლად აქვს განხილული ძეგლში მოცემული ტერმინების “ერის” და “ყოველი ერის” სემანტიკა. საკონტროლო წყაროების (უპირველესად “წმ. ნინოს ცხოვრების”) მონაცემების განხილვით მიღებულია დასკვნა, რომ “მოქცევაჲ ქართლისაჲს” აღნიშნულ ტერმინებში იგულისხმება როგორც გაბატონებული კლასი, ისე მშრომელი მწარმოებელი (ექსპლუატირებული) მოსახლეობა... ნაშრომში აღნიშნულია, რომ V-VII სს-ის ქართულში სხვადასხვა ქართული წყაროებით, მწარმოებელი ექსპლუატირებული კლასის ზოგადი ტერმინები იყო: “უაზნონი”, “წვრილი ერი”, “მდაბიურები”.

⁵ “შუშანიკის წამებასა” და “დავით და კონსტანტინეს წამებაში” არ ჩანდა ამ ლექსიკის მნიშვნელობათა შორის დიდი სხვაობა; მხოლოდ “ამბოხი” და “თესლ-ტომი” არ დადასტურდა “დავით და კონსტანტინეს წამებაში.” საერთოდაც, “ამბოხი” სხვა ტექსტებში (შფოთის, არეულობის, დაუდუღებელი მაჭრის) განსხვავებული მნიშვნელობით ჩნდება.

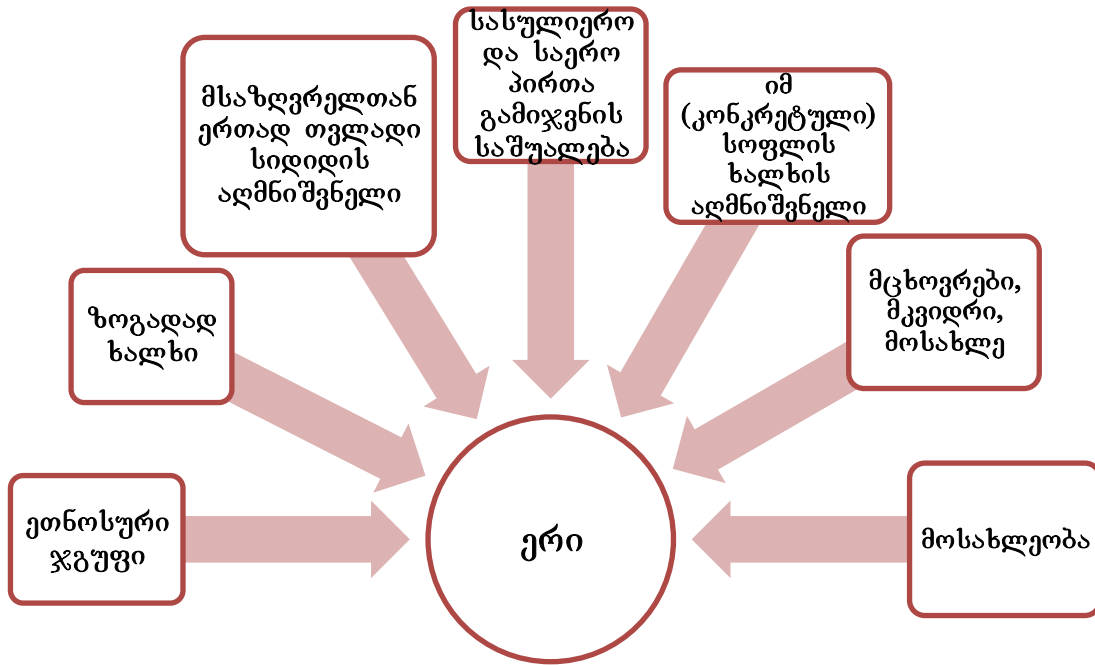
მნიშვნელოვანი ლექსება. ამ სიტყვის საფუძველზეა აგებული ისეთი ლექსიკა, როგორცაა: “ერისთავი”, “ყოველი ერი”, “ერის-კრება”, “წვრილი ერი” და სხვ.

საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში არის ამგვარი მსჯელობა: “ფეოდალური განვითარების თვალსაზრისით მთავარი მნიშვნელობა მაინც “ერში” მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესებს ჰქონდა. “ერი” გვაროვნული საზოგადოების წიაღში, კერძოდ, მის უმაღლეს საფეხურზე წარმოშობილი ტერმინია. ს.ჯანაშიას მიაჩნდა, რომ სტრაბონის დროინდელი “ერი” უკვე ძველი ერი აღარ არის, რაც კარგად ჩანს მისი სუვერენული თვითმყოფადობის ძირითადი ნიშნის, ძველი მმართველობის უმაღლესი ორგანოების, საბჭოსა და სახალხო კრების (“ერის-კრების”) გაქრობის ფაქტიდან, ჩანს, რომ ჯერ კიდევ იმ დროს, “ერი” სოციალურ-ეკონომიკური დიფერენციაციის გზაზე იყო შემდგარი. ქვეყნის შემდგომი ეკონომიკური დაწინაურების პირობებში საზოგადოებრივი წინსვლა ამ პროცესის გაღრმავება-განვითარების ნიშნის ქვეშ მიმდინარეობდა. ამ განვითარების შესაბამისი იყო “ერის” სოციალური ტერმინოლოგიაც. ქართული საისტორიო წყაროებით IV-V საუკუნეებში ეს ხალხი საზოგადოებრივი ცხოვრების სარბიელზე “ერის” ან “ყოველი ერის” სახელწოდებითაა გამოყვანილი. მართალია, ეს წყაროები მოგვიანო ხანისაა, მაგრამ მათში ძირითადად სწორადაა ასახული ეპოქის ვითარებით გამოწვეული ტერმინოლოგიური ცვლილებები.”

“ყოველი ერი” ჩვეულებრივად მთელ ხალხს არ აღნიშნავდა. მისი წიაღიდან კარგა ხნის გამოყოფილი იყვნენ “ერისთავნი” და მეფის “პალატ-ბანაკის” წევრები, “მთავრები, “ახნაურები”, ამრიგად, გამოთქმა “ყოველი ერი” ამ საზოგადოების შინაგანი დიფერენციაციის მაჩვენებელია, თუმცა ჯერ კიდევ შესაძლებელი ყოფილა სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის ერთგვარ მთლიან მასად წარმოდგენა, მაგრამ უკვე V საუკუნისათვის იხსენიება “წვრილი ერი”.

რამდენადაც “ერი” ადამიანთა ერთობის ყველაზე ზოგადი აღმნიშვნელი იყო და ამასთან თავის თავში მოიცავდა ადამიანთა კოლექტივისათვის დამახასიათებელ სულ ცოტა რვა პარამეტრს, ხოლო მისი სინონიმური ლექსემები მხოლოდ 4-6 ან უფრო ნაკლებ მნიშვნელობებს, ბუნებრივი ჩანს, რომ,

უპირველეს ყოვლისა, სწორედ სიტყვა “ერმა” შეიძინა დამატებითი სემანტიკა და ელფერი და თავისი რვა სემანტიკური გრადაცია 11-მდე გაზარდა.

§ 2. “ამბოხი” სიტყვის სემანტიკისათვის

ილ. აბულაძის მიხედვით, “ამბოხი” ნიშნავს ხალხსაც, მასასაც, შფოთსაც და არეულობასაც.

- “შუშანიკის წამებაში” “ამბოხი” ხალხია, რომელიც შედგება მამაკაცების, დედაკაცების, მოხუცებისა და ახალგაზრდებისაგან, ხალხი, რომელიც ტირის და მღელვარებს.

“და ვითარცა იხილა პიტიახშმან ამბოხი იგი და ტირილი მამათა და დედათაჲ, მოხუცებულთა და ყრმათაჲ...”

“და მოვიდოდა წმიდისა მის თანა ამბოხი მრავალი დედებისა და მამებისაჲ...”

სხვა ტექსტებიდან მაგალითებს იღია აბულაძე იმოწმებს თავის ლექსიკონში:

“ამბოხი ჳვილისა შეიქმნა.” (“წამებად წმიდისა თეკლადისი”)

“იესუ მიჰრიდა ამბოხისა მისგან მოადგილსა მას.” (ადიშის ოთხოვაი)

- ამბოხი = შფოთი:

“უფროდსი ამბოხი იქმნებოდა.” (მთ.)

აქ “ამბოხი” ხალხს არ ნიშნავს, მას მოქმედების, შფოთის შინაარსი აქვს.

- ამბოხი = არეულობას, რომელსაც შესაძლოა ბევრი ხალხი კი არ ქმნის, არამედ ცალკეული პიროვნება:

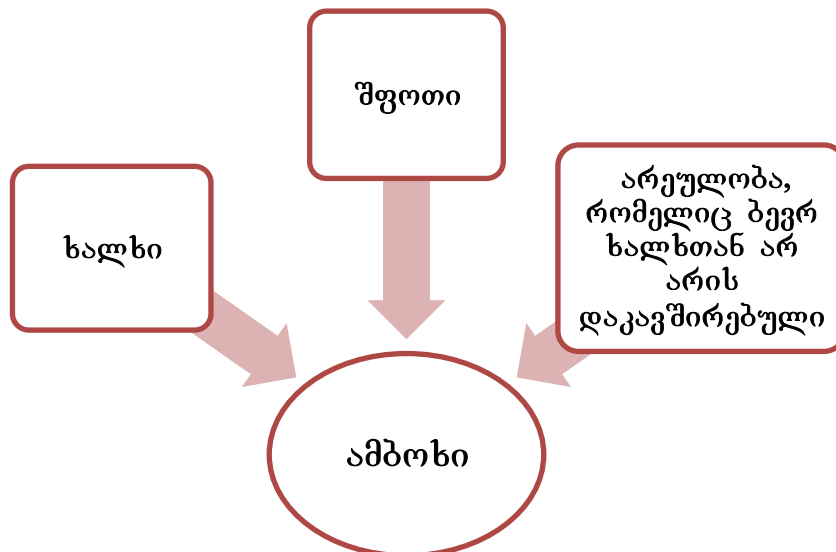
“...ვინაჲ ბირებითა ეშმაკისაჲთა იქმნა უწესოდ ამბოხი, რამეთუ მოკლად ლაკლაკმან დისიჲ თვისი” [116,358].

ი.იმნაიშვილის “ქართული ოთხოვაის სიმფონია-ლექსიკონში” დადასტურებულია სიტვა “ამბოხება”:

“რ ა არა ამბოხება იყოს შორის ერსა” (მთ. 26,5)

“ნუუკუე ამბოხებაჲ იყოს ერისაჲ” (მთ. 14,2)

“იგი ამბოხება აღრეული... შეჩვენებულ არიან” (ი.7,49).

§ 3. “მკვდრი” სიტყვის სემანტიკისათვის

ადამიანთა ერთობის აღმნიშვნელი ტერმინი “მკვდრი” ზოგადად მოსახლეობასაც აღნიშნავს და მკვიდრ მოსახლეობასაც. ამ ფორმის ზმნური ამოსავალი – “დაემკვიდრა” – დაბინავებას გულისხმობს. “მკვდრი” მნიშვნელობა დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში გაფართოებულია – მკვიდრი ნათესავი, მკვიდრი – მოსახლის, ავტოქთონის, აბორიგენის, მნიშვნელობით:

“რომლისა მკვდრნიცა მის აღვილისანი სავსენი სენითა...”

- “მკვდრი” შეგვხვდა “ქართლის ცხოვრებაშიც”:

“მკვდრნი ქართველთა სოფლებისანი...” [112,226,16-18].

“და ჩუენ, მკვდრთა ქართლისათა...” [112,148,17-18)

“აჰა ესერა, ქათლისაცა მკვდრთა აქვს სარწმუნოებაჲ, რომელთამე თვით აქა მკვდრთა და რომელთამე უცხოთა...”¹ [116, 125]

- მკვიდრი = პატრონი, მოზიარე, მცხოვრები:

“ხოლო მე ვიგონებდი, რაჲთა შემდგომად სიკვდილისა ჩემისა შენ იყო მკვიდრი მონაგებთა ჩემთაჲ და სამეფოდსა ჩემისაჲ”. [116, 92].

“...რამეთუ იხილა მან ქვეყანაჲ იგი სავსე ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მკვიდრად იპოვების საზღვართა მათთა” [116, 128].

“მკვიდრის” საფუძველზეა შექმნილი “დამკვიდრებული”, “სამკვიდრებელი”.¹

- დამკვიდრებულ = ცხოვრება, ბინადრობა:

“– ცანი და ქვეყანაჲ და ყოველი, რომელი დამკვიდრებულ არს მას შინა, სულიერნი და გვაში “ [116,78].

- დამკვიდრებულ = მოპოვება, დასახლება:

¹ მკვიდრის სემანტიკას აძლიერებს და აზუსტებს მის საპირისპიროდ ხმარებული “უცხო”, რომელიც ძალიან ხშირად გვხვდებოდა ამ კონტექსტებში.

¹ ამავე რიგში სასურველია განვიხილოთ ლექსემა “ფუძე”, “დაფუძნება”, რომელიც დამკვიდრებასთან ერთად იაბუღაძეს “ვენახის” მნიშვნელობითაც აქვს განმარტებული (ფუძე= ვენაჯი).

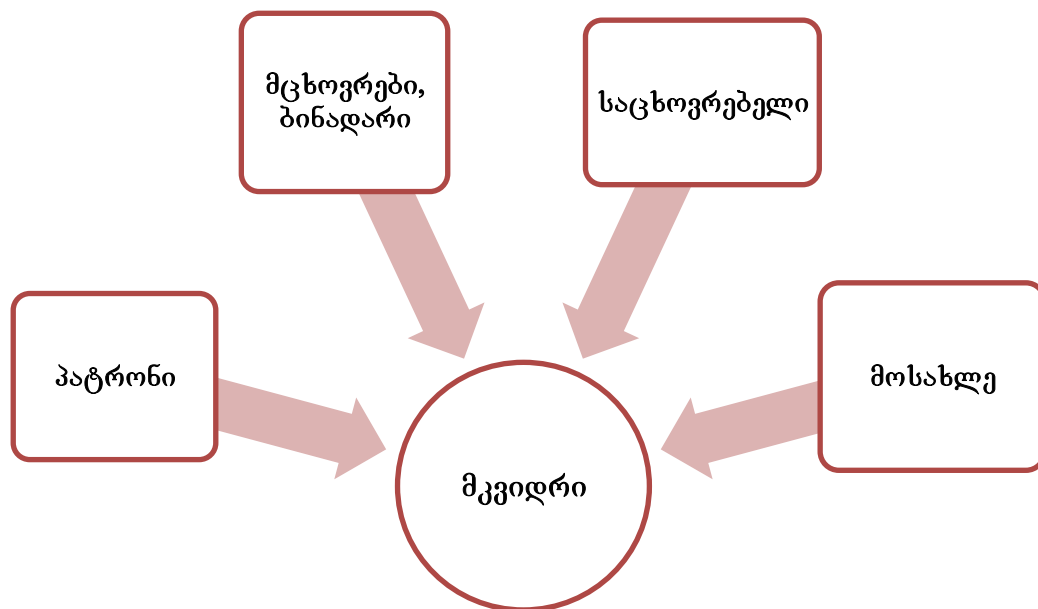
“...რამეთუ ვისწავე მე წმიდისა მისგან მოციქულისა, ვითარმედ: “არცა ჩუკენთა სასუფეველი ღმრთისაჲ ვერ დაიმკვიდრონ” [116,130].

“... რამეთუ უფალსა ჰნებაჲს დამკვიდრებად ასოთა შინა თქვენთა, ვითარცა თქვა წმიდამან მოციქულმან პავლე, მოძღუარმან ეკლესიათამან, ვითარმედ: “ტაძარნი ხართ ღმრთისანი და სული წმიდაჲ დამკვიდრებულ არს თქვენ შორის” (აბო, 119).

“და უფალი იტყვის წინაღსწარმეტყველისა მიერ: “მე მოვიდე და დავეიმკვიდრო თქვენ შორის” [116,119].

- სამკვიდრებელ = საცხოვრებელი

“რამეთუ საზღვარი მათდა არს ზღვაჲ იგი პონტოდსაჲ, სამკვიდრებელი ყოვლადვე ქრისტეანეთა...” [116,129].

§ 4. “თესლი” სიტყვის სემანტიკისათვის

როგორც ცნობილია, “აბოს წამების” ავტორი ქართველ ჰაგიოგრაფ მწერალთა შორის გამორჩეულად დიდ ყურადღებას უთმობს საქართველოს ეროვნულ პრობლემებს და აბოს მარტვილობას ქართველთა შორის გაჩენილი ურწმუნობებისა და ეროვნული ნიჰილიზმის ფონზე განიხილავს.

ამიტომაცაა, რომ იოანე საბანისძე საგანგებოდ მიუთითებს თხზულებაში მოხსენიებულ პირთა ეროვნულ კუთვნილებაზე. ამ მიზნით გამოყენებული აქვს ტერმინები: “ნაშობი”, “თესლი”, “დედულად და მამულად”, “ნათესავი”, “მამულისა მის”, “სოფელსა ჩვენსა” და სხვ. ასევე, არაჩვენებურის, სხვატომელის აღნიშვნას, ეთნიკურ კვალიფიკაციას წარმოადგენს: “უცხოე უცხოეთა შჯულითა”, “თვით აქა მკვდრთა და რომელთამე უცხოთა და სხვით მოსრულთა ჩვენ შორის უამად-უამად მოწამედ”, “და არა თუ უცხოესაგან თესლისა”.

სემანტიკურად “მკვიდრთან” მიახლოვებულია **თესლი**, რომელიც ცალკეც გვხვდება და კომპოზიტებში: თესლ-ტომი, უცხოთესლი... “შუშანიკის წამებაში” **თესლი** მხოლოდ ერთხელ დადასტურდა და ისიც კომპოზიტში.

“და აგინებდა ვარსქენ **თესლ-ტომსა** მისსა”.

არც “დავით და კონსტანტინეს წამებაში” იყო ხშირი ეს ლექსიკური ერთეული:

“აღძრა ყოველივე **თესლ-ტომი** წარმართთაჲ...” [116]

“სოფელთა თქუენტა **უცხოთესლნი** მოსჭამდენ, და მოოჭრებულ და დაქცეულ არს **ერისაგან უცხოტომთასა**” [112,322,11-17).

“ესე ნაშობი იყო აბრამეანი, ძეთაგან ისმაელისთა, ტომისაგან სარკინოზთაჲსა და არა თუ უცხოესაგან **თესლისა**, არცა ხარჭისაგან შობილ, არამედ ყოვლადვე არაბიელთა თესლი, მამულად და დედულად” [116,126].

სიტყვა “ტომი” საანალიზო ორ ტექსტში დამოუკიდებლად არ შეგვხვედრია; ხოლო სხვაგან ძირითადად გვხვდებოდა ეთნოსზე მიმანიშნებელ ტერმინად:

- “ხოლო იყვნენ მას უამსა მცხეთასაცა შინა სამღვდელონი **ტომნი** ჰურიანი...” “...სამღვდელონი ტომნი ჰურიანი” ორგვარად შეიძლება გავიგოთ: “სამღვდელონი ტომნი” და “ტომნი ჰურიანი”; ორივე

შემთხვევაში მაგალითი საინტერესო აღმოჩნდება: 1) სამღვდლო ტომი ტერმინ “ტომის” სკულტო კონტექსტთან კავშირზე მიუთითებს, 2) “ტომნი ჰურიანი” “ტომის” ეთნოსურობას გულისხმობს.

§ 5. “ნათესავი” სიტყვის სემანტიკისათვის

საინტერესო აღმოჩნდა გენეტიკური ერთობის მაჩვენებელი ტერმინი “ნათესავი”, რომელსაც აღმოაჩნდა რამდენიმე სემანტიკური ასპექტი.

დამანა მელიქიშვილს, თავის წიგნში “ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ისტორიიდან”, ერთი თავი დათმობილი აქვს ჩვენთვის საინტერესო ისეთი ტერმინებისათვის, როგორცაა **ნათესავი, ტომი, გუარი, ერი** (განიხილავს მათ ფილოსოფიურ-თეოლოგიური წარმომავლობის მიხედვით).

დ.მელიქიშვილი აღნიშნავს, რომ ტერმინი **ნათესავი** წმ. წერილის თარგმანებში ძირითადად ბერძნული “გენოს”-ის (“მოდგმა”, “შთამომავლობა”, “წარმომავლობა”) შეესატყვისება და ამ ბერძნული სიტყვის სემანტიკურ ველს მოიცავს.

იგი ნიშნავს:

1. “მოდგმას”
2. ერთი წარმოშობის ხალხს, დღევანდელი გაგებით –ერს.
3. რაიმე კლასს, დაჯგუფებას, გვარს, ფენას.

მკვლევრის თვალსაზრისით, “გენოსი” პოლისემიური სიტყვაა. მისი ძირითადი მნიშვნელობა კი არის გენეტიკური წარმომავლობის ჩვენება, რაც წმ. იოანე დამასკელის “დიალექტიკაში” მის პირველ, ძირითად მნიშვნელობადაა გამოყოფილი: *ნათესავი სამ სახედ ითქუმის: პირველად უკუე, მშობელთაგან, ვითარ-იგი ისრაელისაგანთა ისრაელ სახელ-ედების; მეორედ მამულისაგან, ვითარცა-იგი იერუსალიმს შობილნი იერუსალიმელად სახელიდებიან და პალესტინელნი – პალესტინელად* (დიალ. 2,1).

დ. მელიქიშვილი მიუთითებს, რომ საბა “ნათესავ” სიტყვის განმარტებისას სწორედ იოანე დამასკელის ძველ ქართულ თარგმანს ეყრდნობა. ამავე ნაშრომის

მიხედვით, ბერძნულში “გენოსის” სინონიმია “ეთნოსი”, ქართულ თარგმანში, ჩვეულებრივ, “ნათესავ” ლექსემით ითარგმნება, იშვიათად “თესლით” [40,208-209].

ჩვენს მასალაში სიტყვა “ნათესავი” შემდეგი მნიშვნელობებით შეგვხვდა:

- პირდაპირ ნიშნავს “ნათესავს”, ანუ ამ ლექსემის დღევანდელი შინაარსია გადმოცემული. “ნათესავი” გულისხმობს ერთი ოჯახის სანათესაოს (ანუ ნათესავს დღევანდელი მნიშვნელობით):

“განიხარეს სიხარულითა დიდითა და მისწერეს ეპისტოლე შეილთა მიმართ მისთა და **ნათესავთა** სახლისა მისისათა, რამეთუ ფრიად მრავალ იყვნეს იგინი” [116, 155].

“ხოლო დედის ძმისა შენისა მუჰმედისი, რომლისა მიერ იქადი, ცუდ არს მისსა მიმართ სიქადული თქვენი, რამეთუ ვითარცა უწყებულ არს ჩვენდა, მაცთურ და წარწყმედილ იყო **ნათესავისა** თქვენისა” [116,173].

“ხოლო სახლეულნი, ნათესავნი და **თვისნი** მოსტიროდეს მას უკანა” [116,23].

“და ნათელსცა პატრიარქმან აბიათარს და ყოველსა ნათესავსა მისსა” [116,209].

- ადამიანთა მოდგმას:

“რაჟამს-იგი ინება ღმერთმან ხსნად კაცთა **ნათესავისაჲ**” [116,210].

“არამედ რომელი-იგი განაგებს ყოველსავე და მისცემს მიზეზთა ცხორებისათა **ნათესავსა** კაცთასა დაფარულითა განგებულებითა” [116, 150].

- მოდგმას ეროვნების მნიშვნელობით:

“მოიხსენა წილხედომაჲ მისი **ქართველთა ნათესავიაჲ**” [116,210].

“...ვითარცა წინამძღვარი და წარჩინებული ყოველსა **ქვეყანასა** ქართლისასა და პირი **ნათესავთა** მისთაჲ” [116,150].

“ვაჲ **ნათესავსა** ცოდვილსა” [112,105]

- მოდგმას, ბიბლიური ეთნარქის ჩამომავლობის მნიშვნელობით:

“მეფეო, ვითარცა უწყიან მთავართა შენთა და ყოველმან ამან ქალაქმან, **ნათესავნი ვართ ბენიემუნისნი** და სჯულსა მოსესსა სწავლულ” [116, 208].

“ხოლო მე მივემთხვიე ებისტოლესა ნათესავის ჩვენისასა პავლესსა, რომელი-იგი შეუდგა მოციქულად ქრისტესსა” [116, 208].

- მოდგმას კუთხური ერთიანობის მნიშვნელობით:

“და განავდო მდინარემან აბაშისამან საზღვარი თვისი და მოექცა ნათესავსა ზედა აბაშთასა და წარრღვნა ყოველი ნათესავი აბაშთად” [116, 178].

“– უფალო, მე დედაკაცი ვარ უცხო და ვიდრე ვიდე უცხოთა ნათესავთა თანა?” [116,194].

“...სასომან ჩვენმან წმიდამან ღმრთისმშობელმან შეისმინა ვედრებისა მისისა და მოიხსენა წილხვდომად მისი ქართველთა ნათესავისა, ოდეს-იგი წილ ოდეს მოციქულთა ქვეყანად და ქვეყანად” [116,190].

- “ნათესავს” ვიწრო მნიშვნელობით, როგორც სოციალურ მახასიათებელს:

“არამედ ქართველნი დასხდებოდეს, წარჩინებულთა ნათესავნი” [116,207, 14-15].

- ხალხს, მოსახლეობის ერთობის, კოლექტივის მნიშვნელობით:

“...რამეთუ ეგოდენნი იგი ნათესავნი მახლობელად დგეს, ვითარ სადილობისა გზა ოდენ, რომელთა ქვეყანა ვერ იტევდა” [116,161].

“და ჰმორჩილობდეს მას ყოველნი ნათესავნი”.

- ხალხს, შთამომავლობის მნიშვნელობით:

“მიერთგან შემდგომთა მომავალთა ნათესავთა¹ აღწერონ.” [116, 248,12-16)

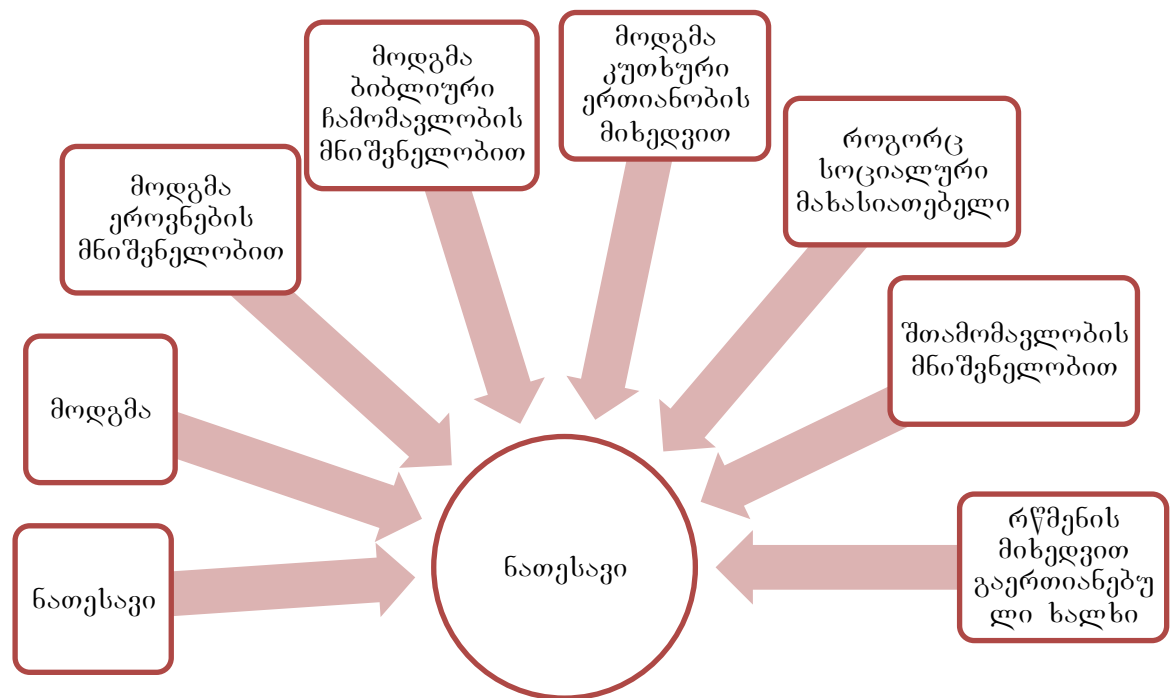
“ხოლო შემდგომად მოსვლისა უფლისა ჩვენისა იესუ ქრისტესა აღიწერნეს ოთხნი ესე ევანგელენი, რომელთაგან ესარების ნათესავთა მომავალთა მოსლვად იგი უფლისად და განგებულებად მისი ხორციითა მით, რომელ-იგი მიიხვნა ქალწულისა მარიამისაგან წყალობისათვის ჩვენისა” [116, 147].

- ხალხს, რწმენის (ან ურწმუნოების) საფუძველზე გაერთიანებულს:

¹ ტერმინი “ნათესავი” ეთნოსური შინაარსით აქვს განხილული ვ.ბოლდერს.

“რამეთუ ესე იყო ჩვეულება დადგრომისა მათისაჲ, ნათესავთა მათ საძაგელთა, უღმრთოთა, ფიცხლად მოისართა, რომელნი ჭამდეს ძაღლთა, თაგუსა, კაცსა და ყოველსა არაწმიდასა” [116,161).

“ამისთვისცა ნათესავითა მით ურჩებისაჲთა განგეკაფნა ჩვენ, რამეთუ მრავალგზის ისრაელიცა მისცის უფალმან ხელთა უცხოთესლთასა, რაჟამს არა ვიდოდინ იგინი გზათა მისთა” [116, 151).

ჩვენ მიერ მოძიებულმა და კლასიფიცირებულმა მასალამ მოგვცა რამდენიმე დასკვნის გაკეთების საშუალება:

1. ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში წარმოდგენილია ადამიანთა სიმრავლის აღმნიშვნელი რამდენიმე ლექსიკური ერთეული (ერი, მკვიდრი, ტომი, ნათესავი, ამბოხი); ამ ტექსტებში ეს ლექსემები ერთმანეთის სინონიმებადაც ჩანან და დამოუკიდებელ სემანტიკასაც ატარებენ. ეს კი

ხდება მათი სემანტიკის დაახლოების მიზეზი. ისინი ერთმანეთს დამატებით მნიშვნელობასაც გადასცემენ: ყველა ამ ლექსემას საერთო ჰქონდა ხალხის მნიშვნელობა, ასევე მათთან დადასტურდა (ერთხელ მაინც) (გარდა “ამბოხისა”) ეთნოსის სემანტიკაც. დანარჩენი მნიშვნელობები, შეიძლება ითქვას, მათთვის არაძირითადი და არასისტემურია, მაგრამ მათი ძირითადი შინაარსის სინონიმურობა ე.წ. არასისტემურ სემანტიკათა სინონიმურობასაც იწვევს¹.

2. რამდენადაც “ერი” ადამიანთა ერთობის ყველაზე ზოგადი აღმნიშვნელი იყო და ამასთან თავის თავში მოიცავდა ადამიანთა კოლექტივისათვის დამახასიათებელ სულ ცოტა რვა პარამეტრს, ხოლო მისი სინონიმური ლექსემები მხოლოდ 4-6 ან უფრო ნაკლებ მნიშვნელობებს, ბუნებრივი ჩანს, რომ, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ სიტყვა “ერმა” შეიძინა დამატებითი სემანტიკა და ელფერი და თავისი რვა სემანტიკური გრადაცია 11-მდე გაზარდა².
3. ადამიანთა ერთობის აღმნიშვნელ ლექსიკაში ეთნოსური სემანტიკის გაძლიერებას, ვფიქრობთ, ხელი შეუწყო ამ ერთობათა საცხოვრისზე მიმათითებელი ლექსიკის სემანტიკამაც (ქვეყანა, სოფელი, მიწა, დასახლება, მხარე, სახელმწიფო, ქალაქი, დაბა, ადმინისტრაციული ერთეული, დასახლება, მამული, სამფლობელო, “ეს ქვეყანა”, სამკვიდრებელი), რომელთაგანაც სამკვიდრებელი, მამული, მხარე და ქვეყანა გადამწყვეტი უნდა იყოს “ერის” ეთნოსური სემანტიკის წინ წამოწევაში.
4. ჩვენი დაკვირვებით, “ერმა”, როგორც ყველაზე უფრო პოლისემიურმა სიტყვამ თავისი “მცირე” სინონიმებისაგან შეისრუტა დამატებითი მნიშვნელობები და რამდენადაც “ერი” უფრო ფართოდ იყო გავრცელებული,

---

¹ “შუშანიკის წამებასა” და “დავით და კონსტანტინეს წამებაში” არ ჩანდა ამ ლექსიკის მნიშვნელობათა შორის დიდი სხვაობა; მხოლოდ “ამბოხი” და “თესლ-ტომი” არ დადასტურდა “დავით და კონსტანტინეს წამებაში.” საერთოდ, “ამბოხი” სხვა ტექსტებში (შფოთის, არეულობის, დაუდუღებელი მაჭრის) განსხვავებული მნიშვნელობით ჩნდება.

² რასაც ამ სიტყვის დღევანდელი მნიშვნელობაც ადასტურებს.

ენაში სწორედ იგი წარმოდგა ადამიანთა ერთობის მახასიათებელთა ყოვლისდამტვევ მარკერად. ამასთან, რამდენადაც “ერის” სინონიმები “მიმაგრებულნი” აღმოჩნდნენ საცხოვრისის აღმნიშვნელ კონკრეტულ ლექსებთან, “ერმა” მათთან ეს სემანტიკაც გაიზიარა და თანდათან გადაიქცა ქვეყანასთან, მიწასთან, რჯულთან და ეთნოსთან დაკავშირებულ შემკრებლობით სიტყვად.

თ ა ვ ი III

საცხოვრისის აღმნიშვნელი ლექსიკა

აღამიანთა კოლექტივის ერთიანობის საფუძვლად ეროვნული კუთვნილება, რჯული და საცხოვრისის ერთობა მიიჩნევა. ამის მიხედვით დიფერენცირდა საცხოვრისის აღმნიშვნელი ტერმინები: ქვეყანა, ქალაქი, სოფელი, მამული.

§ 1. “ქვეყანა” სიტყვის სემანტიკისათვის

მრავალფეროვანი სემანტიკით გამოირჩევა სიტყვა “ქვეყანა”, რომელიც სხვადასხვა კონტექსტში სხვადასხვა ფუნქციით გამოიყენება.

1. “ქვეყანა” მიწის მნიშვნელობით:

“დაგარდა იგი ქვეყანასა ზედა და თავსა დამართ სცემდა...” [116,12].

“და დაფარა პირი ქვეყანისაჲ” [116, 172].

“თაყვანი სცის პირსა ზედა ქვეყანისასა და ფრიად განუსვენის მას და მრავლითა ნიჭითა წარგზავნის იგი” [116,148].

“...ვითარცა მკალნი, მოჭამდეს ფურცელსა ხეთასა და მწვანილოვანსა ქვეყანისასა” [116,161].

“და განაღო პირი ქვეყანამან და აღმოაცენნა სიმრავლენი წყალთანი და ზღვა იქმნა ქვეყანაჲ ხმელი” [116,178].

“და კვალად მოდრიკა და ცრემლითა ქვეყანასა დააღტობდა...” [116,194].

“...რამეთუ ეგოდენნი იგი ნათესავნი მახლობელად ღგეს, ვითარ სადილობისა გზა ოდენ, რომელთა ქვეყანა ვერ იტევდა” [116,161].

“მაშინ უბრძანა ქრისტენმა ერსა მას ხმელით ქვეყანით მოსლვად, ხოლო ქრისტედ და მოწაფენი მისნი განვიდოდეს ზღვასა მას...” [116,39].

2. ”ქვეყანა” მხარის, კუთხის მნიშვნელობით:

“უკაცურ იყო ქვეყანაჲ მეგრელთა და აფხაზთაჲ” [116,180].

“ქუეყანას თრიალეთისასა, ადგილსა, რომელსა ეწოდების მყინვარნი გინა იწრონი” [112]

“კაცი ესე იყო წარჩინებულ ფრიად დიდად ყოველსა ქვეყანასა ქართლისასა” [116, 148].

“...წარსცეს იგი ქვეყნად ბაბილოვნისა ქალაქსა, რომელსა ჰრქვიან სამარად” [116, 152].

“მას ჟამსა ოდენ იყო ვინმე ქვეყანასა ქართლისასა, სანახებსა ზენა სოფლისასა, კაცი, რომელსა სახელი ერქვა კონსტანტი...” [116,148].

“...იხილა ყრმად იგი, რომელი წარმოსრულ იყო ქვეყანით მისით კაბადუკით და პატრიარქ ქმნილ იყო იგი იერუსალიმს” [116,189].

“–არს ქვეყანად ჩრდილოეთისად და სამკვიდრებელი წარმართთად შორის სპარსთა და ოსეთისა” [116,190].

“და ვითარცა მოილოცნა, კვალად წარემართა ქვეყნად თვისად” (ნინოს ცხ. 190).

“– წარვედ ქვეყნად ჩრდილოეთისა და უქადაგე სახარებად ძისა ჩემისად!” (ნინოს ცხ. 116,190).

3. ქვეყანა – როგორც სახელმწიფო, სამეფო.

“კაცი ხარ გონიერი და... თავი ამისა ქვეყნისად” [დავით და კონსტ. 116, 182].

“...რამეთუ იხილა მან ქვეყანად იგი სავსე ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მკვიდრად იპოვების საზღვართა მათთა” [აბო.116,128].

“გამოვედ შენ მაგიერ ქვეყანით და წარგიყვანო სხვად ქვეყნად... და გყო შენ მამად ნათესავთა მრავალთა და ერთა ურიცხვთა” [ევსტათი.116, 35].

4. ქვეყანა ქალაქის, დაბის ან სოფლის მნიშვნელობით.

“მოაოჭრნა იგივე ქუეყანანი” [მატიანე ქართლისა, 112, 292, 1-2].

5. “ქვეყანა”, როგორც მიწიერი და ზეციური ცხოვრების დამაპირისპირებელი საშუალება.

“ხოლო მოიწინეს ორნი თავთა მოწაფეთა მისთაგანნი **ქვეყანასა** ჩვენსა და უქადაგეს მოსლვად ქრისტესი **ქვეყანად** და მოაქცინეს კერპთა მონებისაგან” [დავით და კონსტ., 116,174].

“– შენ უკვე, მეფეო, ცხონდი სიტყვითა უფლისა ჩვენისა იესუ ქრისტესითა, რომელი-იგი არს შემოქმედი ცათა და **ქვეყანისად** და ყოველთა დაბადებულთად...” [ნინოს ცხ. 116, 200].

“– უფალო ღმერთო ჩვენო, შემოქმედო ცათა და **ქვეყანისაო** და დამბადებელო ყოველთა ხილულთა და უხილავთაო!” [ნინოს. ცხ. 116, 191].

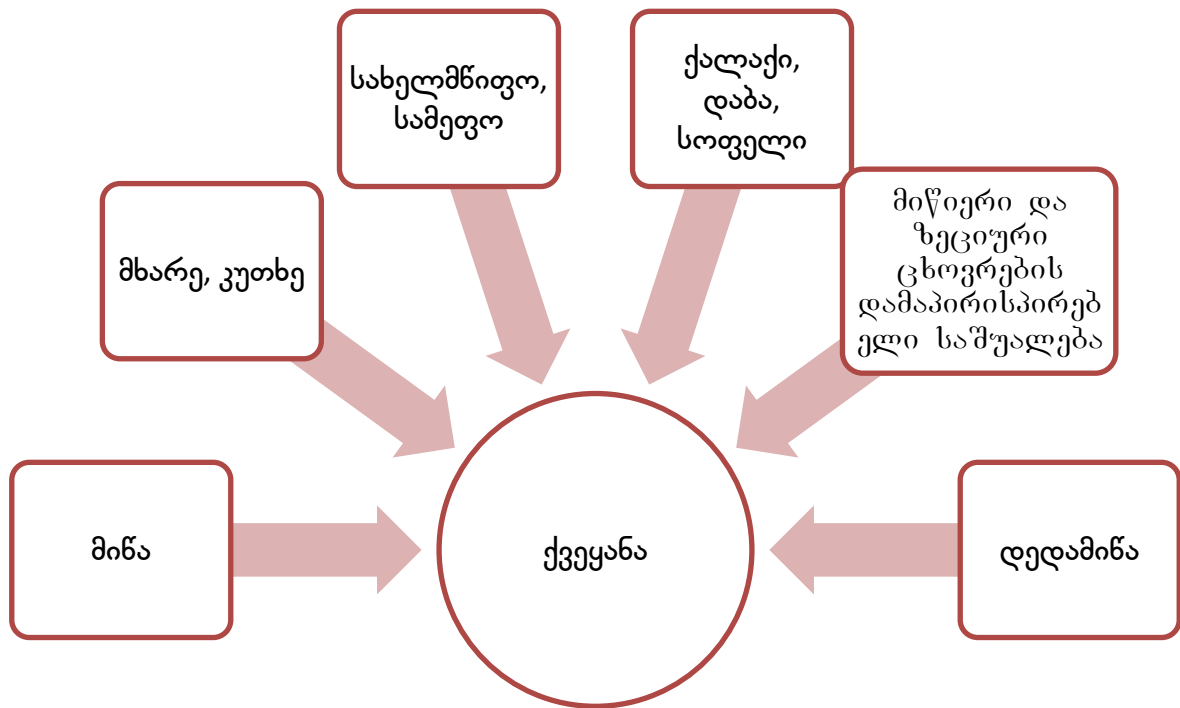
“და ესე არს მსხვერპლი უბიწოდ, რომელსა არა უხმს მღვდელი შემწირველი, რამეთუ რომელი **ამას ქვეყანასა** ზედა დამდაბლდეს...” [გობრ. 116,169].

6. სიტყვა “ქვეყანა” ორგზის მეორდება საინტერესო კონტექსტში, სადაც მოციქულთა მიერ წილნაყარია “ქვეყანად და ქვეყანად” ერთმანეთის გვერდითაა ნახმარი და აშკარად განსხვავებული სემანტიკით მოიაზრება:

“...სასომან ჩვენმან წმიდამან ღმრთისმშობელმან შეისმინა ვედრებისა მისისად და მოიხსენა წილხედლომად მისი ქართველთა ნათესავისად, ოდეს-იგი **წილ ოდეს მოციქულთა ქვეყანად და ქვეყანად**” [ნინოს ცხ.116,190].

7. ქვეყანა დედამიწის მნიშვნელობით (ბიბლიური მნიშვნელობით – მიწიერი სამყარო, დედამიწა):

“ქვეყანა ეწოდა ვითარცა თქვა დავით: “**ქვეყანამან** გამოსცა ნაყოფი თვისი, მაკურთხენინ ჩვენ, ღმერთო, ღმერთო ჩვენო!” ჭეშმარიტად **ქვეყანისა** დამბადებელი იგი **ქვეყანად** მოვიდა და **ქვეყანით** მიწისაგან შექმნილთა მათგან მიწისა ბუნებისა იგი ხორცნი, ვითარცა შევნიერი ჯეჯელი აღმოსცენდა **ქვეყანით** და ნაყოფად გაიხვნა წმიდანი თვისნი მოციქულნი და მოწამენი და მართალნი და წყეული იგი **ქვეყანად** ნაყოფითა კურთხევისადათა აღავსო” [აბო., 116,124].

§ 2. “ქალაქი” სიტყვის სემანტიკისათვის

სულხან-საბა ორბელიანის განმარტების მიხედვით ქალაქი ნიშნავს – თანამავლობასა და თანა-სახლობას. ”ქალაქ სახელ ედვა, ვინათგან კაცი ერთი ვერ კმა-ეყოფის თავსა თვისსა, არამედ რათა შევეწოდეთ (ერთი-მეორესა ცხოვრებად. საკმართ მიმოცვალებისათვის, რამეთუ) ერთი მეორესა სარგებელსა მივანაყოფებდეთ”.

ჩვენს მასალაში ერთმანეთის გადამკვეთ სიბრტყეებზე აღმოჩნდა “სოფელი”, “ქალაქი” და “ქვეყანა”. დღევანდელ ვითარებასთან შედარებით, ძველ ტექსტებში ეს სიტყვები ხშირად სინონიმებადაც გვევლინება:¹

¹ “ქალაქ” ფუძიდან წარმოებული სიტყვებიც (მოქალაქე, ნაქალაქარი, დიალ. ნოქალაქევი და სხვ. გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის ენობრივი ნიშნის ტერმინმწარმოებლური უნარზე. მანანა ჭირაქაძეს თავისი სადისერტაციო ნაშრომის, “ტერმინის ზოგადლინგვისტური თეორია და

- ქალაქი, როგორც ქვეყანა:

“...რამეთუ ამას ქალაქსა შინა ხელმწიფე ხარ” [ევსტათი, 116,28].

რომლისა სოფლისაჲ ხარ, ანუ რომლისა ქალაქისაჲ, ანუ რომელი რჩული გიპყრიეს” [ევსტათი.116,28].

- ქალაქი, როგორც ქალაქი:

“მე სოფლისა სპარსეთისაჲ ვიყავ, ხევისა არშაკეთისაჲ, ქალაქისა განძაკისაჲ ვიყავ” [ევსტათი., 116,28].

“მე ვიყავ ქვეყანისა სპარსეთისაჲ, ხევისა არშაკეთისაჲ, ქალაქისა განძაკისაჲ” [ევსტათი.116,33].

“წარვედით ქალაქად და იყიდეთ პური და ეცით ერსა მას..” (ევსტათი, 38).

“და შებორკილეს იგი და ეგრეთ წარიყვანეს ქალაქად ტფილისად და შეაყენეს იგი საპყრობილესა” [კონსტ. კახი.116,150].

“...წარსცეს იგი ქვეყნად ბაბილოვნისა ქალაქსა, რომელსა ჰრქვიან სამარად” [კონსტ. კახი.116,152].

“...რომელსა ჰმონებდა სამეოცი ქალაქი დიდ-დიდი და შვიდნი მეფენი ჰმორჩილებდეს ძლიერნი” [გობრ.,116,159].

“და მეფე იგი მრავლისა შემდგომად მოკლა და თავმოკვეთილი ჩამოჰკიდა ძელსა საშუალ ქალაქსა დვინისასა” [გობრ.,116,162].

“... და დაიბანაკა ქალაქსა ჯიხან-ქუჯისასა, ქვეყანასა მეგრელთა, სანახებსა ჭყონდიდისასა, რომელ არს მეგრულითა ენითა მუხა დიდ.” [დავით და კონსტ., 116,177].

არქეოლოგიური სისტემატიკა”, მეორე თავში წარმოდგენილი აქვს აღწერის სისტემები, რომლებიც, შეძლებისდაგვარად, სრულად მოიცავს “თემა-არქეოლოგიური ძეგლის” ცნებებრივ ველს.

არქეოლოგიური ძეგლის, როგორც ერთეულის ფორმობრივი მახასიათებლებია: როგორობა, სადაურობა, როდინდებლობა. როგორობის ნიშნით არქეოლოგიური ძეგლის დახასიათებისას გამოიყოფა შემდეგი სახეობები; ნამოსახლარი, ნაცხვარი, ნატაძრალი, ნაგზაური, ნახიდური, “წყალი”, სამთო გამონამუშევარი, სახელოსნო, სამარხი, “კულტურული შრე”.

ნამოსახლარი არქეოლოგიური ძეგლის სახეობაა. წარსულში ადამიანის საცხოვრისის მატერიალური ნაშთების ერთობლიობა. ნამოსახლარის ძირითადი სახეობებია: ნასადგომარი, ნასოფლარი, ნაქალაქარი. მისი სტრუქტურული ელემენტებია: სახლი, სიმაგრე, სალოცავი, აგარანი, სამაროვანი...

- ქალაქი, როგორც “თანა-მავლობა და თანა-სახლობა”.

“...მიწერა წიგნები ყოველთა მიმართ მეუდაბნოეთა ქალაქისათა და მამასახლისთა მონასტრისათა” [კონსტ. კახი.,116,151].

ბუნებრივია, “ქალაქ” ფუძის სემანტიკაზე მსჯელობისას ყურადღებას მიიქცევდა მისგან წარმოებული “მოქალაქობა”, რომელიც ძველ ტექსტებში საკმაოდ ინტენსიურად გამოიყენება.

ი.აბულაძის განმარტების მიხედვით - მოქალაქობა, მოქალაქება ნიშნავს ცხოვრებას, მოღვაწეობას.

მოქალაქობა = ცხოვრება, ყოფა-ქცევა, ღვაწლი, მოღვაწეობა

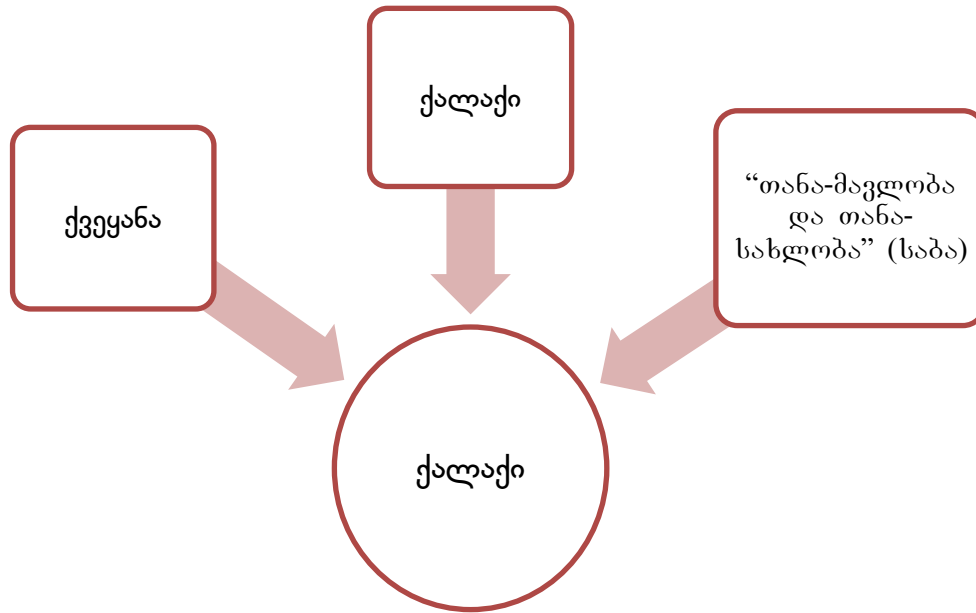
საბა: ქალაქში მყოფი; ვიეთნიმე იტყვიან მოქალაქობითი, ყოფაქცევითიცა არს და სახლის შჯულობითიცა. იხ.პოლიტი (=მოქალაქე)

“აწ ამას ზედა დაადგერით და სრულყავთ მოქალაქობაჲ ნეტარისა მის, რამეთუ საფარველმან მეფობისა ჩვენისამან იღვაწოს თქვენთვის...” [კონსტ. კახი.116,157].

“ხოლო იყო მოქალაქობაჲ მისი და მოღვაწეობაჲ ცრემლითა ლოცვაჲ და საწადელ და საშვებელ მარხვაჲ” [ნინოს ცხ., 116,198].

“...ახალთა ამათ მნათობთაჲ ახალსა სამყაროსა წმიდისა ეკლესიისასა, რადთა ვითარცა მთიები ბრწყინვიდენ პირსა ყოვლისა სოფლისასა და ბაძვად საღმრთოდ მოქალაქობისა გულსა ყოველსა მოსწრაფეთასა” [სერაპიონ ზარზმ.,116,327].

“ვინაჲცა ხედვიდეს საღმრთოსა მას მოქალაქობასა მისსა და მდინარეთა უმდიდრესთა სწავლათა...” [სერაპიონ ზარზმ., 116,330].

§ 3. “სოფელი” სიტყვის სემანტიკისათვის

პოლისემიურობა გამოავლინა ტერმინმა “სოფელი”, რომელიც დღევანდელთან შედარებით უფრო ფართო სემანტიკას შეიცავდა¹.

უნდა აღინიშნოს, რომ “სოფელი” დღევანდელი მნიშვნელობით არც ერთხელ არ შეგვხვედრია. ტერიტორიული მასშტაბი სოფლით აღნიშნული ადგილებისა ძველ ქართულში უფრო დიდია.

- “სოფელი” ნიშნავს მხარეს, ან ადმინისტრაციულ ერთეულს, ამ რიგისაა “სოფელი ქართლი”:

“აზნაურნი და უაზნონი სოფლისა ქართლისანი მოვიდეს” [შუშ.116, 10].

- “სოფელი” ნიშნავს პატარა დაბას, მცირე დასახლებას;

¹ კერძოდ, ილ. აბულაძის განმარტებით “სოფელი” არის – სამთავრო, საკარანო, მამული, ვანი, სოფელი, ქვეყანა.

ს.-ს.ორბელიანის მიხედვით კი – სოფელი სამ სახედ ითქმის: საუკუნო იგი სოფელი და წუთისოფელი და კაცის ბუნებაც სოფლად ითქმის.

“და იყო უმრავლესი ერი **სოფლისა** მის წარმართთა კერპთმსახური...”
[კოლაელ ყრმათა წამება,116].

“დიდსა ჭირსა შინა არიან ქრისტიანენი, **მკვდრნი ქართველთა სოფლებისანი**” [ჯუანშერი, 112,226, 16-18].

- “სოფელი” ნიშნავს მამულს, სამფლობელოს:

“რადთა მათ გამო ვითარცა ერთგული **სოფლად** მივიდეს” [შუშ., 116,225].

“მას უამსა ოდენ იყო ვინმე **ქვეყანასა** ქართლისასა, სანახებსა ზენა **სოფლისასა**, კაცი, რომელსა სახელი ერქვა კონსტანტი...” [კონსტ. კახი, 116,148].

- “სოფელი” ნიშნავს ქვეყანას:

“რომელსა შინა იქმნა ხსნად ყოველისა **სოფლისად**” [დავით და კონსტ., 116,169].

“და ამისა შემდგომად საქმენი მოციქულთანი, ვითარ-იგი მოჰვლიდეს ყოველსა **სოფელსა** და ახარებდეს სიტყვასა მას **ცხორებისასა**” [კონსტ. კახი.116, 147].

- სოფელი ნიშნავს მიწიერ სამყოფელს, “ამქვეყანას”:

“ფრიად სიმდიდრედ აქვნდა და მრავალი საშეებელი ამის **სოფლისად**” [კონსტ. კახი.116,148].

“...ღრუბლად ჰხედვიდა მზესა ამას აღმომავალსა და სიყვარულითა ქრისტესითა ყოველნი გემონი **სოფლისანი**, ვითარცა სისხლი კბილთად, ეგრეთ წარმოჰნერწყვა სურვილითა დიდისა მის გულის სათქმელისადათა...” [კონსტ. კახი.116,156].

“ვითარცა-იგი შემძლებელ იყოს, **სოფლისა** საშეებელთა და განსვენებათა და ნებსით აღირჩიოს მწუხარებად და იწროებად ნაცვალად მისა” [გობრ.,116,167].

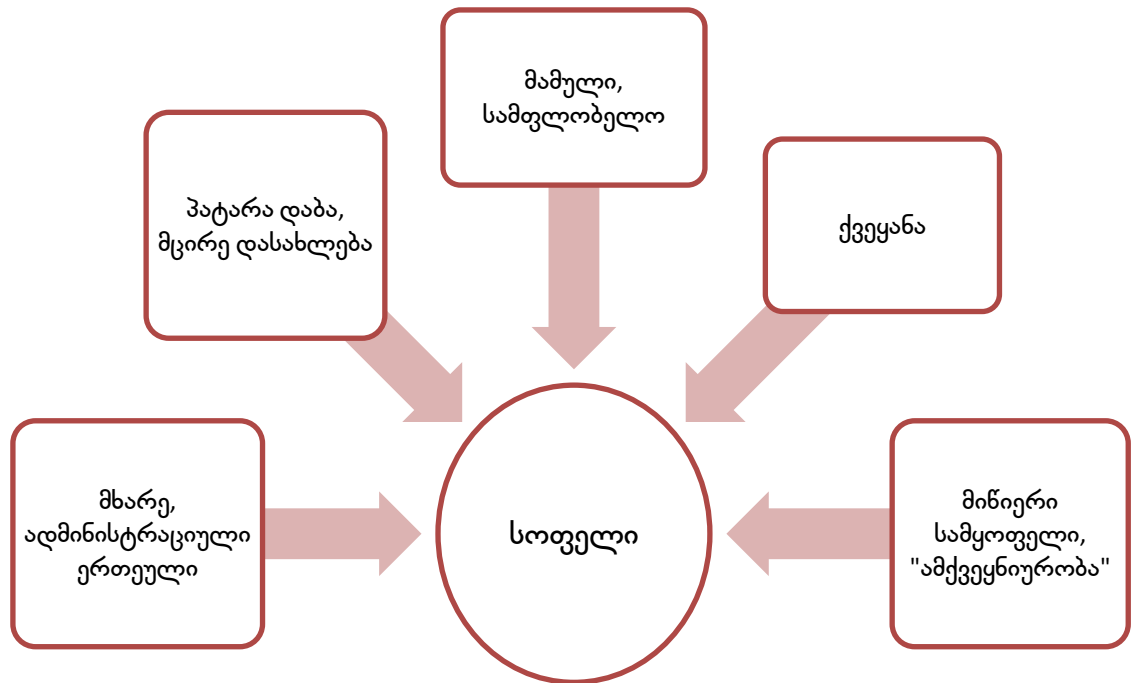
“– ლოცვასა მომიხსენეთ მე, რამეთუ არღარა მიხილოთ მე **საწუთროსა ამას სოფელსა**” [აბო.116,137].

საინტერესოა მაგალითი, სადაც ხაზგასმულია სოფლის, ქალაქისა და დაბის დიფერენცირებულობა:

“ხოლო ათორმეტნი იგი მოციქულნი წარვიდეს და მიმოვლნეს გარემო **სოფლებსა და ქალაქებსა და დაბნებსა და ახარებდეს და ქადაგებდეს ქრისტესა...**” [ევსტათი.116,42].

“ესრეთ დედად ამისი ნეტარისად სახელმოუხსენებლად დაიფარა სოფლით”
[სერაპიონ ზარზმ.,116,329].

§ 4. “მამული” სიტყვის სემანტიკისათვის

ხალხისა და საცხოვრისის სემანტიკური ველის საზღვრების დადგენის სურვილმა ჩვენ კიდევ ერთ ლექსემასთან, “მამულთან”, მიგვიყვანა. სიტყვა “მამული” დღეს “სამშობლოს” სინონიმია; ძველ ტექსტებსა და მათზე დაფუძნებულ ლექსიკონებში კი “მამული” რამდენიმე მნიშვნელობას გვიჩვენებს; ამ ტექსტებში “მამული” თანდათანობით იფართოებს მნიშვნელობას და “მამის

კუთვნილი ქონებიდან” წინაპართა კუთვნილ ქონებამდე და ბოლოს, სამშობლომდე (= მშობლისთვის განკუთვნილი) მიდის.¹

1. მამული = მამის კუთვნილი, მამისა:

“...რამეთუ ვარ მე ბუნებით სარკინოზ, შობილვე მას შინა მამულად და დედულად” [აბო.116, 133].

2. მამული = წინაპართა კუთვნილი (სადაც “მამული” მსახდვრელია):²

“განსწავლულ ვარ ჭეშმარიტებით მამულითა შჯულითა” [საქ.მოც.22,3].

“ხოლო რომელმან მამული რჩული არა აღიაროს, იგი საპყრობილესა შინა მოკვედინ” [ევსტათი,116,30].

“და თუ ვინმე აღიაროს მაგათგანმან მამული რჩული, განუტივეთ და ჩემთან მოაწიეთ ” [ევსტათი.116,30].

“ხოლო მე მამული რჩული არა მიყვარდა” [ევსტათი.116,33].

“მე რჩული ესე მამული ჩემი და მინებს ვინმცა მაცნო რჩული ჰურიათაცა და ქრისტიანეთაიცა. და რომელიმცა რჩული უწმიდე იყო იგიმცა შევიყვარე. [ევსტათი.116,34.

“ხოლო მამულისა ჩემისა რჩულისათვის სიტყვადვე ზარმაც და მრცხვენისცა.” [ევსტათი.116,42]

---

¹ იაბულაძე: “მამული – მამაპაპური, მამეული, მამობრივი, მშობლიური; მამული – სოფელი, სამშობლო, მამა-პაპა, ტომი, ხალხი;

საბა: მამული = მამისეული.

ზ.სარჯველაძე: მამული = მამისეული, მამაპაპური, სამშობლო, თანამემამულე.

² “მამული შჯულის” ძიებისას, მრავლად მოგროვდა მაგალითები, რომელშიც ლექსიკური ერთეული “შჯული” აქტიურად გამოიყენებოდა; რამდენადაც მოძიებული მასალა ჩვენი ამჟამინდელი ინტერესის საგანი არ არის, მხოლოდ რამდენიმე მაგალითს წარმოვადგენთ: “...მოისრნეს მრავალნი ქრისტეანეთაგანნი მათ შინა, რომელნი იღვწიდეს შჯულისათვის ქრისტესისა.” (კონსტანტი კახის წამება, გვ.,150)

“აღიღე რჩული ჩვენი და უვარჰყავ ცთომად იგი შენი ქრისტეს ღმრთისათვის.” (კონსტანტი კახის წამება, გვ.,152)

“აქ უკვე ვითარ შეურაცხვეო იგი და ვერჩდე ბრძანებასა შენსა და სჯულსა თქვენსა.” (კონსტანტი კახის წამება, გვ.,152)

“ამას იტყვის უფალი ჩვენი მეფე, ვითარმედ: “ერთგზის გამხილებდა უგუნურებასა შენსა, რამეთუ სამგზის რჩულდებულ არს ჩვენდა ურწმუნოთა მხილება”. (კონსტანტი კახის წამება, გვ.,153)

“ხოლო აწ საქმენი თქვენნი, რომელთა იქმოდით, მოწამე არიან თქვენდა და თქმული იგი დაეპტვიცა ფრიად და დაენერგა კეთილად შჯულიერება თქვენი...” (კონსტანტი კახის წამება, გვ.,155) თანემემემულის, ნათესავის, თესლტომის, თუნდაც შესიტყვება –“მამული რჩულის” შინაარსის გააზრებაში გვეხმარება მათი ოპოზიციური სემანტიკა

“და ვერცა კეთილისა ქადებითა არწმუნა მამული რჩული პერობად...”
[ევსტათი.,116,44].¹

3. მამული = საკუთრება

“ხოლო თავსა თვისსა ძედ ღმრთისად გამოაჩინებს და ტაძარსა ღმრთისასა მამულად იჩემებს.” [ევსტათი.,116,40].

“ყოველნი სახლისა მისისა მამულისანი მონადირნა იისუმან” [ისუ ნ. 6,25].

4. მამული კერძო ადგილია (მიწა):

“მამულსა სამკვიდრებელსა მოიწია” [რიფს.172,7]

“მოვედ კაცხს, მამულსა ჩვენსა” [ოქრ.მარხ.484,315]

“რომელმან-იგი შეკრიბნა მამულსა ამას სახლსა [ოქრ.-მარხ.იონ, 100,9]

“ქმენ აქაცა მამულსა შენსა” [ლ.4,23]

“რაითამცა მამულსა თვისსა არა მიაქცია [მრთ. A, ანტ.დ.20 v]

5. მამული ადგილია, რომელიც პიროვნების სამშობლოს განასახიერებს ტომობრივი, ეროვნული თვალსაზრისით:

“გამოაჩინებენ, ვითარმედ მამულსა (სოფელსა) ეძიებენ [ჰებრ.11,14].

“სახლთაებრ მამულთა იყვნენ” [რიცხ.1,4]

“მაშინ უღებ ყო შჯული იგი მაჰმედისი და წესი იგი მამულისა მის ლოცვისად დაუტევა და შეიყვარა ქრისტე ყოვლითა გულითა” [აბო.116,127].

---

¹ შემცველი სიტყვა-შესიტყვებების (“ხელთაგან უსჯულოდსათა”, უსჯულოდსა ამის მეფისაგანგან, უცხოთესლი, ერთი წინაშე მდგომელთაგანი უცხოთესლი და სხვ.) ფონზე:

“...რაითამცა მისხნა მე ხელთაგან უსჯულოდსათა...” (კონსტანტი კახის წამება, გვ.,151)

“...მოუძღურებულ ვარ მე ყოველთაგან წარმართთა სახელისა შენისათვის წმიდისა და უფროდსა უსჯულოდსა ამისგან მეფისა.” (კონსტანტი კახის წამება, გვ.,154)

“და ვითარცა ესე მე აღვიარებ წინაშე უსჯულოდსა ამის მეფისა, შენცა, სახიერო უფალო, აღმიარე მე წინაშე ანგელოზთა შენთა.” (კონსტანტი კახის წამება, გვ.,154) “და ვითარ აუწყეს უსჯულოდსა მას მეფესა, წარავლინა მან ერთი წინაშე მდგომელთაგანი უცხოთესლი და მან მოჰკვეთა თავი მისი მახვილითა...” (კონსტანტი კახის წამება, გვ.,154)

“რომელ დაუთმენიეს მართლითა სულგრძელობითა მიგებად უსჯულოთა უკეთურებისაებრ მათისა.” (გობრონის წამება, გვ.,158)

“...თუ ვითარ ამათ ნათესავთა უქრისტოთა, უსჯულოთა ესოდენი მძლავრობად მძლავრობისად და ფართოებად შეეებისად დაუპყრიეს...” (გობრონის წამება, გვ.,163)

“და მას ჟამსა უცხო თესლნი შეკრბეს და ზედა მოუხდეს ისრაელისა” (ევსტათი 36)

“რამეთუ შენ მიემსგავსე უკანასკნელსა მას მოციქულსა პავლეს მამულთა მათ შჯულთა და მოძღვრებათა განგდებითა” [აბო.116,143].

6. მამული მიწის ნაკვეთია:

“დაადგნა იგი დავით მამულსა მისსა ზედა” (ნშტ, 11,25)..

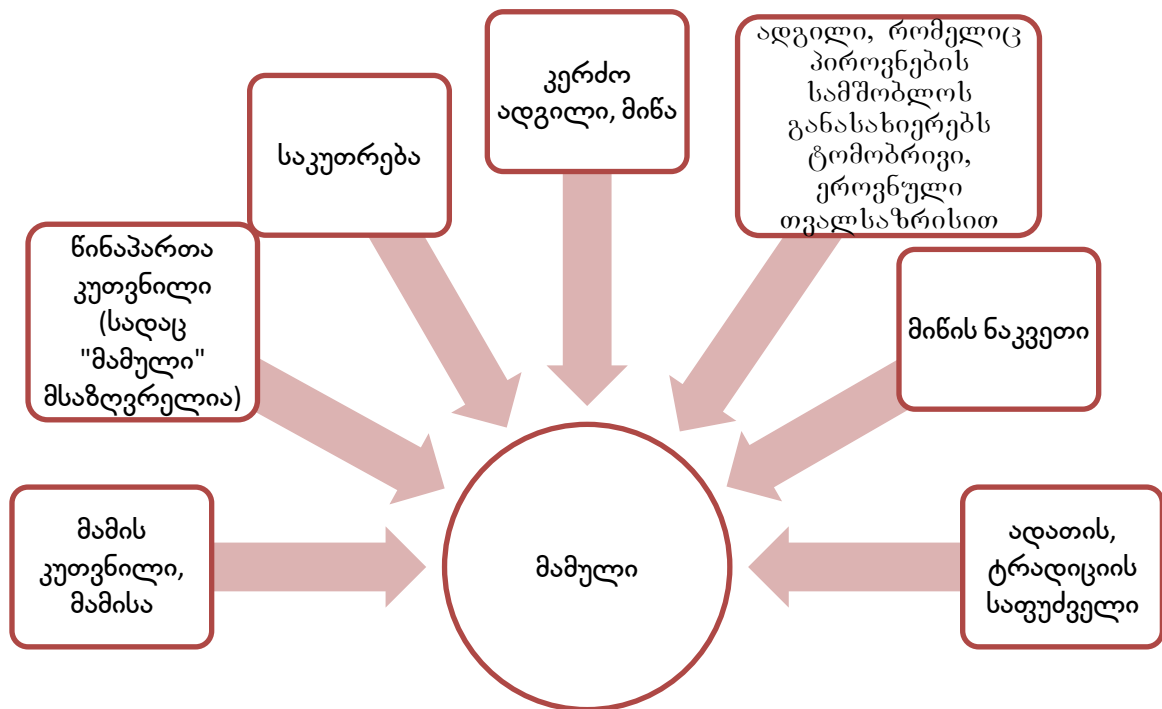
“წარვიდეს მამულად თვისად” (ლევიტ, 25,10).

“იგი ძმად წესითაითა დამპყრობელ ექმნა მამულსა სამკვიდრებელსა...” [სერაპიონ ზარზმ.,116,330].

“რომელსა ეწოდა კახად სახელად მამულისა მის ქვეყანისა” [კონსტ. კახი. 116,148].

7. მამული = ადათის, ტრადიციის საფუძველი:

“არამედ ქრისტეს სიყვარულითა და შიშითა, ჩვეულებისაებრ მამულისა სლვისა, ჭირთა მოთმინებითა არა განეშორებიან მსოლოდშობილსა ძესა ღმრთისასა” [აბო.116,120].

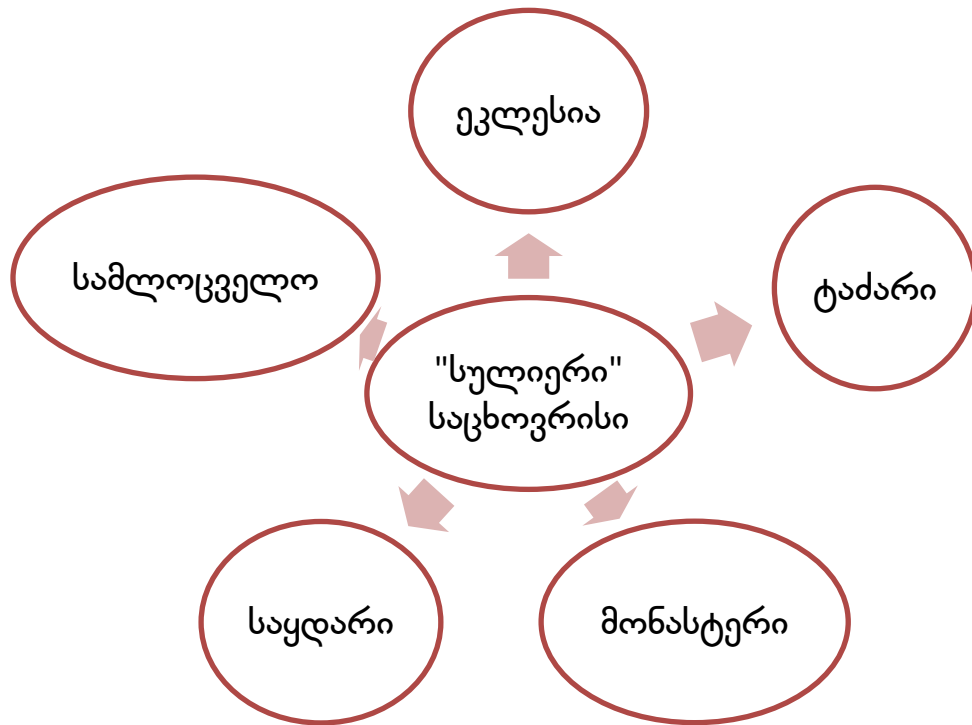
თ ა ვ ი IV

საკულტო ნაგებობები – “სახლი ღვთისა “ (რელიგიურ-საკულტო ნაგებობათა ლექსიკისათვის)

რელიგია და ენა იმ ფაქტორთა რიცხვში შედის, რომლებიც განსაზღვრავს ხალხის მენტალიტეტსა და ეთნიკურ თავისებურებებს. სამყაროს ენობრივი სურათის დანახვა შეუძლებელია ადამიანის (საზოგადოების) განვითარებაში ისეთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორის მოხმობისა და გააზრების გარეშე, როგორცაა სარწმუნოება. ქართული მენტალიტეტი, ჩვენი წერილობითი ძეგლების მიხედვით, თავიდან ბოლომდეა გამსჭვალული რელიგიური ცოდნით, მორალითა და ცხოვრების წესით, მაშინაც კი, როდესაც ეს მონაცემები ტექსტის “ზედაპირზე” არ დევს. საცხოვრისი ადამიანისა და სამყოფელი უფლისა ქართულ ენობრივ ნომინაციაში გააზრებულ, მწყობრ სისტემებად წარმოგვიდგება. ამ სისტემათა დანახვა ჩვენი კვლევის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზნად გვესახება.

თანამედროვე სალიტერატურო ენაში საეკლესიო სინამდვილის ამსახველი ლექსიკა მკვიდრადაა დაფუძნებული, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ათეისტური იდეოლოგიის ბატონობის სამოცდაათმა წელმა მნიშვნელოვანი დადი დააჩნია რელიგიური ლექსიკა-ტერმინოლოგიის სწორ გაგებას. დღეს ჩვენ ერთმანეთის გვერდით გვხვდება ისეთი სინონიმები, როგორცაა: ეკლესია, ტაძარი და საყდარი (ღვთის სახლი, სალოცავი (დიალექტებში), ლავრა და მონასტერი, მამათა სავანე, ან დედათა სავანე და ა.შ.

საკოვლელთაოდ გაზიარებულია დებულება, რომ ენაში სრული სინონიმია არ არსებობს, ანუ ენა არასოდეს ინახავს სავსებით ეკვივალენტურ სიტყვებს და დროთა განმავლობაში მათ უეჭველად მოუძებნის თუ სემანტიკურ არა კონოტაციურ სხვაობას მაინც; შესაბამისად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ჩვენ მიერ ზემოთ დასახელებულ სინონიმურ ტერმინებს უეჭველად ექნება ოდენ მისთვის დამახასიათებელი სემანტიკური ან კონოტაციური ველი [24], [25]. ამ ველების დასადგენად თანამიმდევრულად განვიხილავთ თითოეულ მათგანს.

§ 1. “საყდარ” სიტყვის სემანტიკისათვის

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ჩვენ მიერ მოძიებულ ლექსიკონებში საყდარი ან არ არის ფიქსირებული, ან სკამისა და ტახტის სახით არის განმარტებული, ასეთი ვითარებაა ილ.აბულაძის, ს.ს. ორბელიანის ლექსიკონებში. ხოლო ზ. სარჯველაძის ლექსიკონში “საყდრის მპყრობელი” განმარტებულია, როგორც ეპისკოპოსი, “რომელი იყო საყდრის მპყრობელი სამეუფოსა ამის ქალაქისად” (დიდი სჯ კ.), საყდრის მპყრობელობა – ეპისკოპოსობა მოწფობისა აქუს წესი და არა მოძღურებისა და საყდრის მპყრობელობისად. ი.იმნაიშვილის “სიმფონია-ლექსიკონშიც” (დასახ.ნაშრ.) საყდარი = ტახტი (მეფისა, კათალიკოზისა).

სამაგიეროდ, ქველში საყდარი განმარტებულია, როგორც შენობა, სადაც ქრისტიანთა წირვა-ლოცვა ტარდება. ეკლესია, ტაძარი.

“ქართლის ცხოვრების” სიმფონია ლექსიკონში, საყდარი ფიქსირებულია შემდეგნაირად:

“ტახტი ჩემი არს საყდარი მამისა ჩემისა” (67-12) აქ, ბუნებრივია, ტახტი და საყდარი ერთსა და იმავეს არ ნიშნავს.

“საყდარსა აღიყვანა” [61]

“მოავლინა სიტყუაი მისი... ძლიერისაგან საყდრისა გარდამოსული” [118,20]

- საყდარი = ეკლესია:¹

“რამეთუ არა იპოვა ამათ ხევთა შინა საყდარი მართლმადიდებელთა ეპისკოპოსთაჲ...” [გობრ.,116,159] “დადაცათუ ფრიად ურიცხუნი ჟამნი ჰქონან საყდარსა მას ანჩისასა უწინარეს აღშენებისანი” [აბო.116,117].

“უფლოსს... არა ერჩდეს, რომელი დატევებულ იყო საყდართა ქართლოსისათა” [10,15].

“და ვითარ მოიწინეს სამცხეს, ბრძანებითა ღმრთისაჲთა ძეგ დიდისა მირვან აზნაურისაჲ დაიმოწაფეს, სახელით არსენი, რომელსა ეწოდა ღირსად დიდი არსენი, ქართლისა კათალიკოზი და მცხეთისა საყდრისა გვირგვინი დაუჭნობელი” [გრ.ხანძთ.ცხოვრ.,116, 240].¹

- საყდარი = ტახტი:

“ხოლო ვითარცა დაიბანაკეს, დაჯდა საყდართა ზედა და უბრძანა მოყვანებაჲ წმიდისა დავითისა და წმიდისა კონსტანტინესი” [დავით და კონსტ.,116,172].

“დაჯდეს საყდარსა მამისა მისისათა” [67,4]

“... ნეტარისა ნერსე კათალიკოზისა აღშენებულსა კათოლიკე ეკლესიასა და საყდარსა მისსა, რომელი წელიწადთა მრავალთა დაქურთვებულ იყო” [გრ.ხანძთ.ცხოვრ.,116, 93].

“...და კუალად მძღავრებით დაიპყრა ანჩის საყდარი რაითმცა შურ იყო მამისა გრიგოლის ზედა” [გრ.ხანძთ.ცხოვრ.,116,119].

“... მიშუებითა აურაცხელად სულგრძელისა ღმრთისაითა საჰაკ ამირისა მიერ მოითხოვა ანჩისა საყდარი აშოტ კურაპალატისაგან უკეთურმან მან

¹ ილ.აბულაძე: საყდარ-ი – სკამი, დასაჯდომი, ტახტი

ნ. თანა-მოსაყდრე – მოადგილე

ს.-ს. ორბელიანი: საყდარი – ტახტი საყდარნი

¹ მცხეთისა საყდარი შესაძლოა მცხეთის ტახტსაც ნიშნავდეს და მცხეთის ეკლესიასაც.

ცქირმა” [117] (შდრ., “და ბრძანებითა მისითა მოწესეთა ანჩისა კათოლიკე ეკლესიისათა წიგნი მისწერეს ქართლისა კათალიკოსისა მიმართ..” [11, 90] .

- საგანგებოდ გვინდა განვიხილოთ ერთი მაგალითი, რომელშიც “შესიტყვება “ღმრთისა საყდართა საშინელთა” უკვე დასახელებულ მნიშვნელობათაგან განსხვავებულ, მეტაფორიზებულ აზრს უნდა გადმოგვცემდეს (სამფლობელოს, საბრძანებელს).

“არამდე ჩვენთვის ლოცვა ყავთ, წმიდანო მამანო, რამეთუ მივალ დღეს ბანაკსა უცხოსა და ღმრთისა საყდართა საშინელთა!” [გრ. ხანძთ. ცხოვრ., 116,228].

გიორგი მერჩულესთან (მართალია, არა ყველგან) იქ, სადაც ანჩის შესახებაა საუბარი, გამოყენებულია შესიტყვება – “ანჩის საყდარი”. ყველა დანარჩენი ქრისტიანული საკულტო ცენტრი კი ამ თხზულებაში ძირითადად ხან ეკლესიად არის მოხსენიებული, ხან მონასტრის კომპლექსში შემავალ ნაწილად (ეკლესიად). ბუნებრივად იბადება კითხვა – ანჩი თვისობრივად, როგორც ნაგებობა ან, როგორც საკულტო დანიშნულების “დაწესებულება”, რითიმე განსხვავებული ხომ არ არის სხვა ეკლესიებისაგან?

ჩვენი მოსაზრება ასეთია: “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში”, ავტორის მითითებით, გრიგოლის “მოწაფეთა ან მიწაფეთა მოწაფეთა” მონათხრობი ამბებია გადმოცემული; ეს არის ცალკეული ეპიზოდების გაერთიანებით შედგენილი თხზულება; ანჩის ამბავი (ანუ ცქირის ეპიზოდი) დამოუკიდებელი ინფორმატორის მიერაა მიწვდილი მერჩულესათვის; ვფიქრობთ, გამოთქმის – “ანჩის საყდარის” – განსხვავება (სხვა ანალოგიური ტიპის შესიტყვებებისაგან) უნდა აიხსნას ან ინფორმატორის ინდივიდუალური სამეტყველო სპეციფიკით, ან იმით, რომ მთხრობელები სხვადასხვა თაობის წარმომადგენლები არიან და განსხვავდებიან მეტყველებით, ლექსიკით.

აქვე შეიძლება ერთი საკითხის დასმაც, რომ ტაძარი ეკლესიის მნიშვნელობით მართალია გამონაკლისის სახით, მაგრამ შეგვხვდა “შუშანიკის წამებაში”; უფრო გვიანი ხანის ტექსტში, როგორც არის “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება” (Xს), ლეონტი მროველის თხზულებათათვის (“ცხოვრება ქართველთა მეფეთა” და “არჩილის წამება”). სიმფონია ლექსიკონში ტაძარი

ეკლესიის მნიშვნელობით არ ფიქსირდება. სამაგიეროდ მოგვიანებით (და დღევანდელ ქართულში) ტაძარი აღარ ნიშნავს სასახლეს და საერო ნაგებობას და მხოლოდ ეკლესიის სინონიმს წარმოადგენს. ამ სურათიდან იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ამ ლექსიკურ ერთეულს, ტაძარს, მნიშვნელობა შეეცვალა რამდენჯერმე და გარკვეულად არა თანმიმდევრულიადაც.

ან “შუშანიკის წამება”, რომელიც გვიანდელი ხელნაწერით არის მოღწეული მართლაც დაექვემდებარა გადამწერის მხრიდან ნორმობრივ გადახალისებას და ტაძარი ეკლესიის მნიშვნელობით სწორედ ამან გააჩინა ტექსტში.

კიდევ ერთი ფუძის განხილვაა საჭირო “საყდარ” ლექსემაზე საუბრისას ესაა ყუდე, რომელიც “საყდარ” ფუძის სემანტიკურ (და ფორმალურ) ამოსავლად გვესახება (შდრ. დაყუდებული ბერი);

ლექსიკონებში ყუდე სიტყვის განმარტებები ასე გამოიყურება:

ყუდე (ყუდისა) (ძვ.წიგნ) – სადგომი, თავშესაფარი; ყუდი-ა – გრდუგ- (კუთხ) გაჩერებულია, დგას, დაყუდებულია. შდრ. აყუდია, უყუდია, საყუდარი. საყუდარი – (წიგნ) სამყოფი, საცხოვრებელი, თავშესაფარი.

ილ. აბულაძე: ყუდე – არ არის დამოწმებული, ყუდება – იხ. დასაყუდებული, დაყუდება, მყუდრო, ყუდრო, სადაყუდებულო, საყუდარი, საყუდელი.

საყუდარი-ი – “დაამტკიცენ ძლიერებითა საყუდარნი შენნი საუკუნენი”

საყუდელ-I – “საყოფელი”, ნავთსაყუდელი. “მფრინველთა ცისათა საყუდელი (საყოფელი)” 9,58. “საყუდელსა მის ...”

ნავთ-საყუდელი – “განსასუენებელი”, ნავთსადგური:

“მიუძღუა მათ ნავთ-საყუდელსა ნებისა მათისასა” ფს. 106, 30

“რაფთა მივიწინეთ ნავთ-საყუდელსა მას მშედობისასა” მსჯ. 42,6

“მადლობითა წარჰგზავნიდეს მას ნავთ-საყუდელისა ყოველთაფსა ქრისტესა”. [შუშ.116,10]

ზ.სარჯველაძე: საყუდარი-ი – სამყოფი, საყუდელ-ი – სამყოფი¹

---

¹ ვანი: “და ესრეთ მოვიდა მამაჲ გრიგოლ თვისსა ვანსა.” [გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, 116,232]
ილ.აბულაძე: ვანი – სადგომი, სახლი, დაბა, საცხოვრებელი, მონასტერი, საყოფელი, ბუნაგი.

ნავთსაყუდელი – ნავსადგური, განსასვენებელი.

ს.ს.ორბელიანი: დაყუდებული – დამდგარი, დამშვიდებული, განმდგარი, ასკეტი.

ყუდილი – იხ. დაყუდება, მიყუდება, ნავთსაყუდელი (ლიმენასთან), საყუდელი

დაყუდება – მოცალედ ყოფა

დაყუდება – ზე დაბრჯენასავით.

ლიმენა – ელენებრივ ნავთსაყუდელი

საყუდელი – სამყოფი.

“მოვიდეს მისა ვანად მრავალნი” საქ.მოც. 28, 23

“ისწრაფა ვანად თვსა”. პავლე.თებ 322

“უკუეთუ განუტევენე... ვანად მათა”

“სადა არს ვანი იგი ჩემი”, – “სადა არს საყოფელი ჩემი”. მრ.14,14

“წინამძღურად ვანისა მის მღვდელი ვინმე დაადგინა”. ოსკ.18,9

“იშენეთ თქვენ ქალაქები ვანისა თქუენისათვის”– “უშენენით თქვენ თქუენდად ქალაქნი ბუნაგსა თქუენსა”. რიცხ.32,24; იხ. დავანება, ვანება, მევანეობა, მოვანე, სავანე.

ვანება – ვანის დადება, დასადგურება; მოდგმა გალავნისა, მორტყმა წრისა

ზ.სარჯველაძე: ვანი – სახლი, სამყოფი, მონასტერი; (ვანი – ადმინისტრაციული ერთეული); ვანება – წყლით გარემოცვა;

ვანთუხუცესი – მონასტრის წინამძღვარი

ვანისდვლა-ღ – დვლათა მონასტრის წინამძღოლი

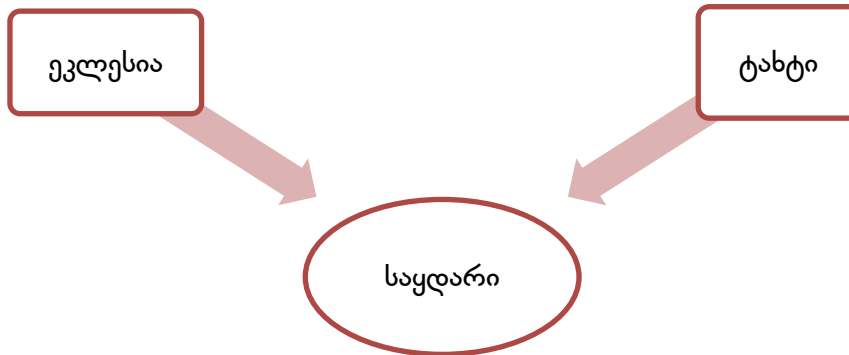
ვანისმყოფი – მონაზონი

ვანისმცველი – სახლის (სამყოფის) მცველი

ვანის-ძრვა-ღ – მოგზაურობა

ს.-ს.ორბელიანი: ვანი – სადგომი; ვანა – სადგომი; დაივანა – დაისადგომა; სავანე – დასასადგურებელი, სადგომი.

ქველ: ვანი – იგივეა, რაც სავანე; სავანე – 1. ბინა, სადგომი, სამყოფი. 2. მონასტერი

§ 2. “ეკლესია”¹ სიტყვის სემანტიკისათვის

ი. აბულაძე: ეკლესია – კრებული, საკრებულო საყდარი.

ს.ს. ორბელიანი: ეკლესია – შესაკრებელი. ნ. ეკლესია = ეკლესია, ნ. იეკლესიეს= შეიკრიბნეს

ზ.სარჯველაძე: ეკლესიათ მკრეხველ – ეკლესიათა მძარცველი ეკლესიარხი – ეკლესიის გამგებელი

ეკლესიობა – წირვა უკუეთუ ვინმე თვინიერ ეკლესიისა ეკლესიობდეს... შეჩვენებულ იყავს (დიდი სჯ. 244)

ეკლესიაება – შეკრება

ქეგლ: ეკლესია – 1. შენობა სადაც ქრისტიანთა წირვა-ლოცვა იმართება – საყდარი 2. ქრისტიანული ორგანიზაცია შექმნილი ერთიანი რელიგიური წესებისა და დოგმატების საფუძველზე

- ეკლესია, როგორც ნაგებობა:

¹ “გრ.ხანძთელის ცხოვრებაში” “ეკლესიის” მეზობლობაში გვხვდება სიტყვა “სამარტვილე”, რომლის სემანტიკურ ველზე მუშაობას ამჟამად ვერ ვახერხებთ, თუმცა კი პერსპექტივაში ამ ტერმინსაც ჩვენი კვლევის საგნად მივიჩნევთ: “ხოლო მამამან შენმა აღჰმართნა **სამარტულენი** (= საბა, **სამარტულე** – მოწამეთ სასაფლაო, წამებულთ საფლავი, რომელ არს კრუნე, სამარტვილენი, საყოფელნი იწოდებიან და კრუნე სახელ ედების. ილ. აბულაძე – **სამარტვილე, სამარტვირე** – მარტვილთა სახელობის ან აღსრულების ადგილი ნაგებობით. “იყვნეს მაშნი რომელნიმე მონასტერნიცა და სამარტულენიც” საკ. წიგნი II) და **ეკლესიანი** აღაშენა... ” (იაკობ ხუცესი “შუშანიის წამება”, სასკოლო გამოცემა, თბ., 1986 განათლება, გვ., 10) “დად ჩუენი ხარ შენ, ნუ წარსწყმედ **სახლსა ამას სადედოფლოსა**”. (გვ.,12) ტაძარი ჩვეულებრივ არის სასახლე, რა არის სახლი სადედოფლო?

“და უამსა მწუხარებისასა პრეკეს ხუცესმან და წარვიდიან ყრმანი ქრისტეანეთანი **ეკლესიად** ლოცვად, ვითარცა არს წესი ქრისტეანეთად” [კოლაელ ყრმათა წამება, 116,183].

“და ვითარცა მიიწინიან კართა **ეკლესიისა**, არა შეუტევნიან ქრისტეანეთა **ეკლესიად**, არამედ ესრეთ პრეკიან მათ” [კოლაელ ყრმათა წამება, 116,183].

“—უკუეთუ გნებავს შემოსლვად ჩვენ თანა **ეკლესიად**, გრწმენინ უფალი ჩვენი იესუ ქრისტე...” [კოლაელ ყრმათა წამება,116,183]

“ხოლო აწ ძირსა მის მთისასა შენ არს **ეკლესიად** წმიდისა ღმრთისმშობლისად” [ნინოს ცხ.,116,196].

“ხოლო სამხრით კერძო ადგილისა მის სიხლესა შენ არს **ეკლესიად** სახელსა ზედა მთავარ მოწამისა გიორგისსა” [ნინოს ცხ.,116,202].

“და ევედრებოდა რათა გამოუსახოს სახე **ეკლესიისად**” [ნინოს ცხ.,116,202]

“მაშინ ახალმან ბესელიელ და მისმიერისა მადლისა წარმომჩინებელმან სახე **ეკლესიისად** დაუსახა. და აღაშენეს საღმრთოდ **ტაძარი** სახელსა ზედა წმიდისა ღმრთისმშობელისასა” [ნინოს ცხ.116,202].

“მაშინ, ვითარცა განსრულდა შენებად **ეკლესიათად** და არღარა იყო ნაკლულოვანებად...” [ნინოს ცხ.,116,207].

“აკურთხნა **ეკლესიანი** და დაამყარნა საკურთხეველნი...” [ნინოს ცხ.,116, 208].

“კვალად ბრძანა მეფემან, რათა ერთი **ეკლესიად** აღაშენონ ერუშეთს... და ერთი **ეკლესიად**— მანგლისს, რამეთუ არს მუნ სამსჭვალე უფლისად.” [ნინოს ცხ.,116,210].

“და **ეკლესიად** აღაშენეს და ეპისკოპოსი განაჩინეს მის ზედა.” [ნინოს ცხ.,116, 213].

- ეკლესია, როგორც ქრისტიანული რელიგიის ორგანიზაციული ინსტიტუტი:

“კვალად შეიმოსა **ეკლესიამან** სამკაული სიხარულისა და ბრწყინვალეებისად სისხლითა მისითა, დაიდგა გვირგვინი შვენიერებისა და დიდებისად სიმხნითა მისითა” [გობრ.,116,167].

“და კვალად აქვდა ნეტარსა მას სარწმუნოება მდღელთმოძღვართა მიმართ და ყოველთა მოწესეთა ეკლესიისათა...” [კონსტ. კახი.,116,148].

“...ასწავლა წესი ეკლესიათა...” [ნინოს ცხ.,116,209].

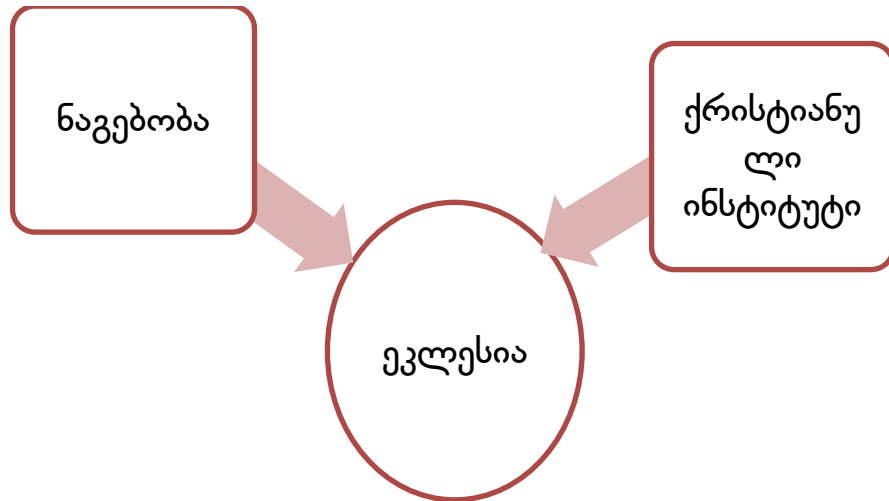
“...სადა-იგი იქმნა განახლება ჩვენი მარჯვენისაგან მადლისა და ნათლით შემოსილისა და ცხორების მომცემლისა საფლავისა და წმიდისა სიონისა, დედისა ეკლესიათაჲსა, დაყოველთა წმიდათა ადგილთა...” [კონსტ. კახი.,116,149].

ბ. ფოჩხუა მიუთითებს: “რაც შეეხება ლექსიკურ მხარეს, აქ ენათა კონტაქტი უპირატესად გამდიდრებას იწვევს. შედარებით იშვიათ შემთხვევაში თუ გამოდევნის ხოლმე ნასესხები სიტყვა ადგილობრივს, მკვიდრს... ჩვეულებრივ კი ახალშემოსული ნასესხები სიტყვა მშვიდობიანად იკავებს ადგილს ძველი სიტყვების გვერდით, როდესაც ახალ სიტყვას თან მოაქვს ახალი, ამ ენაში მანამდე არარსებული მნიშვნელობა...” [53,347].

1. ტერმინი “ეკლესია” ჩვენს მაგალითებში ძირითადად შენობის (იშვიათად, სისტემის, ორგანიზაციის “დაწესებულების”) მნიშვნელობით გვხვდებოდა. ვფიქრობთ, ეს ბუნებრივიცაა, რამდენადაც ჩვენი დაკვირვებით, ნასესხობებს¹ ნაკლებად ახასიათებს პოლისემიურობა. შესაბამისად, სწორედ “ტაძარი” და “საყდარი” “ეკლესია” მარჯვედ მოსარგებ შინაარსს, და არა “ეკლესია”, რომელიც, სწორედ “ვიწროდ გაგების” გამო იქნა ნასესხები თავის დროზე. ანუ მსესხებელი ენის დამხვედური ლექსემა სწორედ ნასესხები ვიწრო შინაარსის სიტყვითაა სტიმულირებული, რათა გაიფართოვოს ან დაივიწროვოს შინაარსი ამით თავის ადრინდელ მნიშვნელობას დაუმატოს რაღაც ახალი და თავი ამით გადაირჩინოს [9], [10], [12], [13].

---

¹ ეკლესია (ბერძნ. ეკკლესია): 1) სახალხო კრება ძველ საბერძნეთში; 2) ქრისტიანთა შესაკრებელი ადგილი; შემდეგ – ქრისტ.ტაძარი, საყდარი. იოსებ იმედაშვილი, უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, ტფილისი, 1928.

§ 3. “ტაძარ” სიტყვის სემანტიკისათვის

“ტაძარი” ჩვენს მიერ შემოწმებულ ყველა ლექსიკონში დადასტურდა და თითქმის ყველგან ერთნაირად აღმოჩნდა განმარტებული:

ილ. აბულაძესთან ტაძარი განიმარტება, როგორც “ტაზარი, სამღვდელო სახლი, ბაგინი (ბომონი = ბაგინი, კერპთა ტაძარი, საკურთხეველი), სასახლე, სამლოცველო სახლი, სასადილო, საწვეულო სახლი. ტაძარი სასჯელისაი – სასამართლო

ს.ს.ორბელიანთან ტაძარი არის სახლი საუფლო, სახლი სალოცველი გინა მეფეთა. ნ.სახლი. ტაძრობა = ნადიმობა

ზ.სარჯველაძესთან ტაძარი ნიშნავს სახლს.

ქეგელი: ტაძარი = შენობა ღვთისმსახურებისათვის, ეკლესია.¹

¹ ივ. იმნაიშვილის სიმფონია-ლექსიკონში “ტაძარ” სიტყვას 4 მნიშვნელობით განიხილავს

1. ტაძარი = [ეკლესია] храм
2. = სასახლე
3. = სახლი
4. = სადილი, ღვინო

ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ტაძარ სიტყვის მესამე მნიშვნელობამ, სადაც ტაძარი სახლის მნიშვნელობით ილუსტრირებულია ერთი მაგალითით. “ვითარ იგი შევიდა ტაძრად ღმრთისა” ლუკა. სავარაუდოა, რომ “ტაძარ” სიტყვის სახლად ინტერპრეტირება ატრიბუტული მსაზღვრელის “ღმრთის” შინაარსითაა განპირობებული; “ტაძარი” მხოლოდ სახლია ანუ “ღმრთის ტაძარია” (ანუ ღმრთის სახლია):

ჩვენს მასალაში “ტადარ” სიტყვის მნიშვნელობები ასე გადანაწილდა:

1. ტადარი = ეკლესია:

“... რომელსაც შენ არს ტადარი წმიდათა კოზმან და დამიანესი” (დავით და კონსტ. 179)

“და აღაშენა საწამებელი წმიდათა მათთვის მოწამეთა, ტადარი შევნიერი” (დავით და კონსტ. 181).

“...და დაასვენა მის მიერ აღშენებულსა მას ტადარსა შინა კუბოთა შევნიერითა” (დავით და კონსტ., 181) .

“...და ჰკურნებენ ყოველთა ვნებულთა, რომელნი სარწმუნოებით მოვლენან ტადრად მათდა...” (დავით და კონსტ., 182).

“– შეგვიყვანენ ჩვენ ტადარსა უფლისა შენისასა და ნათელ გვეც ჩვენ სახელსა ზედა მისსა, რომელმან შენ ესევეთარი ძლევაჲ მოგანიჭა” (ნინოს ცხ., 189).

“და კვალად უბრძანა მეფემან აღშენებად სხვაჲ ტადარი შორის სამოთხესა მასს...” (ნინოს ცხ. 203).

“...უბრძანა მოკვეთად მეფემან ხე იგი კვიპაროზი, რათა შექმნან იგი სვეტად ტადრისად მის.” (ნინოს ცხ., 203).

“და ენება აღმართებაჲ არა მასვე ადგილსა, სადა-იგი მოეკვეთა, არამედ სხვასა, ერთ კერძოსა ტადრისასა” (ნინოს ცხ., 205).

“...და აღაშენა წმიდანი ტადარნი საუფლონი.” (ნინოს ცხ., 207). “შეგვიყვანენ ტადარსა ღმრთისა თქვენისასა” (ქ.ცხ.).

“იქმნა... ტადრისა მის წმიდისა მიღება ” (ქ.ცხ.).

“ძალ-მიც დარღუევაჲ ტადრისა ესე ღმრთისად” (მთ.).

“შევიდა ტადარსა ღმრთისასა” (მთ.).

“დააბნია ვერცხელი იგი ტადარსა მას შინა” (მთ.).

“შემძლებელ ვარ დაღრუევაჲ ტადრისა ამას ღმრთისდასა” (მთ.).

“რომელი მოჰკალთ შორის ტადრისა და საკურთხეველისა მის” (მთ.).

“ძალ-მიც დარღუევაჲ ტადრისა ესე ღმრთისად” (მთ).

“შევიდა ტადარსა ღმრთისასა” (მთ).

“პრქუა იესუ მოსრულთა მას მის ზედა მღდელთ მოძღუართა და ერისთავთა ტაძრისათა და ხუცესთა.” (ივ.იმნ., სიმფონია-ლექსიკონი).

2. ტაძარი = სასახლე:

“...მოგცე შენ, პალატი, კარვები, მონები, ტაძარი, აქლემები, საჭურველთა შვენიერითა სიმრავლედ” (გობრ., 164).

“შეფემან აღაშენა... ტაძარი” (ქ.ცხ.117,15).

“შეიყვანეს (იგინი) ტაძარსა შინა” (ქ.ცხ).

“სტრატოტთა მათ შეიყვანეს იგი შინაგან ეზოსა მას რომელ არს ტაძარი” (ი.).

“შევიდა პილატე კუალად ტაძარსა” (ი.).

“შევიდა მეორეთ ტაძართა მათ პილატე” (ი.).

3. ტაძარი ოდენ საერო ნაგებობაა, წარჩინებულთა სახლი ან სასახლე:

“და ვითარცა მეტად აიძულეს და ძლით წარიყვანეს ტაძრად, ხოლო გემოდ არა რადსად იხილა” (შუშ.,13).

“ანუ ნებად ჩემი ყავ და მოვედ ტაძრად, უკუეთუ არა მოხუდე შინა ჩორდ წარგცე შენ, ანუ კარად, კარაულითა” (შუშ., 22).

“ხოლო პიტიახშმან გამოარჩია ძუძუდსმტე მისი საკუთარი, რადთა მოიყვანოს იგი ტაძრად, და ვითარცა პრქუა კაცმან მან: “ისმინე ჩემი და ჩამოვედ ტაძრად, და ნუ აოკრებ სახლსა მას თქვენსა”. (შუშ., 22)

“და ვითარ მივიდა ტაძრისა მათისასა, მაშინ კურაპალატი ზე აღდგა და წინა მოეგება ნეტარსა მამასა გრიგოლ” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 76)

4. ტაძარი = სახლი:

“იგი შევიდა ტაძრად ღმრთისა” (ლ.)

“ღმერთმან განმაშორა ტაძარი”

“ესე ვითარი ესე კაცი იყოფვოდა და მრავალთა ტაძართა და კარავთა იქცეოდა, რომელსა სახელი ეწოდა გიორგი, მეორედ ჩორჩანელი, რომლისა ტაძარნი შენ იყვნეს სანახებსა ჩორჩანისსა და ზანავისასა”. (სერაპიონ ზარზმ., 334);

“და ვითარ მივიდა კარსა ტაძრისა მათისასა, მაშინ კურაპალატი ზე აღდგა და წინა მოეგება ნეტარსა მამასა გრიგოლს.” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 234)

ამავე ფუძეზეა ამოზრდილი “ტაძრობა”, რომლის სემანტიკაც უშუალოდ სახლს უნდა უკავშირდებოდეს და არა ეკლესიას.

5. ტაძარი= ღვინი, განყოფილი მაგიდა

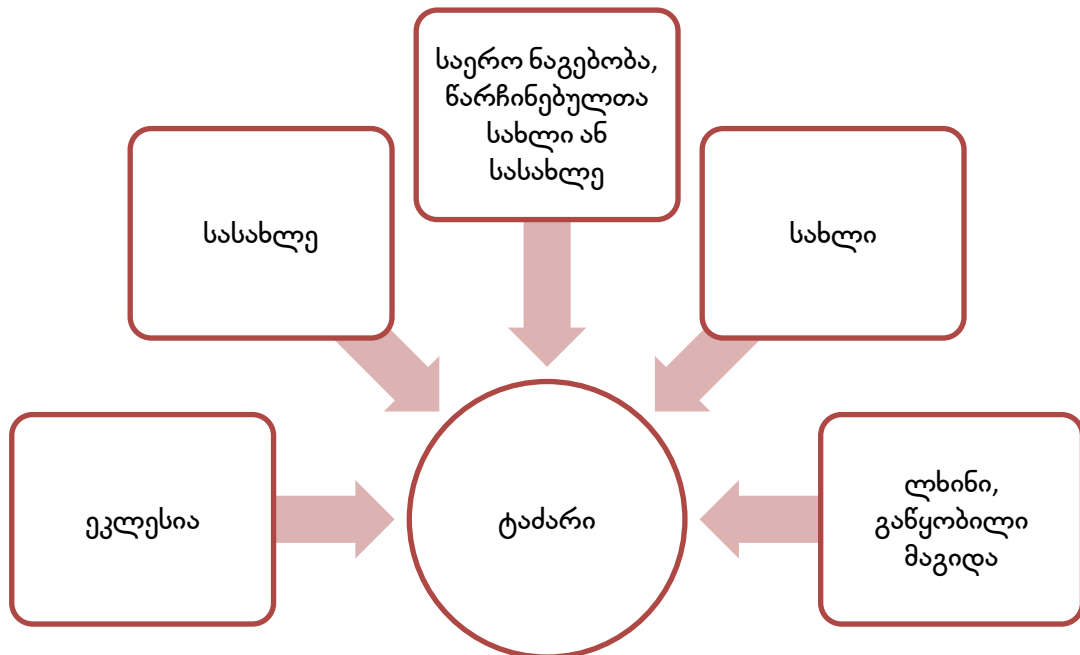
“მიუგო სიძესა მას მთავარმან მას მის ტაძრისამან” იოანე

“აღმოიღეთ ღვინოდ და მოართუთ პურისა უფალსა და მთავარსა ამის ტაძრისასა”= მაგიდის უფროსი (ბერძნულიდან ამოდიან)

ტაძრობა აქიდანაა სადილი, ღვინი:

”ჰეროდე შობისა თვისისასა ტაძრობას ჰყოფდა”

“უყუარნ მათ მკნისთაობდ ტაძრობისად”

საქართველოში ღვთისმსახურებისათვის განკუთვნილი (ე.წ. საკულტო) ნაგებობები რამდენიმე ტერმინით აღინიშნება, რომელთაგან, ნაწილი ნასესხებია, თუმცა მათი სემანტიკური დახასიათებისათვის ამას არა აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა. ეს ლექსიკური ერთეულებია: ტაძარი, ეკლესია, საყდარი, მონასტერი, ღაფრა, ვანი (სავანე), გალიაკი, სენაკი.

მათი უმრავლესობა ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს ტექსტებშივე დასტურდება, თუმცა ქრისტიანულ სალოცავთან მათი კავშირი, დღევანდელთან შედარებით, ნაკლებად მყარია [61]. ტაძარი, საყდარი, ვანი, სენაკი, გალიაკი ძველ ქართულ ტექსტებში საღვთისმსახურო დანიშნულებისადა და საეროსიც. მაგრამ ნათლად ჩანს, რომ თანდათანობით კონკრეტდება მათი მნიშვნელობა, დრო არეგულირებს ამ ერთეულთა სტილებრივ მგრძობელობას, შიდა სემანტიკურ-კონოტაციურ იერარქიას, კონტექსტისათვის მათი გამოყენების მოხმარების სპეციფიკას.

“შუშანიკის წამებაში” ტაძარი და ეკლესია მნიშვნელობის თვალსაზრისით ერთმანეთისაგან მკაფიოდაა გამოჯნული. ტაძარი საერო ნაგებობაა, ხოლო ეკლესია – საკულტო. საყურადღებოა, რომ ზოგ თხზულებაში ტაძარი ეკლესიის მნიშვნელობით საერთოდ არ შეგვხვედრია, სამაგიეროდ ეკლესიის სინონიმად შეგვხვდა საყდარი, თუმცა V-X სს ძეგლებისთვის ამგვარი შემთხვევები იშვიათობაა (“დაღაცათუ ფრიად ურიცხუნი ჟამნი ჰქონან საყდარსა მას ანჩისასა უწინარეს აღშენებისანი”). საბა, ილ. აბულაძე, ზ. სარჯველაძე საყდარს ან არ განმარტავენ ან მას მხოლოდ სკამის, ტახტის მნიშვნელობასთან აკავშირებენ. “ტაძარი” იაკობ ხუცესთან საერო დანიშნულების ნაგებობაა:

“და ეგრეც წმიდად თრევით მოითრია თიხათა შიგან და ეკალთა ზედა ეკლესიით ვიდრე ტაძრადმდე, ვითარცა მკუდარი მიეთრია...”

“და აღდგა და დაუტევა ტაძარი თვისი და ღმრთის მოშიშებით ეკლესიად შევიდა...”

“და ვითარცა მეტად აიძულეს და ძლით წარიყვანეს ტაძრად, ხოლო გემოდ არა რადსად იხილა”.

“ანუ ნებად ჩემი ყავ და მოვედ ტაძრად, უკუეთუ არა მოხვდე შინა ჩორდ წარგცე შენ, ანუ კარად, კარაულითა.”

თუმცა არის ერთი მაგალითი იმისა, რომ “ტაძარი” “ეკლესიის” სინონიმადაც გაიგებოდა: “დიაკონი ვინმე ერთი მის ეპისკოპოსისაჲ დგა წმიდისა შუშანიკის თანა მას ჟამსა, რომელსა გამოჰყვანდა იგი ტაძრით...”

უნდა ითქვას, რომ ქართული ჰაგიოგრაფია და ისტორიული დოკუმენტები ადასტურებენ, რომ XI-XII საუკუნეებამდე “ტაძარი” საერო ნაგებობის, სასახლის მნიშვნელობას ინარჩუნებდა, მხოლოდ იშვიათად თუ გაიელვებდა საკულტო შინაარსი. ხოლო ყველა ის შემთხვევა, რომელიც “ტაძარ” ფორმას საკულტო ნაგებობის შინაარსს აძლევდა, ძირითადად სინტაგმურ წყვილს წარმოადგენდა, სადაც ერთი კომპონენტი უფლის ან იმ წმინდანის სახელს წარმოადგენდა, ვის სახელზეც იყო ეს. მოგვიანებით კი იწყება “ტაძარ” ლექსემის საკულტო სემანტიკისაკენ გადაწევა, რაც მოგვიანებით ეკლესიისა და ტაძრის სრულ სინონიმამდე მივიდა.

მაგალითად, “ევსტათი მცხეთელის მარტვილობაში” “ტაძარი ღმრთისა” (ანუ სინტაგმური ვარიანტი) მხოლოდ რამდენჯერმე შეგვხვდა, ორიოდეჯერ დამოუკიდებლადაც ვნახეთ “ტაძარი” ეკლესიის მნიშვნელობით, მაგრამ ეს სინტაქსური ელიფსია იყო (და არა სემანტიკური კონკრეტულობა); მაგ.: ამისა შემდგომად აღვიდა ქრისტე იერუსალემდ და შევიდა ტაძარსა ღმრთისასა და იხილა მუნ შინა სავაჭროდ დაგებული და ჰყიდდეს, აღშენებად; “ჩუნ ვიცით მამად მისი იოსებ და დედაჲ მისი მარიამ, და ძმანიცა უსხენ ხოლო თავსა თუსსა ძედ ღმრთისად გამოაჩინებს და ტაძარსა ღმრთისასა სრულად იჩემებს”; და უკვე ნახსენები “ღმრთისა ტაძრის” საფუძველზე ნაწარმოებია შესიტყვება – “ტაძარი ესე”: და მერმე თქუა: “დავარღვო ტაძარი ესე და მესამესა დღესა აღვაშენო ეგე”.

“დავით და კონსტანტინეს წამება”, რომელიც VIII საუკუნის I ნახევრის დიდმოწამეთა ამბავს მოგვითხრობს, ჩვენამდე მოსულია ადრინდელი, კიმენური ტექსტის (კაკეკელიძის აზრით, მერვე საუკუნისავე, XII საუკუნეში გადამეტაფრასტებული ვარიანტის სახით. “ტაძარი” ამ ტექსტში ეკლესიასთან არ არის დაკავშირებული, სასახლის მნიშვნელობით “პალატი” იხმარება, “საყდარი” ჯერ კიდევ ტახტს ნიშნავს და არა სალოცავ ადგილს (მაგ.: “საყდართა ჩემთა პალატსა შინა ჩემსა...”, “იშვებდეს სხვათა თანა დიდებულთა პალატთა ჩემისათა”,... “დაჯდა საყდართა ზედა” და სხვ.);

სახლის მნიშვნელობითაა ნახმარი “ტადარ” ფუძე “აბოს წამებაშიც”. თუნდაც იოანე საბანის ძის მიერ პავლე მოციქულის სიტყვათა ციტირების მაგალითი ავიღოთ: ვითარცა თქუა წმიდამან მოციქულმან პავლე, მოძღუარმან ეკლესიათამან, ვითარმედ “ტადარნი ხართ ღმრთისანი და სული წმიდად დამკვდრებულ არს თქუენ შორის.” ილია აბულაძის “ძველი ქართული ენის ლექსიკონში “ტადარ-“ სიტყვის შინაარსი საკმაოდ ფართოა: ტადარი – ტაზარი, სამღვდელო სახლი, ბაგინი (ბომონი = ბაგინი, კერპთა ტადარი, საკურთხეველი), სასახლე, სამლოცველო სახლი, სასადილო, საწვეულო სახლი. *ტადარი სასჯელისაი* – სასამართლო. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ი.აბულაძე თავის სალექსიკონო მასალას ე.წ. ძველი ქართულის მთელი პერიოდიდან კრებს და ამიტომაც ძნელია დადგენა, როდის დაიწყო სემანტიკური გადაწვევის პროცესი ამა თუ იმ ლექსიკური ერთეულისათვის. ამის გამოა, რომ სამღვდელო სახლი, სასახლე და საწვეულო სახლი ერთ სიბრტყეზე მოხვდა, თვით საბაც, რომელიც ძირითადად თავისი დროის ქართული ლექსიკის აღნუსხვას ესწრაფვის, თანაბარ დონეზე აფიქსირებს “ტადარ-“ სიტყვის საკულტო და საერო მნიშვნელობებს. ტბელ აბუსერისძის (1190-1240) თხზულება –“სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი”, რომელიც საშუალო ქართულის წიაღშია შექმნილი ადასტურებს საძიებელი ლექსემების სემანტიკურ დაახლოებასა და მათი სტილებრივი მგრძნობელობის გაძლიერებას.

აბუსერისძე ტბელის თხზულებაში “ეკლესია” და “ტადარი” საუფლო სახლის მნიშვნელობით თითქმის თანაბარი სიხშირით გამოიყენება; შეიძლება ითქვას, რომ ამ დროისათვის ეკლესიისა და ტადრის სინონიმია უკვე გაფორმებულია და სემანტიკური დაახლოების პროცესიც ბოლომდეა განხორციელებული:

ა) ეკლესია:

“ჰოდ წმიდაო მოწამეო, რათა აღვასრულო ხელით მუშაკობაჲ ამის უცხოთა ეკლესიისაჲ და ვცოცხლებდე ხელთა მიერ ჩემთა, საფარველითავე შენითა!”

“და მსწრაფელ შთამოვლო საზარელი იგი და მყაფარი ჩამოდმართი. და არცა სიმრავლესა ქვათასა ეკვეთა და არცა წინა კერძო დახვდომილსა ხევნარსა მის ქვეშე მყოფისა მადნარისა, რომლისა დასასრულსა, სივაკესა შინა, წარვლო კარი ეკლესიისაჲ, რომელ არს სახელსა ზედა წმიდისა წინამორბედისა და ნათლისმცემელისსა.” “და ამათსაცა სახელსა ზედა აღეშენნეს ეკლესიანი, ერთ

ეკლესიად წოდებულნი, ვითარცა აღუთქვა პეტრეს ვითარმედ – სენ ზედა აღვაშენო ეკლესია ჩემიო, და შემდგომად წმიდათა მისთა. და დიდსა მას ახოვანსა და მთავარსა მოწამეთასა გიორგის: რომე მან ახსენოს წმიდად სახებად შენ მიერ ჩემდა მომართითა მეოხებითა და სახელსა შენსა აღშენებითა ეკლესიისათა და აღმართებითა ჯვარისა, გინა ხატისათა და გინა სხვითა შესაწირავითა...მას აღესრულოს ყოველივე თხოვად...” “ხოლო იხილეს რა ეკლესიად მოსრულთა ლოცვისათვის უამსა ცისკრისსა შებორკილებული რკინითა, განძას დაძინებული და მუნ მდებარე...” “–არებდი ეკლესიასა ამას შინა ჩემსა, ვიდრემდის კვალად წარვიყვანდეთ.” “და ოდეს ხმა მიყვეს კარსა წმიდისა მოწამისსა, კახეთს, ეკლესიასა ალავედისასა, მაშინდა ძლით მოვეგე გონებასა.” “დავიდუმნე სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი, ვინაფთგან ვერცა ყოველი სოფელი აღჰრაცხავს აღწერილსა წიგნებსა თვითოეულისა ეკლესიისასა, რაოდენცა არს სახელსა ზედა წმიდისა გიორგისსა, ვერცა თუ ნეტარისა ამის იოსების ეკლესიისასა, სიტყვისაებრ წმიდისა სახარებისა.” “...მეცა მომანიჭოს სრულქმნად ჩემგან სამუშაკოდ კადრებულისა ხისათა ეკლესიისად, რომელსა მუშაკობასა შინა მრავალნი სასწაულნი აღესრულნეს...”; “...მე ... აბუსერისძე ტბელი, ძე ერისთავთ-ერისთავისა ივანესი და დიოფალ-დიოფლისა ხათუთადსად...რომელთა ბრძანებითა ხელვყავ შენებად ეკლესიისად სალოცველად გარდასრულთა ჩვენთა და ცოცხალთა და მშობელთა ჩვენთა;” და მაიძულა ეკლესიისა მცირაობითა ერისა ვერდატევნამან და ჯარვისა მიზეზითა გულისმოდგინებისა მათისა ნაკლოვანებამან. და ძველი სახლოვანი დაშლილ იყო. და ამისთვის ხელვყავ შეკადრებად აღშენებისა, რომლისა სრულქმნად მანვე ახოვანმან მოგვანიჭოს.” “... რომელთა ვაზირობითა და შემოხვეწითა ხელვყავ ეკლესიისა მრავლითა სახელოვნებითა აღწენებად მუნ შინა მისრულთა სალოცავად ჭიდროებისა მათისა ნუგეშინის საცემელად.”

ბ) ტაძარი, როგორც ეკლესია (ღვთის სახლი):

“და მო-რაჲ-იწია ბასილი სახიდ თვისსა, იწყო მუშაკობად საკვირველისა ამის ტაძრისა...”; “გამოეცხადა დიდი იგი ახოვანი და ჰრქვა:

–ნუ გაქვს მოცალეობად მოსარეწლისათვის სიგლახაკისა შენისა. და აღმიშენე ტაძარი ხელთა მიერ ოდენ შენთა. და ნუმცა ვინ კადნიერ იქმნების მუშაკობად

და შევლად შენ თანა.” “ხოლო ნეტარი ბასილი მოვიდა მას ადგილსა უღლეულითურთ. და წარვიდა უმეტეს ოთხისა უტევნისა და მიაწია ქვაჲ იგი უღლეულითა მით სამუშაკოსა მას ტაძრისსა საკვირველსა და დადგა ბალაჰვარდ კარსა დასავალისასა...”; “და ამით ესევეთართა საკვირველებითა არს ყოველივე ესე ნამუშაკევი ამის საკვირველისა ტაძრისად დიდად შევნიერი და წმიდად გებული ქვებითა ფრიად დიდითა და მრავალთა მიერ სატვირთავადცა ძნიად შესაძლებლითა.” “და ესრეთ მარტომან სრულქმნა მით კარაულითა და უღლეულითა ტაძარი ესე საკვირველი.” “და ერთი ტაძარი სხვაჲ აღაშენა სახელსავე ზედა წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისსა.” “შეესუულად მოვიდა წმიდაჲ მოწამე, აღიტაცნა ორნივე, და რომელმან უმეტესი აჩვენა სარწმუნოებაჲ, მეესა შინა დასვა კარსა ეკლესიისსა ცხმორის, სადა არს ტაძარი სახელსა ზედა მისსა;” “ესე ჯგავი ქვისა, რომელი ესვენა სახელსა ზედა წმიდისა მოწამისასა, რომელი ბასილის და ძისა მისისა იოვანესთვის არა დამორჩილებულ იყო ტაძარსა შინა საკვირველებით აღშენებულსა დასვენებასა, ხოლო ჩვენებით ხილვითა ნეტარისა იოსებისითა და ხარებითა სამცხესა ზედა მშვიდობისადთა, რომელი საქმითცა აღესრულა, მასდა უამსა შეესვენა წმიდისა ნამუშაკევის თვისსა. და შუარტყალს შინა მყოფი, თვინიერ ნეტარისა იოსებისსა და მისთა სახლეულთაჲსა, არავინ დაშთა უღტოლველი კერძოთა აჭარისათაცა. და ესრეთ უწყებულ იყო ნეტარისა ბასილისთვის, ვითარმედ; – მე უწყი უამსა ჩემისა ეკლესიად დასვენებისადო.”; “...ესე ჯგავი წმიდისა მოწამისად ...დაამყარა ტაძარსა თვისსა, მარტოებით შემოქმედმან... რამეთუ ამად უამადმდე ესვენა კარსა ტაძრისა მისისასა.” “ხოლო ბასილი, მწუხარებითა შეპყრობილმან და ზარგანხდილმან თხარა ეგეოდენი სიღრმე ქვეშე მიწასა, ვითარცა ჩანს ზედით ტაძარი ესე. და მათ სიღრმეთაგან იწყო შენებად და ესრეთ განასრულა ტაძარი ესე საკვირველი წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა გიორგისა მარტოებით.” “და არიან სასანთლენი ესე წინაშე მის ტაძრისა საკვირველისა.” [116].

§ 4. “მონასტერი” სიტყვის სემანტიკისათვის

ილია აბულაძე: მონასტერი – საგანე

*ს.-ს.ორბელიანი: მონასტერი – მონასტერი ლათინურია ქართულად სამზრუნველ
ჰქვიან, მონაზონთ საკრებულოსა¹*

*ზ.სარჯველაძე: მონასტრობა – არა მიძღვებელი დაწყებასა შესატყვისისა
მონატრობისასა (დიდი სჯ.)*

*ქველ: მონასტერი – (ბერძ.) ბერ-მონაზონთა საეკლესიო და საადგილმამულო
ორგანიზაცია. თემი, რომელსაც აქვს თავისი მეურნეობა. ასეთი თემის ეკლესია
და ნაგებობანი.*

1. მონასტერი, როგორც ნაგებობა:

“მაშინ მამამან გრიგოლ სარწმუნოებისაებრ მეფისა აღაშენა **მონასტერი** და
უწოდა სახელი მისი უბჭ” (გრ. ხანძთ. ცხოვრ., 86).

“...სანატრელისა მამისა გრიგოლის ღირსებად და უცხოებად და უქმს
უდაბნოსა **მონასტრისა** შენებად და მოწაფეთა მისთა სათნოებად და
მოწაფეთაგანვე ცნობად დიდებულებისად წმიდისა მის მშობელთად” (გრ. ხანძთ.
ცხოვრ., 234).

“და ესრეთ მოვიდეს ხანძთად, **მონასტრად** თვისა, და მოიყვანნეს ნაწილნი
წმიდათანი და ხატნი წმიდანნი...” (გრ. ხანძთ. ცხოვრ., 239).

“...და შთამოვიდეს ადგილსა მას ღმრთისა მიერ ჩინებულსა **სამონასტრედ**”
(გრ. ხანძთ. ცხოვრ., 224).

---

¹ ს.ს. ორბელიანი: მონაზონა – ქალი მოწესე

მონოზანი – ვაჟი მოწესე. ესე ითქმის მგლოიარე, გინა საგლოელ მოსილი. ნ. მანა = შდრ.
ენკრატისი = დედათ მოწესე, ყოვლად მომჭირნე. დედათა ეწოდების, ყოველთა საქმეთა
მომჭირნეთა – ენკრატისი, ხოლო მამათა მონაზონი (სქესის მიხედვით განსხვავება)

ილ. აბულაძე: ლავრა – დიდი მონასტერი (ი.აბულ.):

განმარტებითი: ზოგიერთი დიდი, მამათა მონასტრის სახელწოდება, მთავარი მონასტერი.

ს.-ს.ორბელიანი: ლავრა – ესე არს მონასტერი, არა მრავალ საკრებულო, არამედ რაოდენთა
მონაზონთა სადგომი.

ზ.სარჯველაძე: ლავრა – მონასტერი

“რამეთუ მას უამსა სხვად მონასტერი არა შენ იყო მათ ქვეყანათა, თუნიერ ოპიზისა” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 71) .

“ჯვარი დასწერა და მუნ აღაშენეს მონასტერი დედათად, რომელსა აწ ჰრქვიან გუნათლის ვანი” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 232).

“ხოლო პირველითგან მოყვასთა მათ კეთილთა ნეტარისა გრიგოლისთა, თევდორესა და ქრისტეფორეს, აქენდა გულსა მათსა საღმრთოდ შური მონასტრისა შენებისად” (გრ. ხანძთ. ცხოვრ., 242).

2. მონასტერი, როგორც “დაწესებულება”, ინსტიტუტი:

“...ლოცვად ჩვენთვის უკუნისამდე განაწესეთ მონასტერსა თქვენსა” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 230).

“და ჩვენ აღგიქვამთ ცხორებასა ჩვენსა და ცხორებასა შვილთა ჩვენთასა, შვილითიშვილადმდე თანა გვაც თქვენი ღვწად და მონასტრისა თქვენისად უამთა უკუნისამდე” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 231).

3. მონასტერი და ეკლესია ერთმანეთის მეზობლობაში, როდესაც ორივეს ნაგებობის მნიშვნელობა აქვს (მაგრამ, ცხადია, არა ერთნაირის):

“მას უამსა ყოველთა მათ წმიდათა უდაბნოთა შინა იწყეს წმიდათა მამათა მონასტრებისა შენებად და წმიდათა ეკლესიათა, და ესრერთ განმრავლდეს მსახურნი წმიდისა სამებისანი და მარადის მადიდებელნი” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 233).

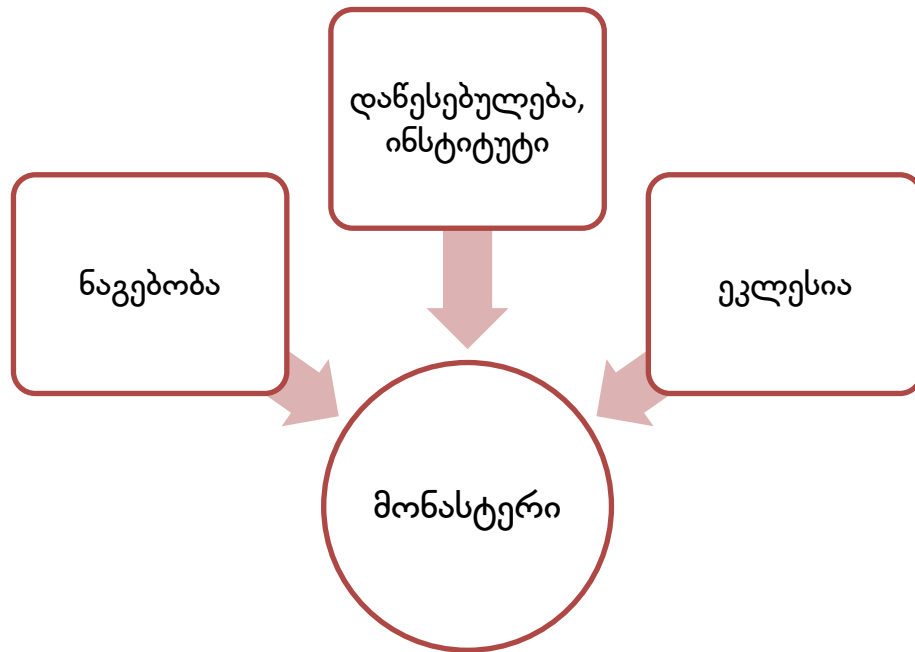
4. ეკლესია და მონასტერი ერთად (როდესაც ისინი “მოწყობის”, ორგანიზაციის მიხედვით არიან განსხვავებულნი):

“ხოლო ნეტარმან გრიგოლ მას უამსა განაწესა წესი თვისისა ეკლესიისად და მონასტრისად” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 81).

“მას უამსა ყოველთა მათ წმიდათა უდაბნოთა შინა იწყეს წმიდათა მამათა მონასტრების შენებად და წმიდათა ეკლესიათა” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 75).

“ხოლო ნეტარმან გრიგოლ მას უამსა განაწესა წესი თვისისა ეკლესიისაჲ და მონასტრისაჲ” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 81).

წარმოდგენილი მსჯელობის საფუძველზე საყურადღებოდ მიგვაჩნია “უფლის სახლის” თუ “სახლი უფლისას” ტერმინული სინონიმები, კერძოდ, ტაძარი, ეკლესია, საყდარი და მათი მეტაფორული ვარიანტები. ქართული სალიტერატურო ძეგლებიდან უძველესად მიჩნეულ ტექსტში იაკობ ხუცესის “შუშანიკის წამებაში” ერთმანეთის გვერდით გვხვდება ტაძარი და ეკლესია.

ამ ტერმინთა, ლექსემათა გამოყენების შემთხვევები შემდეგ ჯგუფებად დავეყავით:

1. “ტაძარი” და “ეკლესია” ერთი და იმავე მნიშვნელობით, ანუ როცა ორივე ღვთის სახლს ნიშნავს და ორივე სალოცავია. კერძოდ:

“მივიდა ნეტარი იგი შუშანიკ მახლობელად წმიდასა ეკლესიასა და იძია მცირე სენაკი და მუნ დაეყუდა” (შუშ.,16).

“აჰა, ეგერა, არა გერგო ეკლესიაჲ შენი და არცა ზურგნი შენნი, ქრისტიანენი, უფალი იგი მათი!” (შუშ., 17).

“დიაკონი ვინმე ერთი მის ეპისკოპოსისად და წმიდისა შუშანიკის თანა მას უამსა, რომელსა გამოჰყვანდა იგი ტაძრით...” (აქ ეკლესიას უდრის) (შუშ.,17) ეს იყო ერთადერთი შემთხვევა “შუშანიკის წამებაში”, როდესაც ტაძარი საკულტო ნაგებობას ნიშნავდა, ანუ ეკლესიას.

“... აღვიხუენით პატიოსანნი ძუაღნი და გამოვიხუენით წმიდასა მას ეკლესიასა.” (შუშ., 30).

“სახლაკი ერთი მცირე პოვა მახლობელად ეკლესიასა და შევიდა მუნ შინა სიმწართა სავსედ...” (შუშ., 8).

“და მოსცნა კირითხურონი და ნივთი ყოველი ქვითკირისა ეკლესიისა საშენებელად” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 75).

“ხოლო ნეტარმან გრიგოლ აღგილი იგი საეკლესიოდ დაავაკა და, ვითარ დაიწყებდა ეკლესიასა ლოცვად ცრემლით წართქუა, და ჯუარი დასწერა აღგილსა წმიდისა ეკლესიისასა” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 75).

“და ესრეთ კეთილად განსრულდა ძუელი იგი ეკლესიად ხანცთისად...” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 75).

“ეგრეცა წეს არსწესი საღმრთოდ, საეკლესიოდ, ეკლესიასა შინა ჩემსა დაწესებად ბრძენთა განუკითხველის” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 76).

“ხოლო ნეტარმან მამამან გრიგოლ პირველმან აღაშენა ძელისა ეკლესიოდ და შემდგომად საყუდელი თვისი და თითო სენაკები ძმათა მათთვის მცირე და ერთი სენაკი საოსტიგნედ დიდი” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 72).

“მას უამსა ყოველთა მათ წმიდათა უდაბნოთა შინა იწყეს წმიდათა მამათა მონასტრების შენებად და წმიდათა ეკლესიათა” (გრ.ხანძთ.ცხოვრ., 75).

2. როდესაც “ტაძარი” და “ეკლესია” ერთმანეთის გვერდითაა ნახმარი, სწორედ იმის ხაზგასასმელად, რომ ერთი საერო შენობაა და მეორე – საკულტო, სალოცავი:

“და ეგრეც წმიდად თრევით მოითრია თიხათა შიგან და ეკალთა ზედა ეკლესიით ვიდრე ტაძრადმდე, ვითარცა მკუდარი მიეთრია...” (შუშ., 17).

“და აღდგა და დაუტევა ტაძარი თვისი და ღმრთის მოშიშებით ეკლესიად შევიდა...” (შუშ.,8).

“მაშინ ახალმან ბესელიელ და მისმიერისა მადლისა წარმოქმინებულმან სახე ეკლესიისა დაუსახა. და აღაშენეს საღმრთოდ ტაძარი სახელსა ზედა წმიდისა ღმრთისმშობელისასა.” (ნინოს ცხ. 202).

3. საყურადღებოა, რომ “შუშანიკის წამებისაგან” განსხვავებით “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში” ტაძარი ეკლესიის მნიშვნელობით საერთოდ არ შეგვხვედრია, თუმცა აქ ეკლესია არ დარჩენილა უსინონიმოდ. ამჯერად ეკლესიის სინონიმი **საყდარია**.

თ ა გ ი V

ცხოვრება, სიცოცხლე, ცხოველი, ცხონება

ჩვენს მიერ საკვლევად შერჩეული მასალა ადამიანთა ერთობისა და მისი საცხოვრისის აღმნიშვნელი ლექსიკით შემოვფარგლეთ, რამდენადაც დროში სემანტიკურ ცვალებადობას ძალიან დიდი როდენობით სიტყვები განიცდის და მათი სრულად აღნუსხვაც კი ერთი ნაშრომის ფარგლებში ყოველად შეუძლებელია.

ბუნებრივია, ჩვენი მასალის გამაერთიანებელ ხაზად, ანუ ხალხისა და საცხოვრისის ლექსიკის შემკვრელად სწორედ ცხოვრების, მკვიდრობის, მოსახლეობისა და სიცოცხლის აღმნიშვნელი ლექსიკა წარმოჩნდა.

§ 1. “ცხოვრება” სიტყვის სემანტიკისათვის

ჩვენ საგანგებოდ მოვიძიეთ ძველ ტექსტებში ის ლექსემები, რომლებიც ცხოვრება-მკვიდრობის სემანტიკურ ველში განთავსდებოდა. აი, რა აჩვენა კვლევამ:

სიტყვა “ცხოვრება” საბას ლექსიკონში “სიცოცხლის” სინონიმადაა განმარტებული, იაბულაძესთან მითითებულია: “სიცოცხლე= ცხორება, სიმართლე, ხსნა; ანალოგიურად განმარტავს ამ სიტყვას ზ.სარჯველაძეც: “ცხორება, ცხორება=გადარჩენა”; როგორც ვხედავთ, ძველი ქართული ენის ლექსიკონები, “ცხორება(ცხოვრება) სიტყვას სამი ძირითადი მნიშვნელობით აფიქსირებენ: ა) სიცოცხლე, ბ) სიმართლე და გ) ხსნა:

ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში ეს განმარტებები რამდენადმე შეივსო:

1. “ცხოვრება” ნიშნავს მიწიერ სიცოცხლეს:

თავად იაბულაძის მიერ დასახელებული მაგალითი ერთი და იმავე ფრაზის ორი ვერსიისა: “არა დაუტევებდეს ძალსა სიცოცხლისასა ქუეყანასა” და: “არა დაუტევიან ძალი ცხორებისაჲ ისრაჳლსა შორის [მსჯე 6,4]

“და მე ესერა თქვენთანა ვარ ყოველთა დღეთა **ცხოვრებისა** თქვენისათა და ვიდრე აღსასრულამდე სოფლისა” [ევსტათი.,116,41].

“შვილო ჩემო ევსტათი, ისმინე ჩემი და ნუ დაიმცირებ დღეთა **ცხოვრებისა** შენისათა ქრისტეანებისათვის და ნუ ქვრივ სვამ ცოლსა შენსა და ობოლ – შვილთა შენთა და ნუ მოსწყდები მოყვასთა შენთა ამას **ცხოვრებასა**” [ევსტათი, 116,44].

“რამეთუ მოკლე არს **ცხოვრებად ესე** და ადრე დაჰლევენ დღენი და ღამენი” [ბაღ., 116,76].

“...დაღაცათუ განგრძობდეს **ცხოვრებად ჩვენი**, სიკვდილი ეგრეცა თანა გვაც” [ბაღ.,116,76].

“რამეთუ არა რომელი **ცხოვრებად** უსაჭირველეს არს **ცხოვრებასა** ჩემსა, რამეთუ არარად მაქვს სოფელსა ამას შინა, გარნა ქვეყანად, რომელსა ზედა ვკვრები, და მხალი, რომლითა ვიზრდები” [ბაღ.,116,101].

“არა რომელი **ცხოვრებად** უსაჭირველეს და უვიწრეს არს **ცხოვრებისა** ამის ჩემისა” [ბაღ.,116,122].

“ხოლო გულისხმა ვყავ ესეცა, რამეთუ განმიყვანებს ამის **ცხოვრებისაგან** თვინიერ კითხვისა ჩემისა. და ვითარ გულისხმა ვყავ და ვცან საქმე **ცხოვრებისა** ჩემისად, ვითარმედ ვერას შემძლებელ ვართ შემატებად გინა დაკლებად ჰასაკისა...” [ბაღ.,116,79].

“მაშინ აღ-ვინმე-დგეს კაცნი მორწმუნეთაგანნი, იწყეს აღწერად **ცხოვრებად** წმიდათა მოწამეთა...” [კონსტ. კახი.,116,148].

“ვითარცა იობ იტყვის: “მე ვიხილენ უგუნურნი იგი, რომელთა ძირნი არა დაებნეს, არამედ მეყსეულად შეიჭამა როჭიკი მათი და განეშორნეს ძენი მათნი **ცხოვრებისაგან**” [გობრ.,116,160].

“და წარიყვანეს ძელი **ცხოვრებისად**, რომელსა ზედა ქრისტემან ჩვენთვის ვნებად თავს იღვა” [დავით და კონსტ.,116,169].

“...და ტყვე ყო და აღაოხრა ქვეყანად სპარსეთისად და წარმოიყვანა ძელი **ცხოვრებისად**” [დავით და კონსტ.,116,169].

2. “ცხოვრება” ჩვენს მაგალითებში დროის მიხედვით განსაზღვრულ ცნებად წარმოჩნდა და არა სივრცის, ადგილის თვალსაზრისით განსაზღვრულად

(მაგალითად, ცხოვრება უვიწროესი, მოკლე ცხოვრება, დღენი ცხოვრებისა და ა.შ.). ერთადერთი მომენტი **დროისა და სივრცის** შინაარსობრივი დაახლოებისა მიწიერი და ზეციური სამყოფლის გარჩევას უკავშირდება, თუმცა ამ გარჩევას ძნელი გადასაწყვეტია, საზღვარი ადგილზე გადის თუ დროზე (მაგ. “შვილო ჩემო ევსტათი, ისმინე ჩემი და ნუ დაიმცირებ დღეთა **ცხოვრებისა** შენისათა ქრისტეანებისათვის და ნუ ქერივ სვამ ცოლსა შენსა და ობოლ – შვილთა შენთა და ნუ მოსწყდები მოყვასთა შენთა ამას **ცხოვრებასა**” [ევსტათი.116,44].

3. “ცხოვრება” ვრცელდება არა მარტო “ამ სოფლისა” და “იმ სოფლის” საზღვრებში, არამედ იზომება დროის საზომი ერთეულებითაც:

“ვერ ძალ გიც **ცხოვრებად** დღე ერთცა თვინიერ ჩვეულებისა შენისა და ჯობნადცა სიმწარე არს და საყვედრელ” [ბალ.,116,96].

4. “ცხოვრება” ნიშნავს მარადიულ, ზეციურ სიცოცხლეს:

“აწ უკვე მნებავს, რადთა ამიერითგან შევეერთო მონათა მათ ღმრთისათა და ვიღვაწო **საუკუნოდსა მისთვის ცხოვრებისა**. აწ შენ რასა იტყვი, ერთგულო და თანამზრახველო ჩემო? [ბალ.,116,50].

“აწ კეთილ არს აქა უბადრუკებად ჩემი, რადთა მიზეზ მექმნეს **ცხოვრებისა** მის საუკუნოდსა” [ბალ.,116,95].

“რამეთუ მაქვს მე ნიჭი ქრისტესმიერი **გვირგვინი ცხოვრებისა**, და უხრწნელებისად და პატივი საუკუნოდ ცათა შინა” [აბო.116,133].

“ხოლო საუკუნესა მას **ცხოვრებასა**, ვინ უწყის, რად უმჯობეს არს...” [კონსტ. კახი.116,153].

5. სემანტიკური თვალსაზრისით მიწიერი “ცხოვრება” და ზეციური “ცხოვრება” მარკირებულია ერთმანეთთან შეპირისპირების გზით:

“...და უკუეთუ პირველი იგი **ცხოვრებად** არა შეგირაცხიეს **ცხოვრებად**, თანა გაც, რადთა სიკვდილიცა იგი მომავალი არად შეგერაცხოს” [ბალ.116,73].

“მიიღეთ თქვენ **სული ცხორებისა** და წარვედით თქვენ ქალაქებსა და სოფლებსა და დაბნებსა კიდითგან ვიდრე კიდემდე ქვეყანისა” (ევსტათი, 41).²⁶

“და მოციქულისა სიტყვასა ეტყვიან მათ: **“ცხორება** ჩემდა ქრისტე არს და სიკვდილი – შესაძინელ” (გობრ., 162).

6. “ცხოვრება” მეტაფორულად გადაიაზრება და სახარებისეულ ტექსტებში ქრისტიანული სიტყვა-სიმბოლოების “ჭეშმარიტებისა” და “გზის” გვერდით სახელდება, როგორც უფლის მახასიათებელი მესამე მნიშვნელოვანი მარკერი:

“გზა ეწოდა, რამეთუ თქვა: “მე ვარ გზად და ჭეშმარიტებად და **ცხორებად**, რამეთუ ზეცად აღმავალთა გვექმნების ჩვენ გზა” (აბო, 122).

შეიძლება ამავე კატეგორიაში მოვაქციოთ “სული ცხორებისა”, რომელიც ასევე მეტაფორიზაციის მაგალითად მიგვაჩნია:

“...ხოლო მე ვიღვაწე იგი სწავლითა ჭეშმარიტითა, ვიდრემდის მივაწიე იგი **სულისა ცხორებასა** და ვასწავე იგი, რომელი გვაუწყეს წმიდათა წინასწარმეტყველთა და მოციქულთა” (ბალ., 92).

7. როგორც ლექსიკონებშია მითითებული სიტყვა “ცხორების” ერთ-ერთი მნიშვნელობა არის ხსნა, გადარჩენა:

“უფალო ღმერთო ყოვლისა მპყრობელო, რომელსა ყოველთა კაცთად გნებავს **ცხორებად..**” (ევსტათი, 44).

8. “ცხორება” ნიშნავს ბედს, არსებობის ფორმას, წესს, ბუნებას:

“საქმე ესე და **ცხორებად**, რომელ შენ გამოირჩიე ჩემთვის, ტრფიალ და შევნიერ არს, უკეთუმცა არა ადრე წარმავალ იყო” (ბალ., 95).

“...რომელი იყო ბუნებით სარკინოზ და განზრდილ და **ცხორებულ შჯულითა** მით, რომელი მომცა ჩვენ მაჰმედ, მოციქულმან ჩვენმა” (აბო, 132) და ა.შ.

²⁶ აქ “სული ცხოვრებისას” მიღების შემდგომ სხვაგვარი “ცხოვრება იწყება და ამით ივლიან დაბებსა და ქალაქებში მაცხოვრის მოწაფეები”. ვფიქრობთ, რომ ორი ცხოვრების შეპირისპირების თემა ამ მაგალითშიც გამოსჭვივის.

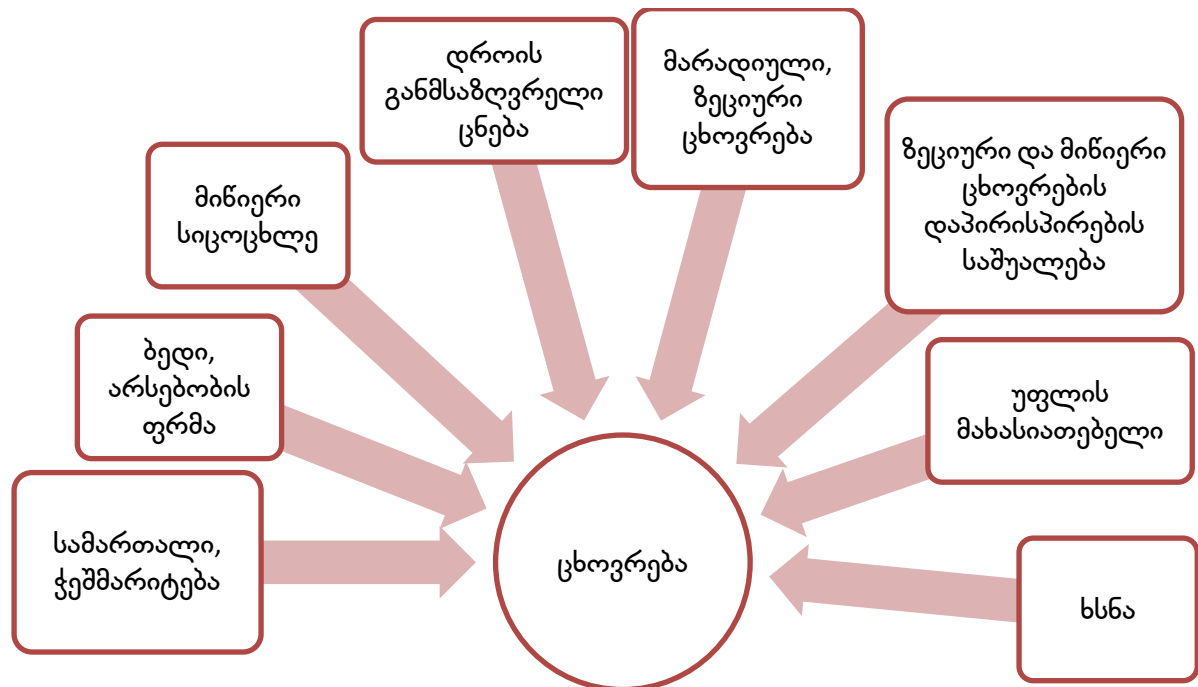
9. “ცხოვრება” ნიშნავს სიმართლეს, ჭეშმარიტებას:

“...და უთხრობდეს მას **სიტყვათა ცხოვრებისათა** და ახარებდეს ქრისტესთვის და საუკუნოსა მის ცხოვრებისათვის” (აბო, 128).

“მუნ შუგა წარმოიხენიან **სიტყვანი იგი ცხოვრებისანი...**” (აბო, 121).

10. ცალკე აღნიშვნის ღირსია მსახღვრელები, რომლებიც სიტყვა

“ცხოვრებასთან” გვხვდება და, ფაქტობრივ, ამ სიტყვის პოლისემურობას განსაზღვრავს. ამ მხრივ საინტერესოა: “ძალი ცხოვრებისად”, “ღღეთა ცხოვრებისა”, “ამას ცხოვრებასა”, “ცხოვრებად ესე”, “ცხოვრებად ჩვენი”, “არა რომელი ცხოვრებად”, “ცხოვრებისა ამის”, “საქმე ცხოვრებისა”, “საუკუნოდსა მისთვის ცხოვრებისა”, “გვირგვინი ცხოვრებისა”, “პირველი იგი ცხოვრებად”, “სული ცხოვრებისად”, “სიტყვათა ცხოვრებისათა”.

§ 2. “ცოცხალი” სიტყვის სემანტიკისათვის

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, “ცხორება” სიტყვის სემანტიკურ განსაზღვრებებში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი “სიცოცხლეს”, ცოცხლად ყოფნას უჭირავს. ამდენად, ბუნებრივია ჩვენი ინტერესი სიტყვა “ცოცხალისადმი”. ილია აბულაძის “ძველი ქართული ენის ლექსიკონში”-ეს ლექსემა ასეა განმარტებული:

ცოცხალ-ი – “სრული”, “მრთელი”, სულიერი, ჯანმრთელი; “ცოცხალთა ფერკითა არა გამოხვდუ შენ მაგიერ ციხით” (შუშ., 16).

იქვეა განმარტებული ცოცხალ ფუძის სხვა წარმოებაც: სიცოცხლე= ცხორება, სიმართლე, ხსნა.

“სიკუდილდ კერძო უფრო საგონებელ არს, ვიდრე სიცოცხლით” (შუშანიკი, X,IV)

ცხოველი, ცხოელი – მცხოვნი, სულიერი არსება, ცოცხალი, განმაცხოველებელი, მხეცი.

“უკუეთუ სულითა ცხოველ არს იგი, ცოცხალმცა ხართ იგიცა და შენცა, უკუეთუ სულითა მომკუდარ ხართ, მოკითხვაჲ ეგე შენი შენდავე მოიქეცინ.”

საბასთან “ცოცხალი სულდგმულია”; ზურაბ სარჯველაძის “ძველი ქართული ენის სიტყვის კონაში” ცოცხალი – ჯანმრთელი, საღი.

“ცოცხალ” სიტყვის სემანტიკურ ველში ხვდება: ცხოვნება, ცხონება, ცხომება = განცოცხლება, განრინება, ხსნა, გადარჩენა, ცოცხლება.

ჩვენს მასალაში სიცოცხლის მნიშვნელობით გაცილებით მეტჯერ შეგვხვდა “ცხორება”, ვიდრე “ცოცხალი”, თუმცა ტექსტებსა და სიმფონიებში “ცოცხალ” ფუძის ხმარების რამდენიმე შემთხვევა მაინც დადასტურდა, კერძოდ, “ცოცხალ” ფუძე შემდეგი მნიშვნელობით შეგვხვდა:

1. ცოცხალ = ცოცხალი:

“ჩვენ მოვსწყდებით, უკუეთუ ეგე ეგოს ცოცხალი” (ევსტათი, 45).

“რამეთუ წინაჲს მკვდარი ვიყავ და ათორმეტით წლითგან ცოცხალ ვარ” (ბაღ., 73).

“ჩვენ მოვსწყდებით, უკუეთუ ეგე ეგოს **ცოცხალი**” (ევსტათი, 45).
 “...სიხარულით ყოველნივე აკურთხევდეს ღმერთსა **ცოცხლებით**
 და მშვიდობით შეკრებისა მათისათვის” (აბო., 128).
 “განერე შენ **ცოცხალი** ჳელისაგან აზონისა (ქ.ცხ., 21,8).
 “ვერ განერე ჳელთაგან ჩვენთა **ცოცხალ**” (ქ.ცხ., 46,8).
 “მეფე **ცოცხალ** არს” (ქ.ცხ., 74,17).
 “უკეთუ მომიბოძა ყრმა ესე **ცოცხალ**” (ქ.ცხ., 123,3).
 “ყოველი, რომელი **ცოცხალ** არს და ჰრწმენეს ჩემი, არა მოკუდეს იგი
 უკუნისაღმდეგ” (ი. 11,26).
 “მან მაცთურმან თქუა, ვიდრე **ცოცხალ-და** იყო” (მ. 27,63).

2. ცოცხალ = ცოცხალი, გადარჩენილი:

“...ვითარმედ მთავარნი მათნი **ცოცხლებით** მოვლენან, ყოველნი, რომელნი
 იყვნეს ქვეყანასა მას, ყოველნი მოეგებნეს წინა მდინარესა მას ზედა
 დადამარასა” (ნინოს ცხ., 188).

ი.იმნაიშვილის სიმფონია-ლექსიკონში წარმოდგენილი მაგალითების
 ნაწილი სარწმუნოდ ვერ გვიჩვენებს “ცოცხალ” ლექსემის შესატყვისად
 ჯანმრთელის, საღის, მთელის, ჯანსაღის შინაარსს:

“იყავ შენ **ცოცხალ**” (მრ.5.34),

“**ცოცხალ** იყო და იპოვა”(ღ.15,27)

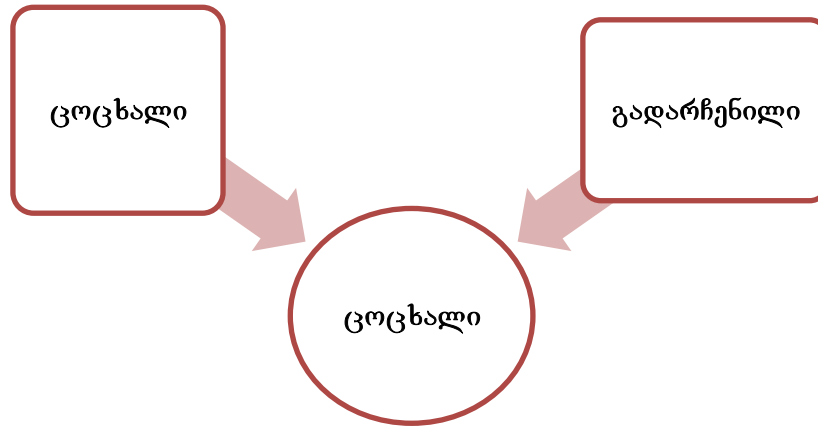
“**ცოცხალ** არს ძმ შენი” (ი.4,50,51,53)

“გნებავს ვ მცა **ცოცხალ** იქმენ (ი.,5,6)

(ჳელი) კუალად მოეგო **ცოცხალი** ვ ა ერთი იგი (მ.12,13)

“მოაპის **ცოცხალიცა** იგი მისგან ახალმან მან ძუელისაჲ მის.” (მრ.2,21)

“არა უჳმს **ცოცხალთა** მკურნალი, ა დ სნეულთა (მ.9,12).

§ 3. “ცხოველი” სიტყვის სემანტიკისათვის

ი.აბულაძე: ცხოველი, ცხოელი “მცხოვნი”, სულიერი არსება, ცოცხალი, განმაცხოველებელი, მხეცი.

საბა: ცხოელ არს უფალი და ცხოელ არს სული შენი. ესე არს არა თუ კერპთა უსულოთა ვხადი, არამედ ცხოელსა ჩვენსა უფალსა და ცხოელსა სულსა შენსა არა დაგიტეობ. ცხოელი = ცოცხალი.

“ცხოველ” ფუძის სემანტიკური არეალის დადგენის გზაზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ნ.ხახიაშვილის ის მსჯელობა, რომ ზოგადად ყოველივე არსებულის, ქმნილის, დაბადებულის აღსანიშნავად გვაქვს ტერმინები: “დაბადებული”, “ნაშობი”, “ცხოველი.”

ჩვენთვის საინტერესო სწორედ ეს უკანასკნელი, “ცხოველ” სიტყვა, იყო, რომელთან დაკავშირებითაც ნ.ხახიაშვილი აღნიშნავს, რომ სიტყვა “ცხოველმა” განიცადა სემანტიკური ცვალებადობა: 1. ცოცხალი არსება, 2. პირუტყვი, საქონელი.

• ადამიანების, როგორც კრებულის, ადამიანთა მოდგმის, შთამომავლობის, წარმომავლობის აღსანიშნავად ძველ ქართულ ტექსტებში გვხვდება: ხალხი, ერი, ნათესავი, ტომი, თესლი... ძველი მთარგმნელები ადრევე ცდილან ნასესხები სპეციფიკური ტერმინებისათვის ქართული შესატყვისები დაეძებნათ, რისი

შედგეიციან სინონიმური პარაფრაზები. თავდაპირველად ადამიანების სიმრავლეს გამოხატავს კაც- სიტყვის მრავლობითი რიცხვის ფორმა: კაცნი, კაცები “ხალხი”. ძველ ქართულ ტექსტებში ისინი იმავე დროს შესიტყვებებშიც დასტურდება: ნათესავი კაცთა, თესლი კაცთა, ტომი კაცთა, ადამის ტომი და სხვ.,

ერი, თესლი, ტომი, ნათესავი, ისევ, როგორც ძე და შვილი, ძველ ქართულში აღნიშნავს “შთამომავლობას,” “მოდგმას”, “ხალხს”. მართალია, ნიუანსობრივი განსხვავება იგულისხმება ამ ჩამონათვალში, მაგრამ ძირითადი მნიშვნელობა მაინც არის ადამის მოდგმა, ადამის ჩამომავალი, – ანუ ადამიანი [66,5-12].

ტექსტები, რომლებიც ჩვენ ამ თვალსაზრისით შევისწავლეთ, ასეთ ვითარებას გვიჩვენებენ:

1. **ცხოველი ნიშნავს ცოცხალს:**

“და იგივე მოსლვად არს განსჯად **ცხოველთა** და მკედართა”
(დავით და კონსტ., 174).

“ღმერთი არა არსა მკუდართაი, არამედ ცხოველთაი (ლ.20,38).

“დაღაცათუ ჰაერთაგან შეიმუსრნეს, გარნა ეგრეთცა **ცხოველ** არიან”
(ნინოს ცხ. 200).

2. **ცხოველ = სულიერი არსება.**

ფიქრობთ, ძნელია ოდენ “ცოცხალის” (ანუ “არა მკედრის”) შინაარსით იქნეს განმარტებული ისეთი შესიტყვებები, რომლებშიც “ცხოველ” “ღმერთის” მსაზღვრელად არის გამოყენებული

“...მოაქციეს ღმრთისა **ცხოველისა**” (ევსტათი, 38).

“ღმერთი ცხოველი (მცხოვნი) არს” (ისუ ნ,3,10).

აქ შესაძლოა გავიმეოროთ საბას განმარტება: **ცხოველ** არს უფალი და **ცხოველ** არს სული შენი. ესე არს არა თუ კერპთა უსულოთა ვხადი, არამედ **ცხოველსა** ჩვენსა უფალსა და **ცხოველსა** სულსა შენსა არა დაგიტეობ.

3. “ცხოველ” ფუძე კომპოზიტის შემადგენლობაშია და სიცოცხლის მნიშვნელობას გადმოსცემს:

“ამის შემდგომად დაიბეჭდნეს გვამნი მათნი ბეჭდით **ცხოველსმყოფელის** ჯვარისაჲთა და თქვეს...” (დავ.და კონსტ. 179).

4. “ცხოველ” ფუძე მიმღეობის საფუძველი ხდება და ნიშნავს სიცოცხლეს, ცოცხლად მყოფობას:

“...და თაყვანი სცეს **განმაცხოველებელსა** საფლავსა და შეუვრდეს უფალსა” (ნინოს ცხ.187).

“...რომელ-იგი შემძლებელ არს მოწყვედად სულისა და ხორცთა და კვალად ხელმწიფებად აქვს **განცხოველებად**, ვითარცა-იგი მოსიკვდიდა” (კონს.კახის წამება,152).

5. “ცხოველ” ფუძე სიცოცხლის სემანტიკას სძენს ჩვეულებრივ საგანს (უსულოს):

“...და ვიდრე ცისკრისა მოწვევნადმდე დგის ზედა კერძო **სვეტისა ცხოველისა**” (ნინოს ცხ., 209).

“...რომელსა ზედა დღეს შენ არს ეკლესიაჲ **სვეტისა ცხოველისა**ჲ ჯვარი პატიოსანი” (ნინოს ცხ.209).

“...რათა იხილოს და თაყვანის სცეს **ცხოველსა სვეტსა** და **ჯვარსა ცხოველსა**” (ნინოს ცხ.211).

6. “ცხოველ” ფუძე აღნიშნავს ყოველივე ცოცხალს და არა მხოლოდ ადამიანს:

“ვიხილენ ყოველნივე **ცხოველნი**, რომელნი ვლენან მზესა ქუეშე” (ეკლ.,4.15).

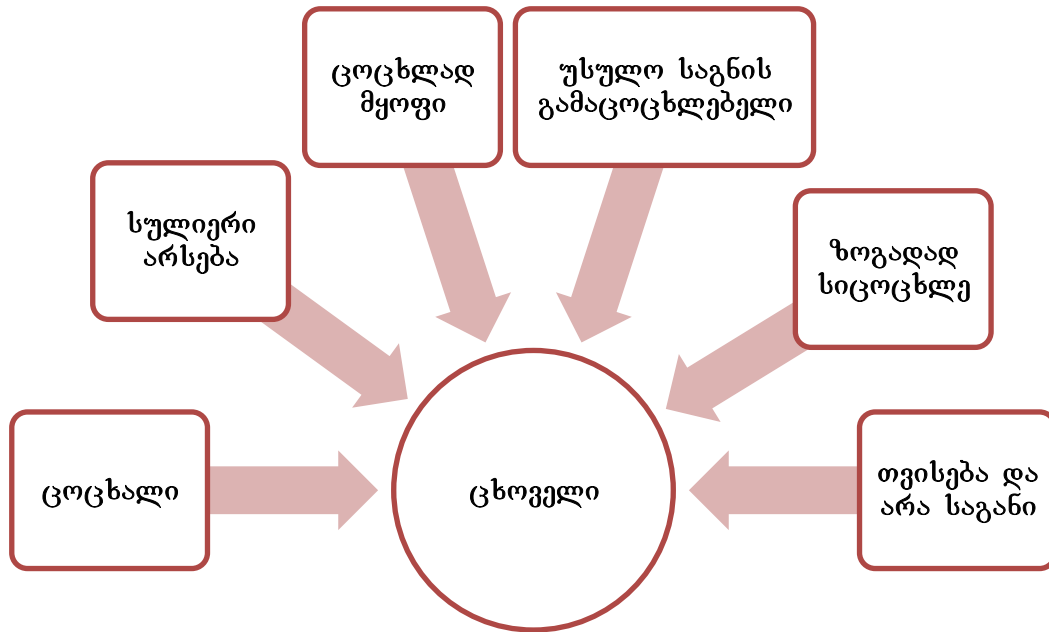
“ცხოველნიცა შენნი მკვიდრნ არიან მას შინა” (ფს.67,11).

7. “ცხოველი”, როგორც არაადამიანი და “ცოცხალი”, როგორც ადამიანი:

“**ცხოველნი** და **ცოცხალნი** აქებენ უფალსა” (ზირ.,17,27).

8. ცხოველი/სიცოცხლე თვისებაა და არა საგანი:

“მისცა მისდგოსს **ცხოველი** და იგი სასოებაჲ თვისი” (თომა მოც.20,34).

§ 4. “ცხოვნდა” სიტყვის სემანტიკისათვის

რამდენადაც ცოცხალის, სიცოცხლის სემანტიკაზე გვაქვს საუბარი, საჭიროდ მიგვაჩნია განვიხილოთ სიტყვა “ცხოვნება, ცხოვნება”, რომელიც ლექსიკონების მიხედვით სწორედ “ცოცხალის სემანტიკურ ველში განთავსდება.

ი.აბულაძე: ცხოვნება, ცხოვნება, ცხოვნება = განცოცხლება, განრინება; ხსნა; გადარჩენა, ცოცხლება

საბა: ცხოვნდა = დღეგრძელობა, ცხოვნდა = დღეგრძელობა.

ცხოვნებული = დღეგრძელებული.

1. ცხოვნება = სიცოცხლეს, დღეგრძელობას “ამ ქვეყანაში”:

“– ცხოვნდი, მეფეო, უკუნისამდე, რამეთუ წარმავალისა წილ აღვირჩევიეს წარუვალი და უმჯობესი” (ბაღ., 50).

“...გასწავე სამნი ცნებანი და, უკეთუ დაიმარხნე, სცხოვნდე და სარგებელ გეყო” (ბაღ., 73).

2. ცხონება = გადარჩენა, თავის რჩენა (ფიზიკური გადარჩენა)

“– რად არს საზრდელი თქვენი, რომლითა სცხონდებით უდაბნოსა მას შინა?” (ბალ., 83).

3. ცხონება = გადარჩენა, თავის რჩენა (სულიერი გადარჩენა)

“აწ ისმინე ჩვენი, რადთა სცხონდე, და ნუ ესავ სასოებასა მაგას არა სასოსა...” (კონსტ. კახი, 153).

4. ცხონება = ცხოვრებას (შდრ.: დღეს სხვადასხვა შინაარს ვაძლეეთ სიტყვას “ცოცხლობს” და სიტყვას “ცხოვრობს”):

“და რაჟამს მოვიდა იგი ქართლად, ცხონდებოდა იგი ნერსე ერისთვისა თანა და თვისითა სათნოებითა იქმნა იგი საყვარელ ყოვლისა ერისა...” (აბო, 126).

“და ვითარ მოიქცა იგი ქვეყანადვე თვისა, ცხონდებოდა იგი ბრწყინვალედ მრავლითა ღმრთისმსახურებითა” (კონსტ. კახი, 149).

“რამეთუ მადლი წმიდისადათა მრავალ არს ქალაქები და სოფლები ქვეყანასა მას ჩრდილოესასა, რომელნი სარწმუნოებითა ქრისტესითა ცხონდებიან უზრუნველად” (აბო, 128).

5. ცხონება = დამკვიდრებას, დაფუძნებას:

“-უკეთუ მოვკვდე, მრწამს მე, რამეთუ ქრისტეს თანა ვცხონდე” (აბო, 138).

“და ცხონდებოდა წმიდად ევსტათი ქრისტეანობასა შინა და სათნოებასა ქრისტემსა” (ევსტათი, 27).

6. ცხონება = გაცოცხლება:

“მომკუდარ იყო და ცხომდა (განცოცხლდა) (ლ. 15,24).

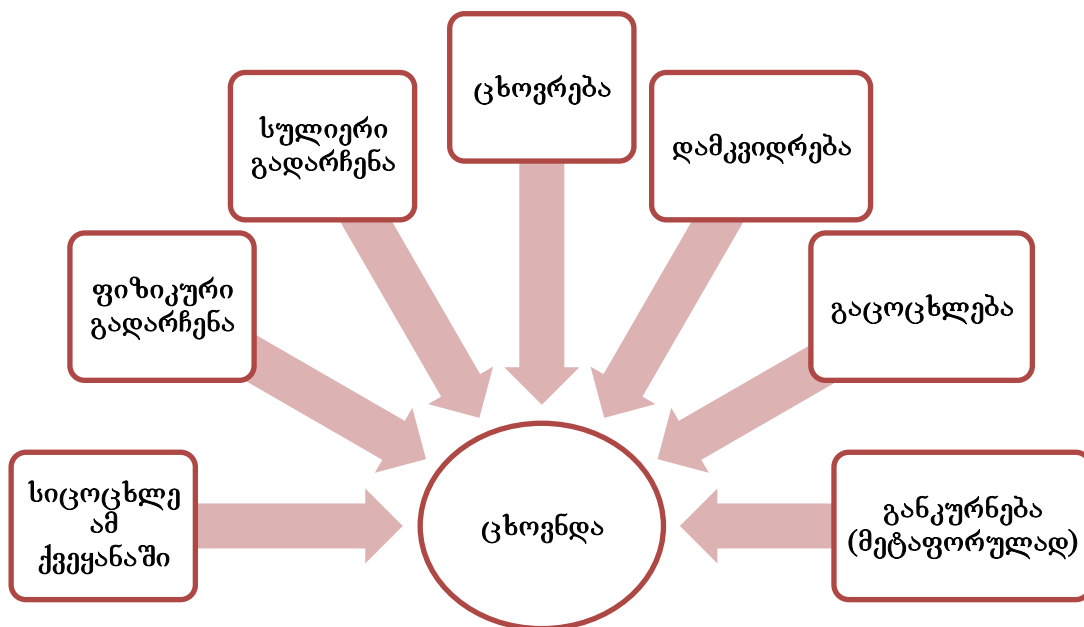
“წიგნმან მოაკუდინის და სულმან აცხონის (II, კორ.3,6).

7. ცხონება = განკურნება (მეტაფორ.):

“უკუეთუ ცხონდე სნეულებისა ამისგან ჩემისა (IV, მფ.12)

“ცხოვნდა იგი ყოვლითა წესითა პატივისაითა” (საეკ.უწყ., 12,21).

“მართალი სარწმუნოებითა ცხონდეს” (საეკ.წ. 43,15).

თავი VI

„ვეფხისტყაოსანი“ და „სამყაროს ენობრივი სურათის“ ერთი

ფრაგმენტი

(ადამიანი და მისი ადგილსამყოფელი)

ადამიანის დამოკიდებულება მისი გარემომცველი სამყაროს მიმართ პარადიგმატული ბუნებისაა. ცხადია, შეუძლებელია ერთბაშად მთელი კოსმოსი ერთნაირ ხარისხში იქნას დანახული და აღქმული. ამიტომაცაა საჭირო ათვლის წერტილი, რომლიდანაც სიშორე-სიახლოვის მიხედვით შეიძლება მზერა გავადევნოთ მთელ მანძილს პირის ადგილსამყოფლიდან უშორეს წერტილამდე. არის თუ არა ეს მომენტი გათვალისწინებული ენობრივ მასალაში? ათვლის წერტილი ხომ არის დედაენა, რომელიც შეიცავს ცნობიერ თუ ქვეცნობიერ ცოდნას ადგილის, როგორც ადამიანის სამყოფლის (თავშესაფარი, სამკვიდრებელი, სადგომი...) შესახებ. ამ თვალსაზრისით ლექსიკის კვლევა აუცილებლად შეიცავს ორ განზომილებას - სინქრონიულსა და დიაქრონიულს. რადგან ქართული ენის დიალექტური და ფუნქციური მრავალფეროვნების ფონზე ისტორიული გამოცდილების გარეშე შეუძლებელია სემანტიკური ასოციაციების პარადიგმატული გააზრება [44]. ამ თვალსაზრისით (იხევე, როგორც სხვა მრავალი თვალსაზრისითაც) „ვეფხისტყაოსანი“ განსაკუთრებული ძეგლია. ამ შესანიშნავ პოემაში თავს იჩენს მე-12 საუკუნის საქართველოსთვის დამახასიათებელი ყველა სიკეთე: 1) მთელი ქართული ენობრივი სივრცის (ყველა დიალექტური ვარიანტის) საუკეთესო სემანტიკურ-კონოტაციური მიგნებების აკუმულირება სალიტერატურო (სამწერლობო) ენაში; 2) ენის „დაკვირვების არეალის“ უნიკალური სიფართოვე საქართველო (ნიკოფსიით დარუბანდამდე) და მსოფლიო (ინდოეთიდან ეგვიპტემდე); 3) სასულიერო და საერო ცოდნის სინთეზი და სათანადო ენობრივი მარკირებულობა; 4) სახისმეტყველებითი აზროვნების სიფართოვე, რაც მეტაფორული აზროვნების ხარისხის ზრდის პირობაცაა; 5) ადამიანისათვის იმდროინდელი ქვეყნიერების მრავალი წერტილის მისაწვდომობა და ამის საფუძველზე ენობრივი დიაპაზონის

გაფართოება მეტი სპეციფიკური, კოლორიტული საგნის, იდეისა თუ მოვლენის მარკირების თვალსაზრისით.

„ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ნებით, მისი გმირები სხვადასხვა სახელმწიფოს წარმომადგენლები არიან და მოძრაობენ ქვეყნიერების გარშემო. ჩვენ ამჯერად სწორედ პოემის ის ასპექტი გვაინტერესებს, რომლითაც ადამიანის ამა თუ იმ ადგილთან (ჩვენს შემთხვევაში, საცხოვრისთან) დამოკიდებულების სახელდების პრინციპის ამოკითხვას შევძლებთ. ქართულ ენაში საცხოვრებელი ადგილის სემანტიკური ველი დიდძალ მასალას იტევს და ეს კარგად ჩანს „ვეფხისტყაოსანში“. ერთ-ერთი მთავარი კითხვა, რომელიც ამ საკითხთან დაკავშირებით დაისმის, შემდეგია: არის თუ არა საცხოვრისის ტერმინოლოგია/აპელატივებში რაიმე სისტემა, თუ ეს ლექსიკა ოდენ მექანიკური თავმოყრაა სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა კუთხეში გაჩენილი დასახელებებისა? ამ კითხვაზე პასუხს სწორედ „ვეფხისტყაოსანი“ გვაძლევს, რომელიც „მოწესრიგებული“ ეპოქის „მოწესრიგებულ“ ნიმუშს წარმოადგენს. ავტორს, უსაზღვრო ნიჭისა და დახვეწილი გემოვნების გარდა, შესანიშნავი განათლება აქვს, რაც მის ენობრივ კომპეტენციასაც ეტყობა. რუსთაველი ძალიან ფრთხილია სინონიმების გამოყენების თვალსაზრისით. მას ყოველი სიტყვა კონტექსტის ზედმიწევნითი გათვალისწინებით აქვს შერჩეული. ე.წ. საცხოვრისის ლექსიკის მაგალითზე ასეთი სურათი იხატება:

1. სამყარო

როგორც აღვნიშნეთ, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში უდიდესი წესრიგია ადამიანის სულიერი თუ ფიზიკური სამყოფლის, არსის, სამყაროს მოწყობის კონცეპტუალური ხატის წარმოჩენის თვალსაზრისით. ეს წიგნი ცხადლივ გვიჩვენებს იერარქიულ წყობას ქართულ ფილოსოფიურ და სახისმეტყველებით აზროვნებაში უფალი -ადამიანი -მიწა - სახლი - დროებითი თავშესაფარი - მიწა, რომელიც ადგილია, და - მიწა, რომელზეც პასუხისმგებელია ადამიანი. პოემის ავტორი მკაფიოდ განარჩევს ერთმანეთისაგან ამ სისტემის ყოველ წევრს და ამას მათი სახელდების გზითაც ახერხებს. სამყარო ღვთის საგანმგებლოა, და ამიტომ შემოქმედიც მას „ქმნის“, ხოლო ქვეყანა „სამყაროს მხოლოდ ერთი ნაწილია“, „ქვეყანა“ კაცთაა და შემოქმედი მას „ჩვენ გვაძლევს“:

„რომელმან შექმნა სამყარო ძალითა მით ძლიერითა,

ზეგარდმით არსნი სულითა ყვნა ზეცით მონაბერითა,
ჩვენ, კაცთა, მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერთა,
მისგან არს ყოვლი ხელმწიფე სახითა მის მიერთა.“

საბა ასე განმარტავს ამ სიტყვას: „სამყარო - ესე ცაჲ არს უძრავი და მყარი, გარეგან სხუათა ცათა (დაბად.) (რომელსა ზედა არს სასუფეველი და მჭედრობა ცათა“.

სამყაროს იერარქიული სიმაღლე სხვა სივრცეების მიმართ დასტურდება ძველი ქართული ენის ძეგლებშიც; ი.აბულაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონში“ სამყარო განმარტებულია, როგორც „სიმტკიცე, საყრდენი: „შექმნა მეფემან სოლომოს ძელი იგი უთლელი სამყაროდ ტაძრისა“, (0, 111, მფ. 10, 12; „დაამტკიცა ქუეყანაჲ სამყაროსა ზედა თუსსა“/ ფს. 103,5. „ქუეშე კერძო სამყაროსა მას ფრთენი მათნი განმარტებული, ეზეკ. 1,23; „მეფუცა მე სამყაროსა ცისასა; რომელმან განაწყენა ვარსკულაენი სამყაროსა შინა, დაემსჭუალა“.

ზურაბ სარჯველაძის „ძველი ქართული ენის სიტყვის კონაში“ სამყაროს ერთსიტყვიანი განმარტება აქვს: „სამყარო -ე - სიმაგრე.“ საინტერესოა, რომ პროფ. ზ.სარჯველაძე, რომელიც წინამდებარე ლექსიკონის მასალას ძველი ქართული ენის სხვადასხვა ლექსიკონიდან კრებს (როგორც თავადაც აღნიშნავს წინასიტყვაობაში) და განამარტებთ ლექსიკონად აქცევს (მის „...სიტყვის კონაში 29 400 ლექსემაა შესული), სამყარო-ს მხოლოდ სიმაგრედ განმარტავს და არა კოსმიურ სივრცედ (თუმცა ის ი.აბულაძის ლექსიკონსაც ეყრდნობა. სავარაუდოა, რომ ის „სამყაროს“ ამ მნიშვნელობას ე.წ. საშუალ ქართულს უკავშირებს.⁶ ვფიქრობთ, ამ ლექსემის „გეფხისტკაოსანში“ მოცემული მნიშვნელობა სწორედ მისი სემანტიკური დაკონკრეტების ეტაპს უნდა გვიჩვენებდეს.

---

⁶ ცნობილია, რომ ქართველ ენათმეცნიერთა ერთი ნაწილი ქართულის ენობრივ თავისებურებათა პერიოდიზაციის დროს გამოყოფს არა ორ, არამედ სამ საფეხურს (ძველს, საშუალსა და ახალს), სხვა მოსაზრებით, მხოლოდ ორი საფეხური უნდა გამოიყოფს (ძველი და ახალი), არის აზრი, რომ ქართული ენის პერიოდიზაცია საერთოდ არ არის გამართლებული, რადგან, განსხვავებით ევროპული ენებისაგან, ქართულს არ ჰქონია ფუნდამენტური ხასიათის ცვლილებები, ქართული სამწერლობო ენის თავისებურებები ძირითადად ფუნქციონალური ხასიათისაა და სასულიერო და საერო მწერლობათა განსხვავებებს მოიცავს, ვიდრექრონოლოგიურს. თუმცა ქართულში ჩვენ ვახერხებთ დავადგინოთ, როდის შემოვიდა ქართული საერო მწერლობა ფართო საზოგადოებრივ მიმოქცევაში.

სამყარო „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ კოსმოსია, ზეცის გარემოა: „რომელნიცა-იგი ბრწყინვიდეს, ვითარცა მთიებნი ზეცისა სამყაროსა, ხილულსა ამას და განქარვებადსა მზესა ქვეშე.“ თუმცა ეს სიტყვა იქ მხოლოდ ერთხელაა გამოყენებული და როგორც ვხედავთ, მსაზღვრელთან ერთად („ზეცისა სამყარო“)

„ვეფხისტყაოსანში“ სიტყვა სამყარო რამდენჯერმე გვხვდება და ყველგან ის ზეციურ ძალასა და ყოვლისმომცველ კოსმიურ სივრცეს გულისხმობს:

„მას ჰგვანდეს, თუცა სამყაროს მზე უჯდა შუა მთვარეთა;

იარნეს დღენი მრავალნი ლაღთა, ბრძნად მოუბარეთა;“

ან:

„ემამან სახლი განანათლა, ვით სამყარო მზისა შუქმან;

თქვეს: “სურნელი სული ვარდთა დღეს მოგვბერა ქვენა ბუქმან”.

„...ხმელთა მზეო, სამყაროსა მზისა ეტლთა გარდამსმელო,

მოახლეთა საღხინოო, სიცოცხლეო, სულთა მდგმელო,

ცისა ეტლთა სინათლეო, დამწველო და დამანთქმელო!“

„მას რომე ელვა ჰკრთებოდა, ფერნიმცა ჰგვანდეს რისანი!

მან განანათლა სამყარო, გაცუდდეს შუქნი მზისანი!“

„მისმან შუქმან განანათლა სამყარო და ხმელთა კიდე.

რა უმძიმდა, არ ვიცოდი, ან ტიროდა ვისთვის კიდე...“

როგორც ვხედავთ, „ვეფხისტყაოსანში“ მკაფიოდაა გამოიჯნული სამყარო (დაახლ. კოსმოსი) და ყველა დანარჩენი (რაც ამ კოსმიური მთლიანობის ნაწილია), მათ შორის ქვეყანა. განსხვავებით უფრო ადრინდელი ნიმუშებისაგან, აქ სიტყვა „სამყარო“ უმსაზღვრელოა, მას არ ესაჭიროება დაზუსტება, ის უკვე ტერმინადაა ჩამოყალიბებული და სრულიად კონკრეტული ობიექტის ამსახველია (მდრ. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ სინტაგმას „ზეცისა სამყაროსა“, ან ი.აბულაძის ლექსიკონში: „მეფუცა მე სამყაროსა ცისასა;). ამიტომაცაა, რომ ის,

ვინაც შექმნა სამყარო, ჩვენ გვაძლევს „ქვეყანას“, მოელის ნაწილს. თუმცა თავად ეს ნაწილიც მთლიანია სხვის მიმართ:

ქვეყანა „ვეფხისტყაოსანში“ სხვადასხვა მნიშვნელობით გვხვდება: ა) ფართო:

“ყოვლი პირი ქვეყანისა ერთობ სრულად მოგივლია» (აქ იგულისხმება თანამედროვე ქვეყნიერება, ანუ ერთ სახელმწიფოზე მეტი ტერიტორია);

მოვიდიან შესამკობლად ქვეყნით ყოვლნი სულიერნი (იგულისხმება დედამიწა)

მოწურვილ იყო ზაფხული, ქვეყნით ამოსღვა მწვანისა (მიწა);

ბ) ვიწრო: “მეფემან და დედოფალმან მიმიყვანეს შეილად მათად/საპატრონოდ მზრდიდეს სრულთა ღაშქართა და ქვეყანათად“ (ღაპარაკია ერთ სახელმწიფოზე).

რამდენადაც ადგილისა და საცხოვრისის ლექსიკის სემანტიკური ანალიზი გულისხმობს ქართული ენის ლექსიკური ფონდის კვლევას ენობრივი პროცესების დინამიკის თვალსაზრისით, ჩვენთვის განსაკუთრებით ფასეულია ცალკეული ეპოქალური სიბრტყის მონაცემები (საძიებო ლექსიკის სემანტიკური ველების მიხედვით); „ვეფხისტყაოსანი“ ამ გაგებით ყველაზე ფასეულ ინფორმატორად გვევლინება.

ლინგვისტიკისათვის ოდითგანვე იყო საინტერესო სიტყვის აზრობრივი სტრუქტურის ენობრივი ტრანსფორმაციისა და ცვალებადობის პრობლემატიკა. მაგრამ ამჟამად ლექსიკური ერთეულების გარდაქმნისა და ერთი სემანტიკური ჯგუფიდან მეორეში გადაადგილების ხასიათისა და მიზეზების დადგენის საკითხი თანამედროვე ენათმეცნიერების უაქტუალურესი პრობლემა გახდა [76]. ამ თვალსაზრისით აუცილებლად გასათვალისწინებელია ისეთი სპეციალისტების ნაშრომები, როგორებიც არიან: ა.მეიე, ა.შლაიხერი, მ. ბრეალი და, აუცილებლად, ვ. ჰუმბოლდტი. ქართული ლექსიკის სემანტიკური ისტორიის შესწავლა და ამ ლექსიკის თანამედროვე ძალისა და როლის განსაზღვრა ჯერ მომავლის საქმეა, თუმცა სადღეისოდაც მიმდინარეობს ამ სფეროში სხვადასხვა მნიშვნელოვანი სამუშაო. დინამიკურ ასპექტში ლექსიკის კვლევის გზით შესაძლებელი ხდება ლექსიკურ-სემანტიკური ცვლილებებში სისტემური ორგანიზაციის დანახვა.

როგორც აღნიშნავენ, „სისტემურობას ენაში დიალექტიკური ხასიათი აქვს: წყვეტილობა მასში უწყვეტობას ესაზღვრება, აუცილებლობა - თავისუფლებას, სისტემურობა-ასისტემურობას... სისტემურობა-ასისტემურობის დიალექტიკური ურთიერთქმედება ენის არსებობისა და განვითარების უმთავრესი პირობაა. რომან იაკობსონი, ცდილობდა რა ენობრივი მონაცემების მსგავსება-განსხვავების დადგენას (ერთი ენის შიგნით ან სხვადასხვა ენაში), ხაზს უსვამდა, რომ ეს საკითხი ძლიან ძნელად გადასაწყვეტია და რომ იგი ლინგვისტიკის კარდინალურ პრობლემებს განეკუთვნება.

თუმცა არსებობდა აზრი, რომ სამყაროს სურათის აღქმაში ეროვნული სპეციფიკის ძიება გადაჭარბებულია და რომ ძირითადად სხვადასხვა ენის „სამყაროს ენობრივი სურათი“ ენობრივ უნივერსალებს შეიცავს.

ტერმინი „სამყაროს ენობრივი სურათი“ დღეს უადრესად აქტუალური ტერმინია და ენათა ურთიერთშეპირისპირების (და შედარებისაც, ცხადია) ერთ-ერთ განსაკუთრებულად ნაყოფიერ სფეროს განეკუთვნება.

აქვე ორიოდ სიტყვით განვმარტავთ, რას ნიშნავს სამყაროს ენობრივი სურათი და რატომ გახდა ეს ტერმინი და მასთან დაკავშირებული კვლევები ასე მნიშვნელოვანი: ეს ტერმინოლოგიური შესიტყვება ფილოსოფიის წიაღში იშვა; მისი ავტორი ლ. ვიტგენშტეინია, ლინგვისტიკას კი ეს ტერმინი და მისი შესაბამისი შინაარსი ლ. ვაისგერბერმა მოარგო და ენაში ადამიანის ფაქტორის კვლევის სფეროს მიუსადაგა. სამყარო, რომელიც ჩვენგან დამოუკიდებლად არსებობს, მაგრამ ჩვენამდე მხოლოდ ჩვენი აღქმისა და წარმოსახვის სახით აღწევს, სხვადასხვა ენის მიერ სხვადასხვაგვარადაა აღნიშნული. ცალკეულ სიტყვასა და გამონათქვამში სამყაროს შესახებ გადმოცემული წარმოდგენების ერთიანობა იძლევა შეხედულებათა სისტემას, რომელიც ამა თუ იმ ხარისხში გაზიარებულია ამ ენაზე მოლაპარაკე ყველა პირის მიერ. შესაბამისად, სამყაროს ენობრივი სურათი არის კონკრეტული ენობრივი კოლექტივის კატეგორიებსა და ფორმებში ასახული წარმოდგენები სინამდვილის აგებულების, მისი შემადგენლებისა და მამოძრავებელი პროცესების შესახებ. ამ სისტემის ცენტრი ადამიანია (და ადამიანთა კოლექტივი), რომელიც ენობრივად აღწერს იმას, თუ როგორ აღიქვამს საკუთარ თავს და თავის გარშემო ყველაფერს. როგორც სპეციალისტები მიუთითებენ, ადამიანები იყენებენ აშკარა ან

არააშკარა მნიშვნელობის სიტყვებს და მათთან ერთად, თავისდაუნებურად, იღებენ იმ წარმოდგენებსაც, რომელიც ამ სიტყვებშია ჩადებული. ასე რომ ადამიანი სახელს არქმევს მოვლენას, შემდეგ ამ სახელს იყენებს სხვადასხვა ენობრივ კონტექსტში და მერე თავად სწავლობს ამ სიტყვის შინაარსს, სხვადასხვა კონტექსტში „აკრეფილი“ დამატებითი მნიშვნელობებით.

ადამიანი - სიტყვა - კოლექტივი - კონტექსტები - სიტყვის ახალი (დამატებითი) სემანტიკა- ადამიანი

ლექსემა „ქვეყანა“, რომელიც სამყაროს ნაწილთა შორის უფართოესი მნიშვნელობის შემცველია, თავისებურ სინონიმურ მიმართებაშია სამყაროს კიდევ ერთ ნაწილთან - სოფელთან, რომელსაც განსხვავებით „ქვეყნისაგან“ არა მხოლოდ სივრცობრივი, არამედ დროითი მნიშვნელობაც (განზომილებაც) ემატება: ილ. აბულაძის განმარტებით “სოფელი” არის – სამთავრო, საკარანო, მამული, ვანი, სოფელი, ქვეყანა.

ს.-ს.ორბელიანის მიხედვით კი – სოფელი სამ სახედ ითქმის: საუკუნო იგი სოფელი და წუთისოფელი და კაცის ბუნებაც სოფლად ითქმის.

რუსთაველთან „სოფელი“ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობა არ შეგვხვედრია, პოემაში ეს სიტყვა ძირითადად წარმავალი ქვეყნიერების (წუთისოფლის) შინაარსისაა, თუმცა გამონაკლისიც შეგვხვდა, სადაც სოფელს თანამედროვე შინაარსი აქვს. თანამედროვე ქართულისთვის „სოფელი“ ფართო მნიშვნელობას მხოლოდ კომპოზიტიზებული მსახდურელის მეშვეობით იძენს (ამსოფლიური, იმსოფლად, წუთისოფელი) ან ანალიტიკური სინტაგმის გამჭვირვალე სემანტიკის წყალობით (წარმავალი სოფელი, ხანმოკლე სოფელი და სხვ.). „ვეფხისტყაოსანში“ სოფელ- ფუძის წამყვანი მნიშვნელობა სწორედ ადამიანის სიცოცხლის დროით-სივრცული განსაზღვრაა:

„იგია ღხინი სოფლისა, იგია ნივთი და ვალი,
არ მისცილდება თინათინ მისი მას, ვისგან სწვაავ ალი.“

„ვა, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნვებ, რა ზნე გჭირსა!“

ხანი გამოხდა, იკითხა: “ნეტარ, რასა იქმს ქალიო,
ჩემი ღხინი და ჯავარი, ჩემი სოფლისა წყალიო?”

„კარგი მიჯნური იგია, ვინ იქმს სოფლისა თმობასა.“
 „სოფლისა მნათი მნათობი, მზისაცა დასთა დასული.“
 „მოგხვდების მღურვა სოფლისა, მოჰკედები გა-ცა-სწბილდები“
 „ვის ძალ-აქვს პოვნა კაცისა, თვით სოფლად არ-მოსრულისა?“
 „აწ ლხინთა ნაცვლად სოფლისა ჩალა მაქვს და ნაბადია.“
 „მაშინ დავიწყე გარდახდა სოფლისა ლხინთა და ვალთა.“
 „ვითა ღმერთმან შენი მსგავსი სოფლად არა მოავლინა.“
 „ემა სოფლისა ხასიათი, ჯავარ-სრული, მრავალ-წყალი.“
 „აწყა ვცან, საქმე სოფლისა ზღაპარია და ჩმახია!“
 „მას აღარა შეესმოდა, სოფლით გაღმა გაებიჯა.“
 „ავთანდილ იტყვის: “მომკლავ სოფლისა მე სამსალამა”.
 „თავსა გარდავჰკარ, მო-ცა-ვკალ, დავჰხსენ სოფლისა თმობასა.“
 „ვერ დამშრეტ, შენცა დაიწვი სოფლისა ქმნისა წესითა.“
 „ვატმან სწერს: “აჰა, მნათობო, სოფლისა მზეო ზენაო.“

თუმცა „სოფელ“ ლექსების “შინა არსი” დამოკიდებული არაა მისი სინტაქსური მეწყვილის მნიშვნელობაზე, მისი სემანტიკურ-კონოტაციური დიაპაზონის განსასაზღვრად მაინც ძალიან საინტერესოა რომელ ლექსიკურ ერთეულებთან წყვილდება იგი პოემაში: „სოფლისა მზე“, „სოფლისა ქმნა“, „სოფლის თმობა“, „სოფლისა სამსალა“, „სოფლიდან გაღმა გაბიჯება“, „სოფლისა საქმე“, „სოფლისა ხასიათი“, „სოფლის ლხინი“, „სოფლისა მნათი“, „სოფლისა წყალი“.

უიშვიათეს შემთხვევაში „სოფელ“ ლექსების მნიშვნელობა დღევანდელს ეხმიანება:

„ ესეა ჩემი სიცოცხლე, ჩემი მომცემი ახისა,
 მჯობი ყოვლისა სოფლისა, წყლისა, მიწისა და ხისა;“
 „მიჰხვდეს არაბთა საზღვართა, რა ვლეს მრავალი ხანები.
 დაჰხვდა სოფლები, ციხები, ხშირ-ხშირად, თანის-თანები,
 მუნ შიგან მყოფსა ემოსა ტანსა ლურჯი და მწვანები,
 ავთანდილისთვის ყველაი ცრემლითა არს ნაბანები.“

„სოფელი“, როგორც დროისა და სივრცის ერთიანობა, „საწუთროს“ სინონიმიცაა, მით უფრო, რომ „გეფხისტყაოსანში არ იხმარება სიტყვა „წუთისოფელი“, რომელიც მეტაფორული აზროვნების მშვენიერი ნიმუშია და უფრო გვიანდელი ქართული პოეზიის მუდმივი თანამდევიც.“ საწუთროს“ სალექსიკონო განმარტებებიდან ჩვენ საყურადღებოდ მიგვაჩნია შემდეგი:

საწუთრო - წუთიერი; საწუთროდსმოყვარედ -წუთისოფლისმოყვარე (ზ. სარჯველაძე) საწუთრო, საწუთო - დროებითი, წარმავალი; სააქაო, წუთისოფელი. „ძირი არა აქუნ გულსა თვისსა, არამედ საწუთრო არს“ მთ,13, 21; „ნუ იყოფინ შენდა ღმერთ საწუთრო“ ფს.80,10; „არა თუ საწუთროდსა ამის სიკუდილისაგან ვივლტით“ რიფს.165,31; „საწუთოთათვის და წარმავალთა განჰლევს თავსა თვისსა“ მ.ცხ.40ვ; „მოგვქცევიეს ესე მსოფლიონად და საწუთროდ“ მ.ცხ.21ვ; „საწუთროდსა ცხორებად შენი განსრულებულ არს“ მ.სწ.99.18; „ამასცა საწუთროსა უშფოთველი ცხორებად აღასრულოთ და საუკუნესა მას მომავალსა ცხორებად საუკუნოდ დაიმკვდროთ“ ი.ე.26,33; „ შეგცოდეთ ვითარცა კაცთა საწუთროდსათა და სოფლის-მოყუარეთა“ შუშ.XVI-21 (ი.აბულაძე)

„საწუთო წუთის ხნისა, საწუთრო -ეს სოფელი“ (სულხან-საბა ორბელიანი) „ღმერთმან არ მომცა ყმა-შვილი, - ვარ საწუთროსა თმობითა.“; „ნადირობდის და იშვებდის საწუთრო-გაუმწარავი.“ „აწ საწუთროსა გამყარა პირმან ბროლ-ბადახშეულმან!“; “მე წელიწდამდის ბნელსა ვჯე საწუთრო-გაცუდებული.“; „მაშინ დავიწყე გარდახდა მე საწუთროსა ვაღისა.“ “მიმდონი საწუთროსანი მისთა ნივთთაგან რჩებიან/ იშვებენ, მაგრა უმუხთლოდ ბოლოდ ვერ მოურჩებიან;“ „მაშინ სოფელმან საწუთრო მიუხვის, რაცა ვინები.“; „ვთქვი: «საწუთრო, ვის წელან გული დარმანთა მთარე; „მაშინ მოგეცა იმედი, ღხინი რად გამოზიარე?» /დავჯე, მივეც გულსა ღხინი, საწუთროსა დამგმობარსა;“თქვა: “ცოცხალ ვარ, საწუთრომან აწცა ჩემნი სისხლნი ხვრიტნახ; „რაცა სჯობდეს, მოაგვაროს, საწუთროსა დაუწყნარდეს;“ „დამხსენ ჩემსა საწუთროსა, ღმერთსა შენსა მთავალეს“; „საწუთრომან დამადრიჯა, ცქაფნი მისნი კვლა მეცქაფნეს.“ „ვა, საწუთრო ბოლოდ თავსა ასუდარებს, აზეწარებს!“; „“თუ საწუთრომან დამამხოს, ყოველთა დამამხობელმან...“; „მას თუ გამყრი, საწუთრო, ჩემი ღხინი

გარდასრულა“; „ვჭგობ მუხთაღსა საწუთროსა, ზოგჯერ უხესა, ზოგჯერ ძვირსა.“; „იტყვის: “მოგშორდი, სიცრუვე, ვა, საწუთროსა კრულისა!“

რამდენადაც ჩვენ უკვე შევეცადეთ „სოფელ“ ლექსემის სემანტიკური მეწყვილე მოგვეძებნა, იმავეს შევეცდებით „საწუთროსთვის“: “საწუთრო მისი“, „საწუთროსა კრულისა“, „მუხთაღსა საწუთროსა“, „ჩემსა საწუთროსა“, “საწუთროსა დამგმობარსა“, „მიმდონი საწუთროსანი“, „საწუთროსა ვაღისა“, „საწუთრო-გაცუდებული“ და სხვ. ეს შესიტყვებები კიდევ უფრო ააშკარავენ „საწუთრო“ და „სოფელ“ სიტყვების სინონიმურ სიახლოვეს, რომელსაც, როგორც აღვნიშნეთ, ლექსიკონები ადასტურებენ, მაგრამ ერთი კითხვა ჩნდება: თუ ეს სინონიმურობაა, მაშინ რატომ გამოიყენება ეს ლექსემები „ვეფხისტყაოსანში“ „და“კავშირიანი შეერთებით, როგორც ორი განსხვავებული შინაარსის მქონე ერთეული? მაგალითად:

„სიარულსა მისგან ძებნად, სრულ პატიუთა მოსთველის ჭირსა,
მერმე ჰკადრა საწადლისა ღმერთმან პოვნა ვით აღირსა:
“საწუთრო და სოფელს ყოფნა, კაცი უჩნსო, ვით ნადირსა,
ოღენ ხელი მხეცთა თანა იარების, მინდორს, ტირსა.“

“საწუთრო კაცსა ყოველსა ვითა ტაროსი უხედების:
ზოგჯერ მზეა და ოდესმე ცა რისხვით მოუქუხედების.
მაშინ ჭირი ჩნდა ჩემზედა, აწ ასრე ლხინად უხედების,
რათგან შვება აქვს სოფელსა, თვით რად ვინ შეუწუხედების?“

„ვინ უწინ ედემს ნაზარდი აღვა მრგო, მომრწყო, მახია,
დღეს საწუთრომან ლახვარსა მიმცა, დანასა მახია,
დღეს გული ცეცხლსა უშრეტსა დაბმით დამიბა, მახია.
აწყა ვცან, საქმე სოფლისა ზღაპარია და ჩმახია!“

„აწ ავთანდილ გეთხოვების, მოაჯეობს, არ წამკიდობს,
უმისყმისოდ სოფელსა და საწუთროსა მისთვის ფლიდობს“.

„ვა, საწუთრო, სიცრუით თავი სატანას ადარე!
 შენი ვერავინ ვერა ცნას, შენი სიმუხთლე სად არე;
 პირი მზისაებრ საჩინო სად უჩინო ჰყავ, სად არე?
 მით ვხედავ, ბოლოდ სოფელსა ოხრად ჩანს ყოველი, სად არე!“

„აგრევე გული კაცისა მოსაგვარებლად ძნელია,
 ჭირსა და ლხინსა ორსავე ზედა მართ ვითა ხელია,
 მიწვივ წყლულდების, საწუთრო მისი აროდეს მრთელია.
 იგი მიენდოს სოფელსა, ვინცა თავისი მტერია!“

	ნეიტრალური სემანტიკა				პოზიტიური სემანტიკა			ნეგატიური სემანტიკა			
სოფელი	სოფლისა ხასიათი	სოფლისა საქმე	სოფლისა ქმნა	სოფლისა წყალი	სოფლის ლხინი	სოფლისა მნათი	სოფლისა მგე	სოფლდ ნ გაღმა გაბიჭება	სოფლისა სამსალა	სოფლის თმობა	
საწუთრო	საწუთროსა ვალოსა	საწუთრო მისი	„ჩემსა საწუთროსა მიმნდონი“	-	-	-	საწუთროსა დამგმობარსა	საწუთრო- გაცულებული	მუხთალსა საწუთროსა	„საწუთროსა კრულისა	

წარმოდგენილ ცხრილში კარგად ჩანს გარკვეული კანონზომიერება სოფელ/საწუთროს სინტაგმატურ ქცევაში, სადაც გატარებულია შემდეგი პრინციპი: სოფელ- ლექსემას ფართო სემანტიკური სპექტრი აქვს, ის მოქმედებაში (სინტაგმატურ ურთიერთობაში) შედის ნეიტრალური, პოზიტიური და ნეგატიური შინაარსის განმაპირობებელ მსაზღვრელებთან და სწორედ ამის წყალობით შეუცვლელია თავის სამოქმედო არეალში. რაც შეეხება საწუთროს, იგი, „სოფელ“ სიტყვასთან შედარებით გაცილებით ვიწრო კონოტაციისაა (ოდენ ნეიტრალური და ნეგატიური კონოტაცია „გამოსდის“); ეს საინტერესოა იმ

კუთხითაც, რომ პოეზია ძალიან ხშირად მიმართავს ლექსემას - „საწუთრო“ სწორედ მისი მეტაფორული და კონოტაციური ესთეტიკის გამო. „ვეფხისტყაოსანში“ გვაქვს ასეთი ფორმაც - „საწუთროგაუმწარავი“, რომელიც შეიძლება პოზიტიური სემანტიკის სინტაგმათა (დასახელებულ მაგალითში შესიტყვების გაკომპოზიტება დასრულებულია) კატეგორიას მივაკუთვნოთ.

სივრცის უძირითადესი თავისებურება მისი „გაგრძელებულობა“, შესაბამისად, ამ სივრცის დანაწევრება გარკვეული ლოგიკით გავლებული საზღვრებია. საზღვრის არსი ისაა, რომ ის მოძრავია. აქედანაა ტერმინები: „შემოსაზღვრა“, „უსაზღვრო“, „განსაზღვრა“, „საზღვრის გადაწევა“, საზღვრის დარღვევა“, „მოსაზღვრე“, „მესაზღვრე“, „სასაზღვრო“ და სემანტიკური ასოციაციით „საზღვართან“ დაკავშირებული სიტყვები: „საზღვრებში შემოჭრა“, „საზღვრის გადმოლახვა“, „სასაზღვრო ზოლი“ და ა.შ.

უნდა მოხვდეს თუ არა ტერმინი „საზღვარი“ საცხოვრისისა და ადგილმიმართების ლექსიკაში? ვფიქრობთ, რომ უნდა მოხვდეს, რადგან სწორედ საცხოვრისიდან იწყება საზღვრის შიდა და საზღვრის გარეთა სივრცის შემოფარგვლა.

„ვეფხისტყაოსანის“ გმირები ბევრს მოგზაურობენ, ქვეყნიდან ქვეყანაში გადადიან, ტოვებენ ერთი ქვეყნის საზღვარს და გადადიან მეორეში და ა.შ.მათთვის ხშირად არის მნიშვნელოვანი გასავლელი გზის სიდიდე და თავისებურებები: „რა ვიარო, ოდეს მივალ, ან გზასა აქვს რა სიდიდე?“ სწორედ ამიტომ არის, რომ პოემისეული „ქვეყნიერების“ ფარგლებში სივრცის ორგანიზაციისათვის ხშირად არის გამოყენებული სხვადასხვა ლექსემა, რომელთაგან საყურადღებოდ მიგვაჩნია რამდენიმე; ერთ-ერთია „ზღვარ“ ძირი (ზღვ+არ):

„ავთანდილ იგი მინდორი ოთხ-ახმით გარდაიარა,
დაავდო მზღვარი არაბთა, სხვათ მზღვართა არე იარა“.

«მულღაზანზარის ქალაქი, ახლოს მე მაქვსო რომელი,
ნურადინ-ფრიდონ სახელ მძეს, მეფე ვარ მუნა მჯღომელი;
ესე საზღვარი ჩემია, სადა ხარ გარდამხდომელი,

ცოტაა, მაგრამ ყოველგნით სიკეთე-მიუწოდომელი.“

„აქამდის მზღვარი თურქთაა, მომზღვრეა ფრიდონ მზღვრებითა;
ჩვენცა ვისნი ვართ, გიამბობთ, თუ ჭვრეტით არ დავბნდებითა.“

“დავაგდე მზღვარი ინდოთა, მეველო პაშტაი ხანია;
რამაზის კაცი მემთხვია, ვინ ხატაეთის ხანია..“

„ზღვრის“ მსგავსად სივრცის დანაწევრება-ორგანიზაციის ფუნქციას ასრულებენ ისეთი ლექსემები, როგორცაა: პირი/ნაპირი/კიდე, თუმცა უნდა გვახსოვდეს, რომ ადგილის დაფიქსირებისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია არა მარტო განაპირა, არამედ ცენტრალური, შუა, შიგნითა სივრცეებიც: “მე წავიდე, მოვიარო, ვილაშქრო და ვინაპირო; ქალაქი ჰქონდა მაგარი საზაროდ სანაპიროსა;“ “ სანაპირო გაამაგრე, მტერმან ახლოს ვერ იბარგა;“ „ორგნითვე ტყესა შეეკრა ნაპირი წყლისა კიდისა.“ „თქვა: «წამიღია მტერთაგან ძლევიით ნაპირთა არები;“ „იგი ნადირობს, შეუკრავს ნაპირი ველ-შამბნარისა“.

„ვეფხისტყაოსანში“ ჯერაც არ არის უმსაზღვრელოდ გამოყენებული „ნაპირი“ ოდენ ზღვის, მდინარის ან წყლის კიდესთან გაიგივებული; ეს ლექსემა ჯერ კიდევ აღსაქმელი სივრცის ბოლოკიდურა ნაწილია; თავის მხრივ, არც „კიდეა „ ბოლომდე ჩამოყალიბებული და ისიც შეიძლება არა მარტო „ბოლოკიდურის“, არამედ მხარის (მიმართულების) მნიშვნელობასაც შეიცავდეს: „მეფემან ნავე-ხომალდი მოჰკაზმა ზღვისა კიდესა.“ „მისმან შუქმან განანათლა სამყარო და ხმელთა კიდე.“ „მოასხნეს კაცნი, გაგზავნეს ოთხთავე ცისა კიდეთა,“ „შენ გენუკვი მონახვასა, კიდით კიდე მოჰლახო ცა.“ „მუნით წასრული ჩამოვხე ტევრისა რასმე კიდესა;“ „მას ხორციელი ვით გასძლებს სხვა, კიდევანი ქვისაგან!“ “საჭურჭლენი გარდავნახენ თავის-თავის, კიდის-კიდე.“ სადა გინახავს იგი მზე, წამომყევ ზღვისა კიდესა“. „ მუნ ქარავანი ურიცხვი იდგა მის ზღვისა

⁷ მაგალითად, პოემაში ეს ლექსემები შემდეგ შესიტყვებებში შეგვხვდა: „სანაპირო გაამაგრე;“ „ნაპირი წყლისა კიდისა;“ „ნაპირთა არები;“ „ნაპირი ველ-შამბნარისა“; „ზღვისა კიდესა“, „კიდევანი“, „კიდის-კიდე“, „ტევრისა რასმე კიდესა“, „ხმელთა კიდე“, „ოთხთავე ცისა კიდეთა“, „კიდე რიდისა“, „ნაპირი წყლისა კიდისა.“

კიდესა.“ «არ ვარგ ვარ თქვენად დედოფლად, ჩემი გზა კიდევანია;“ „წიგნი და კიდევ რიდისა იცნა გა-ცა-შალა მან;“⁸

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პოემაში ე.წ. სივრცული ორგანიზება რამდენიმე მიმართულებით ხდება: ა) გეოგრაფიულით (აღმოსავლეთი დასავლეთი...; მაგ.:“აღმოსავლეთით წადიო, პირსა იარე ზღვისასა...“; „ვინ არის აღმოსავლეთით დასავლეთს ზართა მარებლად...“); ბ) ადმინისტრაციულით (სამეფო, ქალაქი...); გ) საყოფაცხოვრებო (სახლი, სადგური...) და დ) კერძოთი (შინ, შინაური, გარე⁹...).

ყველა ეს მიმართულება უაღრესად საინტერესოა მარკირების თვალსაზრისით, მაგრამ ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე ერთეულით შემოვიფარგლებით.

სიტყვა „სამეფო“ პოემაში ხშირად გვხვდება, თუმცა მისი მნიშვნელობა არ არის ერთგვაროვანი. მაგალითად, არაბთა სამეფო, რომელსაც ჯერ როსტევეანი, ხოლო შემდეგ თინათინი მართავენ, სამეფოა, მაგრამ სამეფოდვე მოიხსენიება ავთანდილის სამეფო, რომელიც არაბეთის მხოლოდ ნაწილია. „ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილი მონაკვეთები, რომლებიც დასათაურებულია, როგორც: „თინათინისაგან ავთანდილის გაგზავნა მის ყმის საძებრად“ და „წიგნი ავთანდილისა თავის ყმათა თანა“, ნათლად გვიჩვენებს ამ ლექსემის თავისებურებას: „რა მოვიდა, სიხარული შიგან გახდა სამეფოსა.“ (ამ შემთხვევაში ავთანდილი სატახტო ქალაქიდან თავის საგანმგებლო მამულში მივიდა, სახელმწიფოს საზღვართან), თავისი “საფეოდალოს“ ტერიტორიებსავე გულისხმობს ავთანდილი თავისი ყმებისადმი მიწერილ წერილში, სადაც მათ ერთგულებასა და სიფხიზლეს სთხოვს, როდესაც ეუბნება: „გემუდარები ამისთვის, ვარ თქვენი შემომხვეწელი/მე დამახვედროთ სამეფო მტერთაგან დაულეწელი.“ ამ ეპიზოდთან გამომდინარე, დასაფიქრებელია, კერძოდ რა ტიპის მმართველობითი (და სამემკვიდრეო) სისტემები იგულისხმება ინდოეთის შვიდი მეფის შვიდ სამეფოში: „ინდოეთს შვიდთა მეფეთა ყოვლი კაცი ხართ მცნობელი/ ექვსი სამეფო ფარსადანს ჰქონდა, თვით იყო მპყრობელი...“ და რომც ყოფილიყო ეს

⁸ გვხვდება ისეთი სომატოზმიც, როგორიცაა „ჭიპი“:«მან უთხრა: «წადით, დაკარგეთ მუნ, სადა ზღვისა ჭიპია/ წმიდისა წყალი ვერ ნახოს მყინვარე, ვერცა ლიპია»

⁹ „იბრძვის ინდოთა ლაშქარი, თუც იმედ-გარდამწყდარია;

გარეთ ციხენი წაუხვებან, ყველაი გარდამხდარია;“ ან: „მე ნუ გამწირავ, მნახვედი, ადრე მობრუნდი გარეო“.

შვიდი სამეფო სრულიად დამოუკიდებელი სახელმწიფოები, ფარსადანის მიერ სარიდანისაგან ერთგულების ფიცის მიღების შემდეგ სარიდანის საგანმგებლო დანარჩენი ინდოეთის მმართველის მიწებთან შედარებით იმავე უფლებებით ვეღარ ისარგებლებდა, მით უფრო, რომ რუსთაველი დაწვრილებით აღწერს სარიდანის უფლება-მოვალეობებს... მაგრამ ტერმინი „სამეფო“ მაინც არ შეცვლილა: “ერთი სამეფო, საკარგემო, უბოძა ამირბარობა/ თვით ამირბარსა ინდოეთს აქვს ამირ-სპასალარობა/მეფე რა დაჯდა, არა სჭირს ხელისა მიუმცთარობა/სხვად პატრონია, მართ ოდენ არა აქვს კეისარობა.“

რამდენადაც პოემის გმირები ძირითადად სამეფო კართან არიან დაკავშირებულნი, მათი წარმომავლობა და სოციალური სტატუსი გარკვეულ ტერიტორიათა ადგილთა მფლობელობასა თუ მართვასაც გულისხმობს. ამ მიმართების გამომხატველია ისეთი ტერმინი, როგორცაა „საგაზრდილო“ („მე იმა ყმისა საძებრად მოვჭმორდი საგაზრდილოსა“)

ეს სიტყვა მხოლოდ ერთხელ აქვს რუსთაველს გამოყენებული, მისთვის ეს ტერმინი არ არის, საავტორო სიტყვაწარმოებაა (სა-გა-ზრდ-ილ-ო), მაგრამ ძალიან მეტყველი და თავისებურად გატერმინების ძალის მქონე თავისი სიზუსტის, სისხარტისა და სემანტიკური გამჭვირვალობის წყალობით. პოემის ტექსტში ადგილმომართების გამომხატველი ლექსიკიდან ყველაზე საყურადღებო „პატრონია“, რომელიც თავისი ორმაგი სემანტიკით (მფლობელობა და პასუხისმგებლობა) ეპოქის სულისკვეთებას გამოხატავს;

„ვეფხისტყაოსანში“ ყურადღებას იპყრობს ერთი მომენტიც: მიუხედავად იმისა? რომ პოემა გაჯერებულია სახელმწიფოებრივი შეგნებითა და პერსონაჟთა მხრიდან სახელმწიფოს ბედზე მუდმივი ზრუნვით, თავად სახელმწიფოსადმი პიროვნების მიმართებაში იშვიათობაა მამულის სიყვარულზე, პატრიოტიზმზელაპარაკი, მამული აქ უფრო ფლობის ობიექტია, ფეოდალური ქვეყნის მკვიდრის სტატუსის შესაბამისი ფუნქციის მქონეა, ვიდრე ოდენ სიყვარულისა და თავყვანისცემისა; მაგალითად:

«მემცა დაშლა ვითა ვჰკადრე, რათგან იგი ვერ მიმხვდარა?»

არ იცის, თუ ინდოეთი უპატრონოდ არ გამხდარა?!

ტარიელ არს მემამულე, სხვასა ჰმართებს არად არა,

ვის მოიყვანს, არა ვიცი, ანუ იგი ვინ მომცდარა?
«იგი რა მოჰკლა, ეუბენ პატრონსა, ჩემსა მამასა,
ჰკადრე, თუ: «სპარსთა ვერა ვიქმ ინდოეთისა ჭამასა,
ჩემია მკვიდრი მამული, არ მივსცემ არცა დრამასა,
არ ღამეხსნები, გაგიხდი ქალაქსა ვითა ტრამასა!»

«იცით, ინდოთა სამეფო რაზომი სრა-საჯდომია! -
ერთიღა მე ვარ მემკვიდრე, - ყველაი თქვენ მოგხდომია:
ამოწყდა მათი ყველაი, მამული თქვენ დაგრჩომია;
სამართლით ტახტი უჩემოდ არავის მისახდომია!

„ვეფხისტყაოსნის“ ადგილმომართებითი ლექსიკიდან მნიშვნელოვანია ისეთი ერთეულები, რომლებიც წინა საუკუნეების მასალებთან შედარებით პოემაში უფრო მკაფიო სემანტიკას იძენენ და ტერმინოლოგიურ ბუდეებად ყალიბდებიან. ამ რიგისაა, მაგალითად, ლექსემები „ქალაქი“ და „მოქალაქე“; ჩვენ ამ მაგალითზე საგანგებოდ შევჩერდებით.

როგორც ცნობილია, ლექსიკა მისი ტექსტობრივი მოხმარების მიხედვით შეიძლება ფართოდაც გაიგებოდეს და ვიწროდაც. სისტემატიურად მყარ შესიტყვებებსა და ერთი და იმავე ფუნქციური სტილით აგებულ ტექსტებში კი სიტყვამ შეიძლება გარკვეული კლიშეს სახეც მიიღოს და ამით მისი ვარიანტულობის უნარიც შეიზღუდოს. ამგვარ შეზღუდვას მასმედიის ენის მკვლევარნი დღეს „ლექსიკის ცვეთადაც“ მოიხსენიებენ. ლექსიკის სემანტიკური გადააზრების პროცესი ორი მიმართულებით უნდა განვიხილოთ:

ა) ლექსიკური ერთეული თავისი ტექსტური სიცოცხლის მანძილზე კონტექსტთა მრავალფეროვნებასთან ერთად იტვირთება ახალ-ახალი სემანტიკურ-კონოტაციური მესხიერებით და საბოლოოდ პოლისემანტიკური ხდება;

ბ) ლექსიკური ერთეული კონკრეტულ სემანტიკურ გარემოში ხშირი გამოყენების გამო მაგრდება ამ კონტექსტთან და მკვიდრად იძენს ვიწრო და ზუსტ მნიშვნელობას. ეს არის გზა ლექსემის გატერმინებისაკენ.

ფიქრობთ, ლექსემა „ქალაქი“ განეკუთვნება სწორედ მეორე „ბ“ კატეგორიის მაგალითებს, ანუ ფართოდან ვიწრო მნიშვნელობისაკენ მისწრაფებული ლექსიკის კატეგორიას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ძველ ქართულშივე “ქალაქ” ფუძე (თავისთავად ნასესხები) საკმაოდ ფართო სემანტიკურ ვარიანტებად წარმოჩნდება;

ილია აბულაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონში“ მოქალაქობა, მოქალაქეა განამარტებულია, როგორც „ცხოვრება“, „ყოფა-ქცევა“, „ღვაწლი“, „მოღვაწეობა“. გაცილებით კონკრეტულია ამ სიტყვის განმარტება საბასთან:

„ქალაქში მყოფი; ვიეთნიმე იტყვიან მოქალაქობითი, ყოფაქცევითიცა არს და სახლის შჯულობითიცა. იხ. პოლიტ (=მოქალაქე)“. მოქალაქობა ხშირად გვხვდება ქართულ ჰაიოგრაფიულ მწერლობაში:

“...არამედ სიხარული დაუსრულებელი არს მუნ და წმიდათა ანგელოზთა თანა მოქალაქობაჲ.” [კონსტანტი კახის წამება, 116,155]

“აწ ამას ზედა დაადგერით და სრულყავთ მოქალაქობაჲ ნეტარისა მის, რამეთუ საფარველმან მეფობისა ჩვენისამან იღვაწოს თქვენთვის...” [კონსტანტი კახის წამება, 11,157]

“ხოლო იყო მოქალაქობაჲ მისი და მოღვაწეობაჲ ცრემლითა ლოცვაჲ და საწადელ და საშეებელ მარხვაჲ.” [ნინოს ცხ., 116,198]

“...ახალთა ამათ მნათობთაჲ ახალსა სამყაროსა წმიდისა ეკლესიისასა, რაჲთა ვითარცა მთიები ბრწყინვიდენ პირსა ყოვლისა სოფლისასა და ბაძვად საღმრთოდ მოქალაქობისა გულსა ყოველსა მოსწრაფეთასა.” [სერაპიონ ზარზმ. 116,327]

“ვინაჲცა ხედვიდეს საღმრთოსა მას მოქალაქობასა მისსა და მდინარეთა უმდიდრესთა სწავლათა...” [სერაპ. ზარზმ. 116,330]

როგორც ცნობილია, საგანი და ცნება ერთმანეთზე გავლენის მქონე ფაქტორებია, რომლებიც სიტყვის ლექსიკურ მნიშვნელობას განაპირობებენ.

“ქალაქი” და “მოქალაქე” კიდევ ერთი ძირის სემანტიკური სტრუქტურის კომპონენტებია, რომლებიც დიაქრონიულ ან ისტორიულ სიბრტყეზე განთავსებული და თავად მისი როლი სიტყვის მნიშვნელობაში ცოტა არ იყოს საეჭვოა. საქმე ეხება სიტყვის შინაგან ფორმას, ანუ საკითხი ასე დაისმის:

მოტივაცია საგნის ის ნიშანია, რომელიც საფუძვლად უდევს მის სახელწოდება/დასახელებას?

ცხადია, საგანს შეიძლება ჰქონდეს სხვადასხვა ნიშანი და ყოველი მათგანი შეიძლება საფუძვლად დაედოს სახელს; ეს ის შემთხვევაა, როდესაც სიტყვის შინაგანი ფორმა ზედაპირზე ჩანს და ყველასთვის გასაგებია. მაგრამ არის შემთხვევები, როდესაც არ ჩანს ეს აშკარა შინაგანი ფორმა და გაუგებარია, რომელი ნიშნის საფუძველზე გაჩნდა სახელი; მაგალითად, როდესაც ქალაქის მკვიდრობა მოქალაქეობას ნიშნავს, მოტივაცია გასაგებია, მაგრამ როდესაც ქალაქი სამეფოც არის (სა-მეფ-ო) მოტივაცია მიმქრალია, შეუმჩნეველია.

ძირითადად, შინაარსის ასპექტში ადგილი შინაგანი ფორმისათვის არ რჩება. იმის მიხედვით, რომ მოტივაცია ადვილად იკარგება, გვავიწყდება (განსაკუთრებით, სესხებისას), შეიძლება ითქვას, რომ ის სიტყვას არც კი ესაჭიროება. ანუ ესაჭიროება მხოლოდ წარმოშობის მომენტში. მაგრამ დროთა განმავლობაში, როდესაც ეს სიტყვა დამკვიდრდება, შეიძლება ითქვას, რომ მისი შინაგანი ფორმა დავიწყებასაც ეძლევა. ამავე მიზეზებით სიტყვის მნიშვნელობა შესაძლოა, დროთა განმავლობაში შორს გასცდეს შესაბამის მოტივაციას.

თანამედროვე ქართულში მოქალაქე სახელმწიფოს ქვეშევრდომს ნიშნავს, ხოლო ქალაქის მკვიდრის სემანტიკა სიტყვა “ქალაქელმა” (ქალაქ-ელ-ი) შეითავსა. “ქალაქ” სიტყვის ბერძნული ეკვივალენტი ერთდროულად ქალაქსაც ნიშნავდა და სახელმწიფოსაც (სამეფოს), სწორედ ეს ქალაქები (ბერძნ. პოლისები) წარმოადგენდნენ სახელმწიფოებრივი ხასიათის გაერთიანებებს, და ამ სიტყვასთან დაკავშირებული ორმაგი სემანტიკაც ქართულში ამ უძველესი ბერძნული გამოცდილების საფუძველზე უნდა იყოს დამკვიდრებული. თუმცა როგორც ჩვენი ზემოთ მოყვანილი მაგალითები გვიჩვენებს, სახელმწიფოს მკვიდრობისა და ქვეშევრდომობის სტატუსს ქართულში “მცხოვრები”, მკვიდრი”, “მოსახლე” და სხვ. ლექსემებიც გამოხატავდნენ. “ვეფხისტყაოსანი ამ კუთხითაც ძალიან საინტერესო მასალას გვაწვდის. პოემაში “ქალაქი/მოქალაქე” ჯერ კიდევ არ არის ოდენ ურბანული სემანტიკის მტარებელი. მოვიყვანო რამდენიმე მაგალითს:

ა) ქალაქი, როგორც სამფლობელო:

“ქალაქი ჰქონდა მაგარი საზაროდ სანაპიროსა,
გარე კლდე იყო, გიამბობ ზღუდესა უქვიტკიროსა.
ყმამან მუნ დაყო სამი დღე ამოსა სანადიროსა,
გაზრდილი მისი შერმადინ დაისვა სავაზიროსა.”

ბ) ქალაქი, როგორც სამეფო:

«მულღაზანზარის ქალაქი, ახლოს მე მაქვსო რომელი,
ნურადინ-ფრიდონ სახელ მძეს, მეფე ვარ მუნა მჯდომელი;

“არ დამეხსნები, გაგიხდი ქალაქსა ვითა ტრამასა!»

გ) ქალაქი, როგორც დედაქალაქი:

ქალაქს შევიდეს, მუნ დაჰხვდა სრა მოკაზმული სრულითა,
სახელმწიფოთა ყოველითა გასაგებლითა სრულითა;
მონანი ტურფად მოსილნი წესითა იყვნეს რულითა!
შეჰფრფინვიდიან ავთანდილს გულითა სულ-წასრულითა.

დ) ქალაქი (-ები), როგორც სახელმწიფო ტერიტორიის საკვანძო გეოპოლიტიკური არეალი:

“არ ვბრძოლე, კარი ქალაქთა უომრად გავაღებინე.”

«ესე ქალაქი გზა არის ნავთა, ყოველგნით მავალთა,
შემომკრებელი ამბავთა უცხოთა რათმე მრავალთა;»

„მივიდეს, სადა სამყოფლად სახლი დგა მუნ აგებული.

მოვიდა ნახვად ყოველი მის ქალაქისა კრებული.“

ე) ქალაქი, როგორც მის მკვიდრთა სოციალური (ურბანული) მახასიათებელი:

“მივედით, მოქალაქეთა ზარი ჩნდა, რომე ზმიდიან,

აჯაბთა მქმნელნი მჭკრეტელთა გულსა მუნ დააბმიდიან;»

“ვეფხისტყაოსნის” ტექსტი გვთავაზობს ფუნქციურ ადგილთან დაკავშირებული ნაგებობის აღმნიშვნელ კიდევ ერთ საინტერესო ლექსემას; ესაა “დარბაზი”, რომელიც რუსთაველამდეც დასტურდება და სემანტიკური სიფართოვით ხასიათდება, თუმცა ამ სიტყვას დროთა განმავლობაში მნიშვნელობა დაუვიწროვდა.

პირველ რიგში გავეცნოთ ამ სიტყვის სალექსიკონო განმარტებათა ვარიანტებს:

ქეგლი:

დარბაზი - 1. საგანგებოდ მოწყობილი დიდი საკრებულო ოთახი; 2. ძვ. დიდი სასტუმრო ოთახი საცხოვრებელ სახლში; 3. ძველებური ქართული საცხოვრებელი სახლი; 4. ისტ. საქართველოს ფეოდალური სახელმწიფოს უმაღლესი სათათბირო ორგანო

დარბაზობა- ოფიციალური სტუმრობა, ოფიციალური მიღება.

სადარბაზო- 1. დარბაზობისთვის განკუთვნილი; 2. სახლის შესასვლელი; 3.

სადარბაზო კარი- შესასვლელი

ზ. სარჯველაძე

დარბაზი - სასახლე

დარბაზისუხუცესობა - მოურავობა

დარბაზული - საზეიმო, მონუმენტური

ილ.აბულაძე

დარბაზი - სახლი „დარბაზნი იყიდნა დიდნი“ მ.ცხ.310 ვ.

“ვეფხისტყაოსანში” “დარბაზი” შემდეგი მნიშვნელობებით შეგვხვდა: ა) სამეფო კარი; ბ) მეფის სასახლე; გ) სასახლე; დ) აუდიენცია, ვიზიტი.

“დარბაზი” ნიშნავს “სამეფო კარს”:

“დარბაზს ეჯიბი შეგზავნა, მართ მისგან შენარონია,

შესთვალა: “გკადრებ, მეფეო, მე ესე გამიგონია;

ყოველი პირი მიწისა თქვენ ხრმლითა დაგიმონია,

აწ თუ სჯობს, ესე ამბავი ცნან, რაცა გარემონია.”

“ეტყვის: “შენი დამალული დარბაზს არა არ იქმნების; რაცა გწადდეს საურავი, მეფე იქმს და შენ გეთნების, გაიგონენ ჭირნი ჩემნი, მკურნე, რაცა მეკურნების. რა ვაზირმან ესე უთხრა, ადგა, დარბაზს გაემართა. მეფე დაჰხვდა შეკაზმული, პირი მზეებრ ეწადმართა.”

“ლაშქართა და დიდებულთა აღაშქრებდი, ჰპატრონობდი; დარბაზს კაცსა გაჰგზავნიდი და ამბავსა მათსა სცნობდი, წიგნსა სწერდი ჩემ მაგიერ, უფასოსა ძღვენსა სძღვნობდი, აქა სადმე არ-ყოფასა ჩემსა მათმცა რად აგრძნობდი!

“დარბაზს მივე. მეფე ბრძანებს: «ამის მეტსა ნუ იქმ, აბა!» ცხენსა შემსვა უკაპარტო, წელთა არა არ შემაბა»

“დარბაზი” ნიშნავს “სასახლეს”:

„სამსა დღესა დარბაზს ვიყავ არ ცოცხალი, არცა მკვდარი“

“კაცნი გავგზავნენ, მე გულსა უფრო მომეცა ლხინები, დარბაზს ვიშვებდი, დამევესო ცეცხლი წვად მოუთმინები; მაშინ სოფელმან საწუთრო მიუხვის, რაცა ვინები, აწ ხელ-მქმნა, რომე საახლოდ მხეცთაცა მოვეწყინები.

“მას ავთანდილ თაყვანის-სცა ლომთა ლომმან მზეთა მზესა. მუნ ბროლი და ვარდ-გიშერი გაეტურფა სინაზესა. პირი მისი უნათლეა სინათლესა ზესთა ზესა, სახლ-სამყოფი არა ჰმართებს, ცამცა გაიდარბაზესა!”

“დარბაზს მისვლა, “დარბაზობა” აღნიშნავს “აუდიენციას”, “ვიზიტს”
“მოშორება საყვარლისა მას შეჰქმნოდა მისად ღაზოდ, ცრემლსა ვითა მარგალიტსა ჰყრის ვარდისა დასანაზოდ.

რა გათენდა, შეეკაზმა მისთა მჭკრეტთა საღამაზოდ,
ცხენსა შეჯდა, გაემართა, დარბაზს მივა სადარბაზოდ.”

ვფიქრობთ, ეს ბოლო მაგალითი განსაკუთრებით საინტერესოა, რადგან ვერც “ვეფხისტყაოსნამდე” და ვერც თავად პოემაში, ვერ მივაკვლიეთ “დარბაზობის” იმ სემანტიკას, რომლიც რუსთაველის ამ ციტატაშია მოცემული. როგორც ჩანს დარბაზს სადარბაზოდ წასვლა პოემაში ოკაზიურად ჩნდება და ირიბი ნომინაციის მაგალითს განასახიერებს. თუმცა მოგვიანებით ეს ლექსემა (დარბაზობა, სადარბაზოდ) ქართულ ენაში მკვიდრად ჩნდება და ამას სულხან-საბას “სიტყვის კონაც” ადასტურებს:

“დარბაზი- სამეფო დიდი სახლი (ვდარბაზობდი, სადარბაზოდ, სახლი);
დარბაზობა - სააღერსოდ სხვის სახლად მისვლა; სადარბაზოდ - დარბაზს მისასვლელად”¹⁰.

“ვეფხისტყაოსანი” როგორც უნიჭიერესი ავტორის შემოქმედებითი მოღვაწეობის ნაყოფი, გამოირჩევა ლექსიკის უაღრესად მოქნილი და ღრმა სემანტიკურ-კონოტაციური მოხმარებით. როგორც რუსთველოლოგები აღნიშნავენ, პოემის ავტორი არც ერთ სიტყვას არ ამბობს შემთხვევით, ნებისმიერი ობიექტისათვის (საგნისა თუ მოვლენისათვის) ის ზუსტად არჩევს მარკერს და უტყუარი ადლოთი ანაწილებს საერთო ჯგუფის, საერთო სემანტიკური ველის ლექსიკას კონტექსტისათვის შესაფერისი შიდაიერარქიული მიმდევრობით.

სწორედ სემანტიკური ველის ამ შიდაიერარქიას სწავლობს ენათმეცნიერების არაერთი დარგი, მათ შორის ონომასიოლოგია და სემასიოლოგია. სიტყვათა აღნიშვნის (დენოტაციის) და მნიშვნელობის (სიგნიფიკატის) გამიჯვნამ წინასწარ განსაზღვრა ენობრივ ერთეულებისა და მთლიანად ენისადმი ორი სხვადასხვა კვლევითი მიდგომა – ონომასიოლოგიური და სემასიოლოგიური. არსებითად, დროს რაიმე სხვა მიდგომა აღარც

¹⁰ თუმცა საბასეული განმარტება “დარბაზობა - სააღერსოდ სხვის სახლად მისვლა; სადარბაზოდ - დარბაზს მისასვლელად”, როგორც ჩანს, “ვეფხისტყაოსნის მოცემულ მაგალითს არ ითვალისწინებს.

შემოუთავაზებია. ეს ორი დარგი თითქმის სრულად მოიცავს ლექსიკის შესწავლის ყველა ასპექტს

სახელდების პროცესში ყოველთვის ურთიერთქმედებს სამი ჰეტეროგენული არსი: ის, რისი დასახელებაც ხდება – სინამდვილე, რომელიც ჩაირთავს ადამიანის ფსიქიკურ ქმედებას – საქმიანობას (ანუ დენოტაციის სფერო), სინამდვილის კომპონენტის ხატი (გნოსეოლოგიური მნიშვნელობით) – მისი ცნებითი გამოხატულება, რომლითაც ადამიანის ცნობიერებას უნარი შესწევს შეათავსოს სამყაროს მაკვალიფიცირებელ-შემფასებლური ხედვა.

იყენებს რა ნომინაციის უკვე არსებულ ერთეულებს დასახელების ახალ მიმართებაში, პირი, რომელიც ახდენს დასახელებას, უპირველეს ყოვლისა, ხელმძღვანელობს იმ პრინციპით, თუ რამდენად ვარგისია მათი სემანტიკური შინაარსი ახალი ნომინაციური დავალების შესასრულებლად. ნომინაციის ასეთი “შუამავლობის” მიზეზით მნიშვნელობის ზოგიერთი ნიშანი, რომლებიც გადააზრებულ ენობრივ ერთეულს ახასიათებს, გადაიტანება ახალი დასახელების სიგნიფიკატში. ამიტომაც მეორადი ნომინაციის ასეთი პროცესების შესწავლისას ჩნდება იმ მექანიზმების გამოვლენისა და შესწავლის აუცილებლობა, რომლებიც უზრუნველყოფენ ახალი დასახელებების შექმნას უკვე არსებული ნომინაციური ერთეულების საფუძველზე. მეორადი ნომინაციის ენობრივი ტექნიკის გამოვლენის გარეშე შეუძლებელია როგორც “სიღრმისეულ” პროცესებში შეღწევა, ისე მეორადი დასახელებებისა და მათი ფუნქციური “მიდრეკილებების” სემიოლოგიური ბუნების გამოვლენა [82,74].

ი რ ი ბ ი ნ ო მ ი ნ ა ც ი ი ს ჰეტეროგენულობაა იმის მიზეზი, რომ ირიბი ნომინაციის მოვლენა ყველაზე უფრო ნაკლებად შესწავლილი სფეროა. იგი არაპირდაპირი ნომინაციისაგან თვისობრივად განსხვავებულია, რომლის დროსაც კავშირი სინამდვილესა და დასახელებას შორის “გაშუამავლებულია” დასახელების სხვა მიმართებით, რომლის ზემოქმედება ირიბი დასახელების ფორმირებაზე ხორციელდება თვით სემიოზისის პროცესში.

გარე ენობრივი ობიექტებისა და დასახელების ამგვარი კავშირი ქმნის დასახელების ორი მიმართების საგნობრივ-ცნებით სიმბიოზს, რომლის დროსაც ურთიერთქმედებს ხუთი კომპონენტი: “სინამდვილე – მისი ცნებით – ენობრივი

ასახვა – საყრდენი დასახელების სიგნიფიკატი – ენობრივი ფორმის ადრინდელი სტრუქტურულ – სემანტიკური მნიშვნელობა – ენობრივი ფორმა დასახელების მეორად ფუნქციაში” გამოვლენა [82,81].

ირიბი ნომინაციის ყოველი შემთხვევა შეიძლება ატარებდეს ეპიზოდურ, მხოლოდ “ამწუთიერ” ხასიათს – ამ შემთხვევაში ამბობენ, რომ ნიშანს ოკაზიური (შემთხვევითი, მომენტალური, არანორმატიული) მნიშვნელობა აქვს. მაგრამ ენობრივ სისტემაში ხდება ნიშანთა ირიბნომინაციური ფუნქციით დაფიქსირებაც, – ე.ი. ირიბი ნომინაციის ფუნქციით ნახმარი ენობრივი ნიშნები შედიან ენობრივ სისტემაში და წარმოადგენენ მის ბევრად თუ ნაკლებად მყარ ელემენტებს, ამ შემთხვევაში ლაპარაკია ენობრივ ნიშანთა ირიბი ნომინაციის ხმარების უზუალურობაზე (საყოველთაოდ გაზიარებული, გავრცელებული, ნორმატიული მნიშვნელობა), ე.ი. ენობრივ სისტემაში იმ ენობრივ ნიშანთა გვერდით, რომლებიც ახორციელებენ პირდაპირ ნომინაციას, გვაქვს ნიშნებიც, რომლებიც ახორციელებენ ირიბ ნომინაციას [38,32].

ჩვეულებრივ, სივრცული მიმართებებისა და ადგილკუთხნილების გამომხატველი ლექსიკის ანალიზისთვის აუცილებელია დაგადგინოთ ის მყარი, მუდმივი ორიენტირები (ე.წ. აბსოლუტური კოორდინატები), რომელთა მიხედვითაც ხდება სტაბილური მიმართულებების მითითება; იგულისხმება მუდმივი ათვლის წერტილი. მაგ. ქართველისათვის ქართულ ენაში მყარი ორიენტირი, მუდმივი - აბსოლუტური კოორდინატი მოლაპარაკის მუდმივი სამყოფელია – სახლი, ეზო-კარი, მამული და სხვ. სწორედ ამ საფუძველზე განისაზღვრება ადგილის ზმნიზედების (აქ იქ, წინ, უკან და სხვ.) მნიშვნელობა. სივრცული ორიენტაცია კულტურულადაა განპირობებული; მხედველობაში გვაქვს ისეთი გამოთქმები, როგორცაა: “სვანეთში ამოვალ”, მაგრამ “ბათუმში ჩამოვალ”, “შინ (ჩემთან) დავბრუნდები”, მაგრამ “შინ (შენთან) მოვალ”. ამგვარ კონტექსტებში ზმნისწინთა შერჩევაც სივრცული მიმართებებითაა განპირობებული (წასვლა, მოსვლა, ამოსვლა, ჩამოსვლა და სხვ.). აი, როგორაა განმარტებული “შინ” ადგილის ზმნიზედა ქართული ენის ლექსიკონებში:

1. შინ- თავის სახლში, თავის ბინაზე (ქეგლი);

2. შინა -შიგნით, შიგ, შინ, სახლში: „შევიდა შინა, დაჯდა მსახურთა თანა“ მთ.26,58; „ერისა მისგან ვერ შეუძლო შესვლად შინა“ პავლე მოც.49, 18; „განრისხნა და არ უნდა შინა შესვლად“ ლ. 15, 28
3. 2შინა - ში, შიდა, შორის „რომელი შემძლებელ არს სულისა და ჳორცთა წარწყმედვ გეჰენიასა შინა“ ; „იყო ერთსა შინა დღესა“ ლ. 5,17; „ასწავლიდა შესაკრებელთა შინა მათთა“ ჩ; „ჯერ -არს შაფათსა შინა კეთილისა საქმე“ მთ. 12,12
4. შინა - შინაგანი, შიგნითი, შინაური: „გამობრწყინდა შინად ნათელი“ Sin. 11,243გ; „რადთა შინად იგი კაცი არა იქმნეს წყლით-მანკიერ“ მ.ცხ. 195ვ.(ილ.აბულაძე)¹¹
 შინა- სახლში; შინა-დ - შინაგანი, შინაური (ხ.სარჯველაძე)
 შინ- სახლს შიგან (ვიძილისშინე, ვიძილისშინეთ, იშინავა) (სულხან-საბა ორბელიანი)

“გეფხისტყაოსანში” ადგილის ზმნიზება “შინ” მუდმივი საცხოვრისის ეკვივალენტად დანდება:¹² “გამოვედით, მოვიარეთ მოედანს და წყლისა პირსა;

ჩემსა მივე, დავაბრუნვე, მეფე მომყვა სახლთა ძირსა.

შინა მივე, უარ გავხე, სხვა დამერთო ჳირი ჳირსა;

ვთქვი, თუ: «მოგკვდე, ბედი ჩემი ამის მეტსა რასდა ღირსა!»

“ხელ-გახსნილი, სევდიანი, საწოლს ვიყავ თავის წინა;

ჩემი მონა შემოვიდა, შევხედე, თუ თქვას: რა შინა.

«მონააო ასმათისი»; შემოყვანა ვუთხარ შინა.

¹¹ ი. აბულაძის “ძველი ქართული ენის ლექსიკონში არის ამ ზმნიზების შემცველი კომპოზიტების განმარტებაც, რომელიც არა ნაკლებ საინტერესოა, ამ ზმნიზების კონკრეტულობის გამო. შინაგამო - „შინაგამომართ“, შიგნიდან: „მან მიუგოს შინაგამო და ჳრქუას“ ლ. 11,7; „ესმინ მათ ჳმად ერისად, შინაგამო შფოთი“ .

• შინა-მყოფი - (შინ) მცხოვრები: „შრომისა დღეთა შინა=მყოფნი და ხუცესნი და დაიკონნი ჳმსახურებდიან ი.ე. 37,36 “; „სადა ჳედა-დაცემულ იყო სახლი იგი შინამყოფთა მათ“ ფლკტ. 158,32

• შინ მყოფი - „მსხემი“ : „შინ მყოფმან მდღელისამან“

¹² ქართულ ჰაგიოგრაფიულ მწერლობაში „შინ“ ფორმა საცხოვრისის შინაარსით იშვიათობაა, ძირითადად იგი თანდებულად გვხვდება. თუმცა მაინც არის გამონაკლისები: - ოდეს შინა არნ, ტრაპეზისაგან კიდევ საზრდელსა არარას მიიღებდა, არცა ჳამადსა, არცა სასმელსა (გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება).

გულსა შინა დაგუზრახე: «რა მპოვაო, ანუ ვინა?!»
შესხდეს, წავიდეს ყველანი შინა თავისა მარებად,
ჰქონდეს შვიდნივე მნათობნი მის მზისა დასადარებად,
შესხდეს და შინა წავიდეს, მათ ლხინი ჰქონდა ძლიერი;
აწ გა-ვე-აძღო სოფელმან ასმათ, ადრიოგან მშიერი.
„მასვე წამსა წამოვიდა, შინა ხანი არა დაზმა.“
„შინა შევიდეს, მას დღესა გარდახდა გამოსრულობა.“
„მაგრა თავი უჩინო ქმენ, დამალული იყავ შინა;“
“ფიცხლა მოვიდეს, არ ექმნა მათ შინა ხან-დაზმულობა;
აღლუმი ვნახე, მეკეთა ლაშქართა მოკაზმულობა.”

„შინა მივე, უარ გავხე, სხვა დამერთო ჭირი ჭირსა;“
“შინა დავსხედით ნადიმად მას დღესა მინდორს რებულნი;
მომღერალნი და მუტრიბნი არ იყვნეს სულ-დაღებულნი;
“მოლარემან შინაურმან ყურსა მითხრა ნაუბარი:
«ქალი ვინმე გიკითხავსო: «ინახვისა ამირბარი?»
ოდენ ტკბილად შემომხედნის ვითამცა რა შინაურსა;

კიდევ ერთ ლექსემას გვსურს შევეხოთ “ვეფხისტყაოსანში” ესაა
“სადგური/სადგომი/სამყოფი, რომელიც ადგილკუთონილების თვალსაზრისით
ნეიტრალურია, ფუნქციურია და ამიტომაც მომენტის შესაბამისად ჩანს არჩეული,
იმის ხაზგასასმელად, რომ ეს არ არის სახლი, მარადიული სამყოფელი,
სტაბილური ათვლის წერტილი:

მას მიჰხვდა წვერი სადგურად მალღისა მთისა დიდისა,
გამოჩნდა მუნით მინდორი, სავალი დღისა შვიდისა.
მის მთისა ძირსა წყალი დის, არად სანდომი ხიდისა,
ორგნითვე ტყესა შეეკრა ნაპირი წყლისა კიდისა.
“აჩინნა კაცნი, სადაცა სადგურნი ნავთა სჩენოდეს;
უბრძანა: «ძებნეთ ყოველგან, რაცა ვის მისი გსმენოდეს».

უჩვენა მისი სადგომი: “მიდითო ნება-ნებასა,

ჩრდილსა გარდასვით, მაშვრალნი მიეცით მოსვენებასა”.

უთხრა, თუ: “მძნო, ვარ ვინმე ღარიბი უადგილოსა,
“მეფემან სახლი ააგო, შიგან სამყოფი ქალისა;
ქვად ფაზარი სხდა, კუბო დგა იაგუნდისა, ლალისა,
კარზედა ბაღჩა, საბანლად სარაჯი ვარდის წყალისა;
იგი მუნ იყვის, მედების ვისგან სახმილი აღისა!

საინტერესოა, რომ რუსთაველი ხაზსაც უსვამს ამ სხვაობას, ანუ სხვაობას მუდმივ საცხოვრისსა და დროებით საცხოვრებელს შორის, როდესაც სამყოფელსა და სახლს ერთმანეთის გვერდით იყენებს:

“მეფემან სახლი ააგო, შიგან სამყოფი ქალისა;

“შემავლო სახლი, ნაგები კეკლუცად ბანის-ბანითა;
გამოჩნდა მთვარე ნათლითა გარე შუქ-მონავანითა,
ფარდაგსა შიგან მჯდომარე შესამოსლითა მწვანითა,
საკრძალავი და ღარიბი, უცხო პირად და ტანითა.

“ვეღარ გავგზავნენ, სიტყვანი მესმნეს მონათა ჩემთანი,
მაგრა დაყვარენ არენი მე კაცრიელთა თემთანი;
სახლად სამყოფნი მიმაჩნდეს თხათა და მათ ირემთანი.
გავიჭერ, სრულად დავტკებნენ ქვე მინდორნი და ზე მთანი.

მივიდეს, სადა სამყოფლად სახლი დგა მუნ აგებული.

მოვიდა ნახვად ყოველი მის ქალაქისა კრებული.

“ სახლ-სამყოფი არა ჰმართებს, ცამცა გაიდარბაზესა!

დაბოლოს, გვინდა აღვნიშნოთ, რომ “ვეფხისტყაოსანი” შესანიშნავ მასალას გვაძლევს ადგილმომართებითი, საცხოვრისთან დაკავშირებული და სივრცული ლექსიკის ანალიზისათვის. როგორც მოსალოდნელიც იყო, გენიალურ პოეტს ახასიათებს სიტყვის განსაკუთრებული შეგრძნება, მისთვის სამყაროს

ხატის ჭვრეტისას მანძილისა და დროის მარკირება პრინციპულად მნიშვნელოვანია; დღეს, როდესაც ლინგვისტიკაში აქტიურად მოქმედებს ფუნქციურ-სემანტიკური მიმართულება, “ვეფხისტყაოსანი” ქართული ლექსიკის სემანტიკურ-კონოტაციური პოტენციალის წარმომჩენია. პოემაში აშკარად ჩანს, რომ ტექსტის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი არ შეიძლება იფარგლებოდეს ოდენ სტრუქტურული საკითხებით, და რომ ლექსიკის ნებისმიერი დონის განსაზღვრისას აუცილებელია კომპლექსური მიდგომა – ნებისმიერი ლექსიკური ჯგუფის სემანტიკური ველი მექანიკური ასოციაციებით არ შემოიფარგლება – საჭიროა სემანტიკურად ერთ ჯგუფში გაერთიანებულ ლექსიკას ჰქონდეს საერთო ფუნქციურ-სემანტიკური საფუძველი და სამყაროს ენობრივი სურათის განმსაზღვრელი მყარი ორიენტირები.

თავი VII

თანამედროვე ლექსიკა

1. ადგილკუთვნილების აღმნიშვნელი ლექსიკის სოციალური მგრძობიარობის საკითხი ქართულში

თანამედროვე მსოფლიოში ადამიანი თანდათან სულ უფრო შორდება კონკრეტულ სამკვიდრებელს და უკიდევანო ტექნიკური შესაძლებლობების წყალობით მთელი პლანეტის სივრცობრივ ათვისებას ღამობს. ამის შედეგია ის, რომ მუდმივმა მოძრაობამ შეცვალა ადამიანის მიმართება საცხოვრებელი ადგილის მიმართ: დღეს ადამიანები სახლობენ ბევრგან: სასტუმროებში, პანსიონებში, მდგმურებად, მიგრანტებად (ემიგრანტებად და იმიგრანტებად), ხიზნებად, სახე იცვალა სოფელმა, დაირღვა შთამომავლობითი მამულის საცხოვრებლის პრინციპი; საგვარეულო ეკლესიები, საგვარეულო ქვევრები, აკლდამები და საფლავები თანამედროვე გარემოებებში სხვადასხვა ეკონომიკური სანქციისა და ვალდებულებების გავლენით მუდმივობას კარგავს და ახალი ტიპის სამოსახლო ორიენტირებს სახავს.

სამყარო გაცილებით უფრო დაპატარავდა, სამკვიდრებელი კი გაფართოვდა. ფილოსოფიისათვის სამყარო კონცეპტებამდე დაიყვანება და სხვადასხვა გარემოებებში სხვადასხვა მნიშვნელობას შეიცავს. ადამიანისათვის არსებობს სხვადასხვა მასშტაბის გარემო: მისი პირადი საცხოვრებელი სივრცე - მისი უახლოესი გარემოცვის საცხოვრებელი სივრცე, ქუჩა, უბანი, რაიონი, ქალაქი (სოფელი), ქვეყანა, რეგიონი, კონტინენტი, დედამიწა, სამყარო.

ენობრივი მონაცემებით ამ სივრცული დიაპაზონის ლექსიკური მარკირება მხოლოდ უმცირესიდან უმსხვილესის მიმართულებით ხდებოდა ქართულში (და არა მარტო): გალიაკი, სენაკი, სახლაკი, ეზო, სადგომი, სახლი, სადგური, აგარაკი, დაბა/ უდაბ-ნ-ო, ქვეყანა, სანახი...; ეს ლექსიკა ერთი მხრივ თავისი მოცულობითი შინაარსით, და მეორე მხრივ, თავისი ფუნქციური მნიშვნელობით გარკვეული შინაგანი წესრიგის მატარებელია; ამ წესრიგის დადგენა და

შეფასება საინტერესოა არა მარტო სოციოლინგვისტიკისა და ლინგვოკულტუროლოგიის, არამედ ფსიქოლინგვისტიკის თვალსაზრისითაც.

ფილოსოფიაში ასეა, თუ პიროვნებისათვის მისი სამყაროს მთლიანობა ირღვევა, ის დეზორიენტირებულია და ახალი მთლიანობის შექმნას ან სხვა მთლიანობასთან მიკედლებას ლამობს. ადამიანისათვის მისი სამყარო ბევრი ფაქტორისაგან შედგება, პიროვნება სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ასპექტზე ამახვილებს ყურადღებას, თუმცა არის სტაბილური სივრცეც, რომელიც არ უნდა ირღვეოდეს, რათა პიროვნების სულიერ წონასწორობას საფრთხე არ შეექმნას. და ეს მსჯელობა ეხება არა მარტო პიროვნების „მეს“ მენტალურ და ფსიქიკურ სისრულეს, არამედ მისი მსოფლმხედველობის ყველა გამოვლინებას; სოციალურ სინამდვილეში ადამიანის „სამყარო“ მისი უახლოესი გარემოცვის კოლექტიურ ცნობიერებასთანაა შეჯერებული (ან დაახლოებული ან დაშორებული), რაც მრავალი კუთხით შეისწავლება. ამ თვალსაზრისით, ადამიანის ადგილკუთვნილებისა და საცხოვრისის აღმნიშვნელი ლექსიკა განსაკუთრებულად საინტერესოა.

ქართულში, სადაც ჩვენ საშუალება გვაქვს ამ ჯგუფის ლექსიკა-ფრაზეოლოგიას უძველესი დროიდან მივაღვენოთ თვალი და პიროვნული თუ საზოგადოებრივი აზროვნების ამ სპეციფიკურ სფეროს დავაკვირდეთ მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი დიალექტური მასალის საფუძველზეც, უადრესად საინტერესოდ წარმოჩნდება საზოგადოებრივი (ეთნიკური და სოციალური) ყოფის დროში ცვალებადობის ტემპიცა და მიმართულებებიც.

უკვე უძველეს ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში ჩანს ადგილისა და ადგილთან დაკავშირებული ნაგებობის ან ამ ადგილზე დაფუძნებული მმართველობითი ინსტიტუტების სერუპულოზური ცოდნა და ლექსიკურად მარკირების ტენდენცია, მაგალითად, ჩვენამდე მოღწეული უძველესი ჰაგიოგრაფიული თხზულების „შუშანიკის წამების“ ტექსტში უკვე დასტურდება ისეთი ლექსემები, როგორცაა: „კარად სამეფოდ“, „საზღვართა ქართლისათა, ქვეყანასა მას ჰერეთისასა“, „სოფლად შევიდეს“, „მოიწია დაბასა მას, რომელსა სახელი პრქვიან ცურტავი“, „დაეცა ქვეყანასა ზედა და თავსა დამართ სცემდა...“ (ქვეყანა პირველ შემთხვევაში ჰერეთის მიწაა, მეორე შემთხვევაში შუშანიკის სამყოფლის

ნიადაგი), „სახლაკი ერთი მცირე ჰპოვა“, „ხოლო ეპისკოპოსი იგი სახლისა მის პიტიახშისაი“... „და მყის მიიწია ჩუენდა დიაკონი შინაით“, „და მივიწიე დაბასა მას“, „ესევეითარი სახლი მშვიდობისა ვითარ საწყალობელ იქმნა“, „ნუ წარსწყმედ სახლსა ამას სადედოფლოსა“, „არა დაჯდა იგი თვისსა მას გალიაკსა, არამედ სენაკსა შინა მცირესა“ და სხვ. „ქართლის ცხოვრებაშიც“ ადგილთან ადამიანის მიმართების გამომხატველი უამრავი ლექსიკური ერთეული სახელდება და ამ ლექსიკის სიმრავლე, იმაზე მიუთითებს, რომ „ძველ“ საქართველოში დიდხანს იყო შენარჩუნებული საცხოვრებელი ადგილის ან ტერიტორიის მიმართ ადამიანის დამოკიდებულების დეტალიზაციის ტენდენცია, რაც ენას უმცირესი წვრილმანის დონეზეც კი ჰქონდა გაცნობიერებული და მარკირებული. დავასახელებთ ამგვარი ლექსიკური მარკერების მხოლოდ მცირეოდენ ნაწილს: მამეულად, საკურთხეველი, სალოცავი, სასაკუმეველე, საეპისკოპოსო, სამთავარეპისკოპოზო, საკათალიკოზო, სამწყსო, სასუფეველი, საზამთრო (საზამთროთა ადგილთა), საზღვარი, სამკვიდრებელი, სამკუდროსამსახურებელი, საყდარი, საპყრობილე, საბრძანებელი, სართული, სასთუნად, საყუდელი, სახლი, სახელმწიფო, სივრცე, სიმაგრე, სიმაღლე, სოფელი, საერისთავო, სამეუფო//სამეფო, მამული (= მამისეული), მამული (=სამშობლო) და სხვ.¹³

ქართულ საენათმეცნიერო სკოლებში გამორჩეულია პროფ. ბ. ფონხუას ღვაწლი, მან განახორციელა ახალი ქართული ენის ლექსიკის საგნობრივი (თემატური)კლასიფიკაცია და კარგად გააზრებულ იდეოგრაფიულ ლექსიკონში განათავსა (ბ. ფონხუა,1987); ამ ლექსიკონში ავტორი ლექსიკური პარადიგმატიკის საკითხებს ქართულ მასალას უსადაგებს და თავის სალექსიკონო მონაცემებს მწყობრი თეორიული მსჯელობით ამყარებს: „როდესაც სიტყვას განვიხილავთ, როგორც ლექსიკური ერთეულს, არსებითი ამ სიტყვისათვის ამ შემთხვევაში არის მისი საგნობრივი მიმართება და ამიტომ, პირველ ყოვლისა, ეს უნდა იქნეს გარკვეული – სიტყვა უნდა დახასიათდეს

¹³ ყველა მაგალითი მოხმობილია „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია ლექსიკონიდან [126].

საგნობრივი მიმართების მიხედვით (რას ნიშნავს, რას აღნიშნავს). მხოლოდ ამის შემდეგ იქნება ნაყოფიერი მისი განხილვა ენობრივ კოლექტივთან (თუ ცალკე მოლაპარაკესთან) მიმართებაში (ამგვარ განხილვას „პრაგმატულს“ უწოდებენ) და ბოლოს, ამა თუ იმ ენის ლექსიკურ-სემანტიკური აგებულების გათვალისწინებით, საკუთრივ „ენობრივად“ დახასიათება, ე.ი. დახასიათება ლექსიკური პარადიგმატიკის (და, აგრეთვე, სინტაგმატიკის, შეხამებადობის) პოზიციებიდან.“ [53,23] იქვე დასძენს, რომ „ლექსიკური ფონდის საგნობრივ-თემატური აღწერა მხოლოდ შორეული მისადგომებია ლექსიკის სისტემებრივი დახასიათებისათვის; მათ შორის მოთავსებულია კიდევ ერთი ზონა, რომელიც, ჩვენი ვარაუდით, უაღრესად მნიშვნელოვანია ლექსიკური ფონდის ადეკვატური აღწერა-დახასიათებისათვის; ეს არის ლექსიკის განხილვა ენობრივი კოლექტივის ყოფა-მოსაქმეობის გათვალისწინებით, რადგანაც ყოფის თავისებურებები ძირითადად განსაზღვრავენ ამ თავისებურებებს, რაც სხვადასხვა ენის ლექსიკურ ფონდთან შინაგან დანაწევრებაში შეიმჩნევა“ [53,24].

დასახელებული ლექსიკონიდან ჩვენ ერთი სისტემური ჯგუფი გვანტერესებს და ამთავითვე აღვნიშნავთ, რომ თავად იდეოგრაფიული ლექსიკონის პრინციპი ჩვენი წინამდებარე კვლევისათვის მისაღებ და სახელმძღვანელო კრიტერიუმს წარმოადგენს. ჩვენთვის საინტერესო ჯგუფი ავტორისათვის სივრცულად არის კვალიფიცირებული (ზოგადი (სივრცე – მხარე, მოედანი, ადგილმდებარეობა, გადაადგილება, სადმე მყოფობა... მაცხოვრებელი... მოცულობა...), განზომილება); აქ თავს იყრის უაღრესად მრავალფეროვანი ლექსიკა, რომელთაგან მხოლოდ ნაწილს დავასახელებთ: დედამიწა, მიწა, ქვეყანა, ცისქვეშეთი, ცა და ქვეყანა, ცა და ხმელეთი, ცა-ხმელი, ცა-მყარი. არე-მარე, არე, მიდამო, მისადგეარი, ალაგი, ადგილი, ყანა, მყარი სანახები, ზღვა-ხმელი, დედამიწის ზურგი, მთელი ხმელეთი, დუნია, მისახედ-მოსახედი (მიხედვა= ზრუნვა), მთაბარობა, მღვიმე, გამოქვაბული, ქვაბი , გამოქვაბული ადგილი და სხვ.

ადამიანის საცხოვრებელი სასიცოცხლო სივრცე-სამყარო ისაა, სადაც იგი თავის თავს ხედავს, აკვირდება, აღიქვამს, შეფასებას აძლევს და რომელზეც აგებს თავის სამოქმედო და სააზროვნო ორიენტირებს. ამ სამყაროს უკავშირდება მისი ემპირიული გამოცდილებაც და მისი კულტურული -

ღირებულებრივი კრიტერიუმებიც. ამ სამყაროს გარეშე პიროვნებას უჭირს ადაპტაცია, მისთვის ძნელია ინტეგრირება სრულიად განსხვავებულ გარემოში. და თუ თავისი მდგრადი ფსიქიკისა და ნიჭიერების წყალობით იგი ამას მაინც ახერხებს, ეს მისი მუდმივი პიროვნული მობილიზაციის ხარჯზე ხდება და ემოციურად დაღლასა და ცვეთას იწვევს.

სასიცოცხლო სამყაროს სხვადასხვა ნიშნებს უძებნიან:

- ცნობიერების სამყოფელი ადგილი (ადგილი, სადაც ყველა აზრი ფორმირდება);
- ადამიანის ყოველდღიური გამოცდილების ადგილი, პირველადი, საწყისი შთაბეჭდილებების ჩასახვის ადგილი;
- ის დინამიკურია;
- ის სტრუქტურულია (პიროვნების საკუთარი, ინტრასამყარო და მის გარშემო არსებული, მისგან თანდათანობითი მანძილებით დაშორებული გარსები);
- ის მთლიანია;

2. ფილოსოფოსები მიუთითებენ, რომ ჩვენს წარმოდგენაში არსებული სამყარო ყოველთვის შეიცავს რაღაც ისეთს, რაც ჩვენი არ არის, გარეშეა. აქვე დაისმის ახლომდებარე და შორს მდებარე ობიექტების აღქმისა და მარკირების საკითხი [2], [4], [5]. შეიძლება ამ კონტექსტშივე იქნას განხილული სოციალური სტრუქტურებიც: პირადი ცხოვრება და საზოგადო ცხოვრება; საოჯახო და სახელმწიფო; საკუთარი წრე და სხვები და ა.შ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქართული ლექსიკის განსაკუთრებული მრავალფეროვნება ადამიანის ტერიტორიასთან მიკუთვნებულობის, ან ამა თუ იმ ადგილთან მიმართების თვალსაზრისით, ძალიან დიდია, განსაკუთრებით, თუკი დიალექტურ მასალასაც გავითვალისწინებთ. ამ ლექსიკაში ძალიან მაღალია არა მარტო მხატვრული, ტროპული ბუნების ან სახისმეტყველებითი სემანტიკის მქონე ლექსიკის წილი, არამედ სოციალურად მარკირებული ლექსიკისაც, რომელიც პირის ან კოლექტივის საცხოვრისთან მიმართების სოციალურ ასპექტთან ძალიან უმნიშვნელო ნიუანსებს აფიქსირებს და ცალკე ლექსიკური ან გრამატიკული საშუალებით აღნიშნავს: შინაური, ჩემიანი,

ჩვენიანი, სახლიკაცი, მეზობელი, კარის მეზობელი, ღობის მეზობელი... აქ¹⁴, ამერი, ჩვენში, ჩვენში - კავკასიაში (ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში არსად არ ფიქსირდება ისეთი ერთობა, როგორცაა „ჩვენში- ამიერკავკასიაში“, უნდა ითქვას, რომ კავკასიონის ქედის სიმაღლისა და რუსეთის იმპერიის ორსაუკუნოვანი საგანგებო პოლიტიკის მიუხედავად, ქართულ ლექსიკა-ფრაზეოლოგიაში კავკასიური (ქედს იქით და ქედს აქეთ) იდენტობა და კავკასიის მთლიანობა დღემდეა დაცული), სახლში ვარ, შინ ვარ, გაღმა, გადაღმა, გამოღმა, განაპირა, სოფლის ბოლოში, სოფლის დასაწყისში, გადავიდა საცხოვრებლად, გადასახლდა, წავიდა, აიყარა, გულა-ნაბადი აიკრა, ამოიკვეთა, ფეხი ამოიკვეთა, ჩამოსახლდა, ჩამისახლდა, ჩასახლდა...

საინტერესოა, რამდენად იცვლება ადამიანის ადგილკუთვნილებითი დამოკიდებულება საერთო სოციალურ-პოლიტიკური კონტექსტის ცვლასთან ერთად. ამ თვალსაზრისით, დღევანდელი, გლობალიზაციური მსოფლიო ნამდვილ გამოწვევას წარმოადგენს წარსულში ჩამოყალიბებული მანძილებისა და ადგილკუთვნილებითი დამოკიდებულებების მიმართ. ადრე მანძილს ცხენით, ან ეტლით მოგზაურობის ხანგრძლივობით აფასებდნენ, ანუ მანძილი კილომეტრაჟის ნაცვლად დროით იზომებოდა (ორი დღის სავალი და ერთი კვირის სავალი იმდროინდელი გზებისა და სამგზავრო საშუალებების შესაბამისი იყო. ასე რომ თუკი კაცზე ამბობდნენ გადამთიელიაო, შეიძლება რომელიღაც ეტაპზე მართლაც მთასიქითა ადგილი ჰქონდათ მხედველობაში, მაგრამ დროთა განმავლობაში ეს მანძილი „ერთ მთაზე შორს“ მოიაზრებოდა, ხოლო გადამთიელი უკვე არა მხოლოდ მანძილით, არამედ მენტალურადაც უკიდურესად დაშორებულ, განსხვავებულ ადამიანს აღნიშნავდა. გადამთიელი გარედან მოსულია; ამ ლექსემასთან ერთად უთუოდ უნდა განვიხილოთ კიდევ ერთი ლექსიკური ერთეული - გადახვეწილი, ისიც შორსაა, მაგრამ გადახვეწილი შინიდან წასულია, ოღონდ წასულია დიდი ხნით ან სამუდამოდ, არა საკუთარი არჩევანით, არამედ გარემოებათა მიზეზით. ეს სემანტიკა კარგად ჩანს ერთ ხალხურ ლექსში (სიმღერა) ამბობს:

¹⁴ შდრ.: „აქ თითო ლერწი და თითო ყლორტი/ მასზე ოცნებას დაემგვანება, ისევ ამწვანდა მდელო და კორდი! / დავდივარ... ვწუხვარ და მენანება! (გალაკტიონი) ან: “ არსად ისე არ მღერიან, როგორც აქ, ამ ქვეყანაში“

„ასე ამბობდა ქართველი, სპარსეთში გადახვეწილი/ რაც უნდა მტანჯონ, მაწამონ, მაინც ვიქნები ქართველი.“

ქართულს, როგორც აგლუტინაციურ ენას, განსაკუთრებული შესაძლებლობა აქვს ე.წ. თანმხლებმოქმედებიანი სიტყვების წარმოებისა; კერძოდ, ზმნისწინთა, თანდებულთა თუ სხვა სიტყვაწარმოებით აფიქსთა მეშვეობით სიტყვა არა მხოლოდ ძირისეულ სემანტიკას ატარებს, არამედ კიდევ რომელიმე მოქმედებასაც (ზოგჯერ ერთზე მეტსაც) გამოხატავს. მაგალითად, ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომელთაც ე.წ. თანმხლები სემანტიკა ახასიათებს, შეიძლება ამა თუ იმ საგნის ან მოქმედების აღნიშვნასთან ერთად გადმოსცემდნენ: ძალადობას (განდევნა= ერთი ადგილიდან ვისიმე სხვა ადგილზე გაშვებას ძალადობის გზით), დევნას, მიდევნებას, თან მიყოლას, გადარეკვა (გადაყვანა, იძულება და ადამიანის შემთხვევაში - დამცირებაც), გადასახლებას (გადასვლა, სახლის სხვაგან მოძებნა, სამუდამოდ წასვლა) და ა.შ.

საქართველოს ტერიტორია არ არის ისეთი დიდი, როგორც მთელი რიგი მრავალრიცხოვანი ერებისა, ეს განსაზღვრავს იმას, რომ ქართველისთვის მთელი ქვეყანა მისი სახლია და ყველა ქართველი მისი პირადი პასუხისმგებლობის ქვეშაა. ასე იყო დიდხანს, თითქმის გლობალიზაციის თანამედროვე ეტაპამდე. მაგრამ ახლა ვითარება შეიცვალა. მძიმე ეკონომიკური პირობების, პოსტსაბჭოური გარდაქმნების კვალდაკვალ საზღვრების გახსნისა და თავისთავად არა მხოლოდ ქართული, არამედ მსოფლიო მასშტაბის პროცესების გავლენით ადამიანი გათავისუფლდა სამკვიდრებელთან მიჯაჭვულობის გრძნობისაგან. ამ ჯაჭვის დაწყებებს ჯერ საბჭოურმა „უმისამართობამ“ მისცა ბიძგი (შდრ. „Мой адрес не дом и не улица, / мой адрес советский союз!“), ხოლო შემდეგ მსოფლიოს ტექნიკურმა პროგრესმა და მოსახლეობის მოძრაობის არნახულმა მასშტაბებმა გადაფარა მამულ-დედულზე „გულის ძაფებით“ მიკრული ადამიანის მყარი წარმოდგენები და იგი თანამედროვე მსოფლიოს უწონადო სივრცეში ააფარფატა.

3. თანამედროვე ადამიანის გარშემო ახალი პარადიგმატული სივრცე ჩამოყალიბდა [93], [94]. თუ ადრე ადამიანის ორიენტირები სამკვიდრებელს უკავშირდებოდა და, სადაც არ უნდა წასულიყო იგი,

ბოლოს აუცილებლად შინ ბრუნდებოდა (ფიზიკურად ან გონებითად), ახლანოსტალგიური ტკივილები ნაკლებად საგრძნობია, ადამიანი შინ ყოფნის დროსაც ნაკლებად არის შინ, და ამდენად მისი მდგომარეობა მუდმივ მოძრაობას უფრო წარმოადგენს, ვიდრე მკვიდრობას. ამიტომაც გაფერმკრთალდა მაგალითად ქართულში სიტყვა მკვიდრი და მისი ადგილი დაიკავა ისეთმა „გრილმა“ მარკერმა, როგორიცაა მცხოვრები.¹⁵

სამყარო ადამიანის წარმოსახვის ერთ-ერთი ნაწილია, თუმცა თავად ადამიანიც განიხილება მთლიანი სამყაროს ნაწილად. ორივე შემთხვევაში საგნობრივი მიმართება მთელსა და ნაწილს შორის პარტიტიულია; ჰიპონიმურ მიმართებებში გვარეობით და სახეობით მიმართებათა შემდეგ სწორედ პარტატიულ სემანტიკურ კავშირებს ენიჭება განსაკუთრებული მნიშვნელობა.

ლინგვისტებს მიაჩნიათ, რომ ლექსიკის აზრობრივი მოწესრიგების საქმეში სწორედ ნაწილი-მთელის მიმართებაა მნიშვნელოვანი, რათა ლექსიკა განთავსდეს როგორც მთლიანი იერარქიული სტრუქტურა (ანუ აღიარებულია პარტიტიული მიმართებების როლი ლექსიკურ-სემანტიკურ სისტემაში). როგორც აღვნიშნეთ, ადამიანი სამყაროს ნაწილია, თუმცა თავისებურად სამყაროც არის ადამიანის რთული მსოფლშეგრძნების (ნაწილების, დეტალების, მხარეების, ხარისხების, თავისებურებების, ერთობლიობა) შემადგენელი ნაწილი; ამ მხრივ ადამიანის კუთვნილი თავისებურებები შეიძლება იყოს როგორც თანდაყოლილი (მისი ორგანიზმი, ეროვნება), ისე შექმნილი (ეს გულისხმობს ადამიანის ურთიერთობას სხვებთან, სხვადასხვა საზოგადოებრივ ინსტიტუტთან და აგრეთვე რეალური სამყაროს საგნებსა და ნივთებთან.

საცხოვრისთან მიმართების თანამედროვე ტენდენციის ამოსაცნობად ჩვენ სპეციალურ გამოკითხვას მივმართეთ; კერძოდ, ორი ასაკობრივი ჯგუფის (ა) 18-22 წლისა; ბ) 50 წლისა და ზემოთ) წარმომადგენლებს შევთავაზეთ 2 დავალება:

1. პირადი ათვლის წერტილიდან სიმორე-სიახლოვის პრინციპით შეეფასებინათ კონკრეტული ლექსიკა ადგილსამყოფლისადმი

¹⁵ შდრ.: ეროვნული მოძრაობის აღმავლობის პერიოდში (მე-20 საუკუნის 80-90-იან წლებში ზვიად გამსახურდიასა და მერაბ კოსტავას საჯარო გამოსვლებში უდერდა მიმართვა „მამულიშვილნო!“, რომელიც სამხედრო გადატრიალების ინიციატორების გამოსვლებში შეიცვალა ნეიტრალური მიმართვით - მოქალაქენო!...

დამოკიდებულების სემანტიკის მიხედვით და შეთავაზებული ლექსემები დაენომრათ შესაბამისი რიგითობით:

- ა) შინაური, ჩემიანი, ჩვენიანი, სახლიკაცი, მეზობელი, კარის მეზობელი, ღობის მეზობელი...
- ბ) ამერი, იმიერი, ჩვენში, ჩვენში - კავკასიაში , სახლში ვარ, შინ ვარ, გაღმაა, გადაღმაა, გამოღმაა, განაპირასაა, სოფლის ბოლოშია, სოფლის დასაწყისშია...
- გ) გადავიდა საცხოვრებლად, გადასახლდა, წავიდა, აიყარა, გუდანაბადი აიკრა, ამოიკვეთა, ფეხი ამოიკვეთა, ჩამოსახლდა, ჩამისახლდა, ჩასახლდა...)

2. განემარტათ სიტყვები და მიეთითებინათ მათ მიერ სათანადო კონტექსტში ამ ლექსემათა გამოყენების სიხშირე:

- ა) კერა, სამკვიდრო, მამული, წარმოშობა...;
- ბ) გადამითიელი, გადაშენდა, გადაჯიშდა, გაიხიზნა, შეეფარა, დაფუძნდა, დამკვიდრდა, დასახლდა, დაბინავდა, ფეხი მოიკიდა, ფესვი გაიდგა, კარგად მოეწყო ...

გამოკითხვაზე დაგვთანხმდა 30 რესპონდენტი (თითოეული ჯგუფიდან 15 კაცი) პირველ ჯგუფს წარმოადგენდნენ სტუდენტები (ილიას უნივერსიტეტისა და სახელმწიფო კონსერვატორიიდან), მეორე ჯგუფში კი შევიდნენ სხვადასხვა პროფესიისა და ასაკის (50-დან 70 წლის ასაკამდე) პირები, რომლებიც ერთსა და იმავე კოლექტივს თითქმის არ განეკუთვნებოდნენ); პასუხებმა შემდეგი ვითარება აჩვენა:

- ასაკობრივი ჯგუფების დამოკიდებულება და ენობრივი კომპეტენცია დასახელებული ლექსიკური ერთეულებისა და მათი მნიშვნელობის მიმართ რადიკალურად განსხვავებული აღმოჩნდა:

უფროსი ასაკობრივი ჯგუფის (ბ) წარმომადგენლებმა ზედმიწევნით იცოდნენ ყველა ლექსიკური ერთეულის მნიშვნელობა (უგამონაკლისოდ), თუმცა 7 რესპონდენტს გაუჭირდა სიმორე-სიახლოვის მიხედვით ზღვრის გავლება ისეთ წყვილებში, როგორიცაა: სამკვიდრო და მამული, გადავიდა საცხოვრებლად და გადასახლდა; დაბინავდა და ფეხი მოიკიდა და ა.შ.;

- ა ჯგუფის წევრთაგან 10-მა მეტ-ნაკლებად სწორად განმარტა შეთავაზებულ სიტყვათა მნიშვნელობები, მაგრამ ვერ შეძლო შეფასება და შიდა საზღვრის გაკლება, ისეთ ლექსემათა შორის, როგორიცაა: სახლიკაცი და შინაური, კარის მეზობელი და ღობის მეზობელი, გაიხიზნა და შეეფარა, ფეხი მოიკიდა და ფეხვი გაიდგა, დამკვიდრდა- დასახლდა- დაბინავდა, ხოლო დანარჩენი 5-იდან სამმა ვერ განმარტა კერა, ხიზანი, გუდა-ნაბადი აიკრა. 9 რესპონდენტმა მიუთითა, რომ არასოდეს არ იყენებს ისეთ სიტყვებს, როგორიცაა: გადამთიელი, გადაშენდა, გადაჯიშდა, გაიხიზნა, შეეფარა, დაფუძნდა, დამკვიდრდა, დასახლდა, ფეხი მოიკიდა, ფეხვი გაიდგა; მათი მოხმარების სფეროში ამ ლექსიკური ჯგუფიდან მხოლოდ ორია: დაბინავდა და კარგად მოეწყო.

- კავკასია ა ჯგუფის არცერთი წევრისთვის არ აღმოჩნდა ადგილკუთვნილების განმსაზღვრელი. მათ ვერ დაასახელეს ვერც ერთი პარამეტრი, რომელსაც კავკასიის მახასიათებლად აღიქვამენ. სამაგიეროდ, ბ ჯგუფის 12- წარმომადგენელმა კავკასია დაასახელა თავისთვის სრულიად მისაღებ მაიდენტიფიცირებელ ორიენტირად.

ფიქრობთ, გამოკითხვის შედეგებით დადასტურდა თანამედროვე ქართული საზოგადოების სოციალურ-კულტურული ორიენტირების რყევის ფაქტი, გამოჩნდა, რომ ელვის სისწრაფით იზრდება ზღვარი ასაკობრივ ჯგუფებს შორის იქაც კი, სადაც განათლების მეშვეობით მაინც უნდა იყოს ამ სხვაობის სიმკვეთრე შერბილებული. ენაში მკაფიოდ არის ასახული ადგილკუთვნილებისა და ამ ნიშნით კოლექტიური საზოგადოების ერთიანობის დასუსტების პროცესი; ახალგაზრდა თაობას არ ესმის მნიშვნელობა, ან არ ესაჭიროება ისეთი ლექსიკის გამოყენება, რომელიც რეგიონულ თუ საქვეყნო ერთიანობაზე მიუთითებს, მას არც ოჯახის გარშემო არსებული საზოგადოებრივი პლასტები აინტერესებს. ის მოძრაობს, და მისთვის პრინციპული მნიშვნელობა აღარა აქვს დაბრუნდება თუ არა საწყის წერტილში, ამიტომაც ამ „მისამართის“ დამახსოვრებასაც კი არ ცდილობს.

2. ადამიანის საცხოვრისი – ენობრივი მსოფლსატი ჩამოყალიბების ერთ-ერთი წყარო

ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ საცხოვრისის ლექსიკა ქართული ენის უძველეს პლასტებსაც მოიცავს და უაღრესად თანამედროვე ფორმებსაც (წარმოებულებს, ნასესხობებს) უხვად გვთავაზობს; ეს ლექსიკა მრავალფეროვანია და მიუხედავად იმისა, რომ ნაწილი ტერმინული სიზუსტითა და კონკრეტულობითაა ნიშანდებული, მნიშვნელოვან ნაწილს მეტაფორიზაციის მაღალი ხარისხი გააჩნია. სამყარო, როგორც ენობრივი დაკვირვებისა და ენობრივი გამოცდილების წყარო და საგანი, განსაკუთრებით საინტერესოდ სწორედ მეტაფორული სიტყვა-ფრაზოლოგიაში იკითხება. ჩვეულებრივ, მეტაფორა

მიიღება ადამიანის ქცევა-შეგრძნებათა თავისებურებების შეპირისპირებით სამყაროს სხვა წარმომადგენელთა თუ მოვლენათა დამახასიათებელ ნიშნებთან. მაგრამ, ცნობილია, რომ მეტაფორიზაციის უნარი სხვა, საგნობრივ (მათ შორის, ადამიანის ხელით ნაკეთებ საგნებსაც) ლექსიკასაც აღმოაჩნდა. ამგვარი “მეტაფორული შედეგი “ამა თუ იმ ობიექტის საგნობრივ სახელდებას სცილდება და უფრო ფართო ემპირიულსა და აზროვნებით ინფორმაციას გამოხატავს.

ადამიანის თვისებათა შეჯერება ცოცხალი სამყაროს სხვა წარმომადგენელთა თავისებურებებთან მეტაფორიზაციის საიდუმლოს ამოხსნის ერთადერთი გზაა. ამ გზაზე, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანის სამეტყველო ქცევა შეისწავლება.

ადამიანის სამეტყველო ქცევის შესწავლისათვის ნერვული სისტემის პრობლემათა გათვალისწინება და ქცევის კომპლექსში გამოყენებაა საჭირო. პ.კ. სიმპსონმა (1990) აღწერა 27 მთავარი პარადიგმ. აზროვნების ფართოდ გავცელებული პარადიგმის გამოყენება შესაძლებელია ჩვენს საკვლევ მასალაშიც, რამდენადაც დეტერმინირებული სემანტიკური ველების დასადგენად საჭიროა უმთავრესი ფუნქციური მსგავსების გამოყოფა. ამ სქემას წარმოადგენენ სემანტიკურ-ფუნქციური კვანძის სახით, რომლის შუაგულში თავსდება კონკრეტული ლექსემა თავისი ძირითადი მახასიათებლით, რომლის მიხედვითაცაა აღებული იგი შესადარებელ ობიექტად, ხოლო მის გარშემო თავს

იყრის ის მნიშვნელობები, რომლებიც კონტექსტის ზემოქმედებისას შეიძლება გამოიყოს “ძირითადი სემანტიკური ნიშნულიდან”.

ლექსემის მეტაფორიზებისას აღსანიშნისათვის სპეციფიკური შესადარებელი ნიშნის (კონკრეტული კონტექსტისათვის საჭირო სიგნალის) აქტივაციისათვის მოქმედებას იწყებს ნეირონთა ქსელი, რომელიც ლოკალურ და გადანაწილებულ წარმოდგენებს ერთმანეთთან აკავშირებს.

ლოკალური წარმოდგენები ჩვეულებრივ იყენებენ ერთი განსაზღვრული კვანძის (ტერმინი “კვანძი” მოსახერხებელია ქცევის შესწავლისათვის) ნერვული სისტემისა და ლინგვისტური ველის ცნებების ერთმანეთთან დასაკავშირებლად. როგორც უკვე არაერთხელ აღვნიშნეთ, “ველის” კატეგორიაში მოიაზრება ლოგიკური კავშირი ცნებათა შორის. თუ, მაგალითად, “კარი” ცნების მთავარი ფუნქციებია: საზღვრის, მიჯნის ფუნქცია, დამცავი ფუნქცია, შიდა და გარე სივრცეთა გამყოფის ფუნქცია და სხვ. მეტაფორული გადააზრებისას ადამიანისთვისებებთან ამ მახასიათებლების მისადაგება ხდება რამდენიმე ნიშნით: ა) დიაობა-ჩაკეტილობის ნიშნით “გულის კარი” (“გულის კარი გაუღო”, “კარჩაკეტილი კაცია”); ბ) ქონების ფლობა\არფლობის (“კარ-მიდამოიანი, უსახლკარობა” და სხვ.); გ) სტრატეგიული ადგილების მთავარი გამყოფის ფუნქცია (დარიალის კარი, “ცის კარი”, ცისკარი) და სხვ.

ენის შესწავლის საქმეში ერთ-ერთი რთული საკითხი ენობრივი მასალის აღქმაში “შემოქმედებითი” ან “არაშემოქმედებითი” მხარის გარჩევაა. ანუ დაზუსტება, ესა თუ ის თვისება ლექსიკურად შექმნილია თუ – საკუთარი; მეორე პრობლემა კი მიმართებათა, კავშირია. ყოველი მეტაფორული ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური ერთეული თავისებური ალტერნატივაა რომელიმე უკვე არსებული ლექსემისა, თუმცა არასოდეს არ არის მისი სრული ეკვივალენტი (ხშირად სინონიმსაც არ წარმოადგენს). როგორც წესი, მეტაფორული სიტყვა-ფრაზეოლოგია წარმოადგენს “ენობრივი საგნის” აღწერას სოციალურ დინამიკაში და ეს ინფორმაცია ემატება, ტვირთავს ინდივიდუალურ წარმოდგენას.

გასათვალისწინებელია, რომ საგნობრივ მნიშვნელობათა ერთმანეთში შეჭრისას იძებნება მათ შორის სიახლოვის მომენტები. მნიშვნელობათა ერთმანეთთან მიახლოება მრავალგვარია:

- ა) მნიშვნელობა, როგორც მიმართება;
- ბ) მნიშვნელობა, როგორც ლოგიკური ფორმა;
- გ) მნიშვნელობა, როგორც კონტექსტი და გამოყენება;
- დ) მნიშვნელობა, როგორც კულტურა;
- ე) მნიშვნელობა, როგორც კონცეპტუალური სტრუქტურა.

სიტყვები ატარებენ მნიშვნელობას, მაგრამ სიტყვათა ინტერპრეტაცია დამოკიდებულია კონტექსტზე, რომელშიც ის გვხვდება. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება დავადგინოთ, სიტყვის რომელი ტიპი რომელ სხვა სიტყვასთან ინახავს კავშირს.

მეტაფორები გვევლინება უმთავრეს გამოსახულებად სფეროში. ტრადიციულად ტერმინი “მეტაფორა” გამოიყენება როგორც გაგზავნა “პოეტურ მეტაფორაზე” მაგ., სიკვდილი სილამაზის დედაა; მაგრამ მეტაფორა ამასთანავე არის მექანიზმი ყოველდღიური ენისა. მეტაფორები გვეხმარება ჩვენ, რომ ერთი სტრუქტურები ერთი სფეროდან მეორეში გადავგზავნოთ და ეს აღიქმება როგორც თვალსაზრისის ერთი კუთხე ან ახალი იერი.

- მოკვლევა
- იმავე სემანტიკური ველის წევრები
- შეუთავსებადი
- მინიმალური ნახევრად შებრუნებული მნიშვნელობა

სიტყვის მნიშვნელობათა ცვლაში ორ მომენტს გამოყოფენ: ლოგიკურსა და ფსიქოლოგიურს.

ლოგიკურ კვალიფიკაციას საფუძვლად უდევს კვანტიტეტიური (რაოდენობრივი) დაპირისპირება მნიშვნელობის ცვლამდე და მის შემდეგ. აქ გამოყოფენ შემდეგ ჯგუფებს (ჩვენ საკვლევი ლექსიკის კლასიფიკაცია სტანდარტულ აპელატივებთან დაკავშირებით უკვე გვქონდა შემოთავაზებული, ამჯერად კი მსგავს მსჯელობას საცხოვრისის მეტაფორული ლექსიკის გამო განვაავითარებთ):

1. ახალი მნიშვნელობა უფრო დიდი მოცულობისაა, ე.ი. ფართოა ძველზე;
2. მცირე მოცულობისაა, ე.ი. ვიწროა;

3. ძველი მნიშვნელობის თანაბარია (მსგავსია სიდიდით). ამ მოდელის გამოყენება შესაძლებლად მიგვაჩნია მეტაფორულ სიტყვა-შესიტყვებათა საკლასიფიკაციოდაც:

მნიშვნელობა გაფართოვდა:

მაგ., ერი (=ხალხი) —————> ეროვნული მამულიშვილური, პატრიოტული);

კარი —————>კარდაკარ მოხეტიალე დევრიში, მათხოვარი, უსახლკარო, ან გართობის მოყვარული ახალგაზრდა(დღეს).

მნიშვნელობა დავიწროვდა:

ღარბაზი —————> აღარბაზა

მნიშვნელობა გადაიწია:

ციხე —————> ნაციხარია

ბუნების ამა თუ იმ მოვლენის ან წარმომადგენლის დაკავშირება ადამიანის ყოფასთან ენობრივი მსოფლხატის ჩამოყალიბების ერთ-ერთი უმთავრესი გზაა. ყველაზე უკეთ ადამიანი ხომ ბუნებას იცნობს და აკვირდება და შედარებისას თავის სამეტყველო კოლექტივთან საერთო კრიტერიუმების დაძებნასაც ხომ სწორედ ბუნებასთან დაკავშირებით ახერხებს. სწორედ ამით აიხსნება ნებისმიერ ენაში ფლორის და ფაუნის აღმნიშვნელი ლექსიკის მეტაფორიზების სიხშირე.¹⁶ საცხოვრისი ბუნებრივი გარემოსაგან მიღებული გამოცდილების ერთ ნაწილს წარმოადგენს მხოლოდ, ისიც ირიბად დაკავშირებულს (აქ კავშირი ასეთია: ადამიანი – ბუნება - ადამიანის ხელით ნაკეთები საგანი).

როგორც ცნობილია, “მეტაფორიზაცია ანუ სახელდება ნიშან-თვისებათა მსგავსებით” ნიშნავს მნიშვნელობის გადატანას. ნებისმიერ შემთხვევაში, მნიშვნელობის გადატანის დროს ცნების რომელიღაც ნაწილი შენარჩუნებულია. როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, მეტაფორა მიიღება მსგავსების სხვადასხვა შემთხვევიდან. ქართული, თავისი ენობრივი სპეციფიკის გამო, მეტაფორულ კომბინაციებს აწარმოებს სახელური, ზმნური, მიმღეობური წარმოებებით და ამიტომ მნიშვნელობათა მეტ მრავალფეროვნებას აჩვენებს

¹⁶ საინტერესო კვლევებია ჩატარებული ცოცხალი ბუნების შესწავლის მიმართულებით: მაგალითად: [45,256], [17], [6,137].

ევროპულ ენებთან შედარებით; ჩვენი კვლევა არ ეძღვნება მეტაფორიზაციას და ამიტომაც შეიძლება მხოლოდ ამ რამდენიმე რეპლიკით შემოვიფარგლოთ, თუმცა ამ მიმართულებით კვლევის პოტენციალს აშკარად ვხედავთ.

3. მოსახლეობის მიგრაციის ლექსიკური რანჟირებისათვის

ამ ქვეთავში წარმოდგენილია საქართველოს თანამედროვე პოლიტიკური სინამდვილის სამწახარო რეალობის გაველენით კონკრეტული ტიპის ლექსიკის სემანტიკური ცვლისა და მაღალი სოციალური მგრძობელობის საინტერესო მაგალითი. კერძოდ ესაა თავისი მკვიდრი საცხოვრებელიდან მოსახლეობის გადაადგილების, ადგილმონაცვლეობის ამსახველი ლექსიკა და ახალ სამკვიდრებელ ადგილზე ამ მოსახლეობის ინტეგრირების სირთულეებთან დაკავშირებული სიტყვა-ფრაზეოლოგია. ქართული ენა მკვიდრი მოსახლის სხვაგან გადასვლის, გადანაცვლების აღსანიშნავად საკმაოდ მრავალრიცხოვან ლექსიკას იყენებს (ასევე მრავალფეროვანია ეს ლექსიკა სხვა ენებშიც [81]), რომელსაც სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში სხვადასხვა კონოტაციური დატვირთვა ჰქონდა. ეს ლექსიკაა: დევნილი, ლტოლვილი, ხიზანი, მიუსაფარი, ოტებული (საბასთან: გარდახვეწნილი), ჩასახლებული, შესახლებული, მგზავრი, მოგზაური, მოხეტიალე, კარდაკარ მავალი, მაწანწალა და სხვ.

შევეცდებით, მოკლედ დავახასიათოთ ისინი:

- ა) ომის შედეგად ადგილიდან წასული “დევნილია”, ოტებულია”, “გარდახვეწნილია” (საბა: გარდახვეწა = შორს გაქცევა) ინგლისურად ეს სიტყვები დაახლოებით ძალადობის შედეგად სამკვიდრო ადგილის დატოვებად ითარგმნება.
- ბ) “ლტოლვილი” ისაა, ვინაც არა თავისი ნებით დატოვა სამკვიდრებელი, მაგრამ უშუალოდ ომია მიზეზი თუ სხვა რამ, არ ჩანს.

- ვ) “მგზავრი” და “მოგზაური” თავისი ნებით მოსიარულეს ნიშნავს, თავისი ნეიტრალურობით პოლიტიკურ ან სოციალურ კონოტაციას ნაკლებად ექვემდებარება.
- დ) “მოხეტიალე”, “კარდაკარ მავალი” და “მაწანწალა” ადგილმონაცვლეობის შედარებით დამამცირებელ, ასოციალური სტატუსის მქონე, საზოგადოებრივი ერთობის გარეთ დარჩენილი ადამიანის ხვედრის მაჩვენებელია. ამ ლექსიკის გამოყენება თანამედროვე კონტექსტებში უფრო კრიმინალურ სფეროს განეკუთვნება, ვიდრე სრულფასოვან საზოგადოებას.
- ე) “ხიზანი”, “მიუსაფარი”, “ჩასახლებული”, “შესახლებული” უკვე ადგილიდან დაძრული ადამიანის “მიმღებ” ტერიტორიაზე შექმნილი საცხოვრებელი სტატუსის აღმნიშვნელია, თუმცა ყოველ მათგანშია ჩადებული ამ გადაადგილების წინაპირობა: ხიზანი ისაა, ვინც სხვასთან თავს აფარებს (და მისი უკან დაბრუნება ივარაუდება), “მიუსაფარი” უბინაოდ და დაუცველად დარჩენილი პირია, “ჩასახლებული” ისაა, ვინც აღარ დაბრუნდება, “შესახლებულს” კი არასაკუთარ სამკვიდრებელში დაბინავების შინაარსი აქვს. თუმცა მათ აერთიანებს ხვედრზე (არა საკუთარ არჩევანზე) მიმანიშნებელი ქვეტექსტი.

დასახლებული ლექსიკა რომლის რიცხვი კიდევ უფრო შეიძლება გავზარდოთ ქართულისათვის ესოდენ ბუნებრივი აფიქსალური მანიპულაციებით (აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მიგრაციასთან და მოძრაობასთან დაკავშირებულ ტერმინოლოგიას განსაკუთრებული “წარმატებით” განასხვავებენ ზმნისწინები. მაგალითად, შესახლდა – ჩასახლდა – დასახლდა) ქართულ ენაში დღესაც დასტურდება, თუმცა სხვადასხვა დროს (ისტორიის მანძილზე) მათ სხვადასხვა აქტუალურობა ჰქონდათ და შესაბამისად, მათი მოხმარების ინტენსივობაც სხვადასხვა იყო. რასაც განაპირობებდა საქართველოს თითქოს მთელი ისტორიისთვის ნიშანდობლივი მტრის შემოსევები და მოსახლეობის არამშვიდი ცხოვრება. სამწუხაროდ, მეოცე საუკუნის მიწურულიდან დღემდე თითქმის ყველა ეს ლექსიკური ერთეული აქტუალური გახდა და განსაკუთრებულ სოციალურ-პოლიტიკურ კონტექსტებში განთავსდა [41,23-35].

ამ ლექსიკის თანამედროვე გამოყენება საქართველოში ბოლო პერიოდში განვითარებულ მოვლენებს ეხმიანება. ოთხმოცდაათიანი წლებიდან მოყოლებული, ქართველობას რამდენჯერმე მოუხდა თავისი ისტორიული სამკვიდრებლის დატოვება. მოსახლეობის მოძრაობას, ჩვეულებრივ სხვადასხვა ფორმა აქვს: 1. შიდამიგრაციები და 2. გარემიგრაციები.

ამ მოძრაობას მიზეზებიც სხვადასხვაგვარი აქვს: ა) მოსახლეობის ნამატი; ბ) ეკოლოგიური კატასტროფები; გ) სახელმწიფო ღონისძიებები; დ) სამხედრო კონფლიქტები, ე) ეკონომიკური და სხვ.

ფიქრობთ, ეს ლექსიკა საინტერესო უნდა იყოს და, ამავე დროს, აქტუალურიც, რამდენადაც თანამედროვე საენათმეცნიერო სკოლები სულ უფრო დიდ ინტერესს იჩენენ ლექსიკის სემანტიკური ანალიზის მიმართ. ამ ტიპის კვლევები კი საშუალებას მოგვცემს ნათელი მოვფინოთ იმ ფაქტორებს, რომლებიც იწვევენ ამა თუ იმ ლექსიკური ერთეულის მნიშვნელობის დაევიწროვებასა თუ გაფართოებას.

ლინგვისტიკის თანამედროვე ეპოქას უწოდებენ სემანტიკის ეპოქას, რამდენადაც საყოველთაო პრაგმატიზაციამ ენის შესწავლის საფუძვლად წინა პლანზე წამოსწია სწორედ პრაგმატიკა, “ლექსიკონი მხოლოდ ლექსიკის ძეგლი კი არ არის არამედ ენის შესწავლის აუცილებელი და ორგანული ნაწილია” [69,3-69]. ლექსიკონი დღეს ვეღარ შემოიფარგლება სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობის განმარტებით, მისი ამოცანაა, შეძლებისდაგვარად, ამ სიტყვის ტექსტობრივი მოხმარების ყველა ნიუანსის აღწერა და კვალიფიცირება. ამ მოთხოვნებს განსაკუთრებული აქტუალურობით აყენებს კომპიუტერული ლინგვისტიკა, რომელსაც სხვადასხვა მიზნით, განსაკუთრებით კი მანქანური თარგმანისათვის, ესაჭიროება სიტყვის ტექსტობრივი მნიშვნელობების მაქსიმალური განსაზღვრა და ოპტიმალური სემანტიკური ველების შექმნა.

ქართულ ისტორიულ წყაროებსა და დოკუმენტებში გვხვდება სპეციალური ტერმინოლოგია, რომელიც საგანგებო სამხედრო-საომარი ვითარების გავლენით მოსახლეობის ადგილმონაცვლეობას ასახავს და გამოხატავს ამ მოსახლეობის მიგრაციის ბუნებასა და სოციალურ სტატუსს. ამ ტერმინოლოგიის ნაწილი დღესაც გამოიყენება ქართულში, თუმცა დღევანდელი ტერმინოლოგია არა მხოლოდ ამსახველია მიგრანტი ადამიანის მდგომარეობისა, არამედ მისი

სოციალური მოწყობის ერთგვარ წინაპირობასაც წარმოადგენს. რამდენადაც პიროვნების (თუ პიროვნებათა) ამა თუ იმ კატეგორიის მიგრანტად მიჩნევა მას სოციალური დაცვის (დახმარების) გარკვეულ კატეგორიაში მოაქცევს და შესაბამისად, მისი შემდგომი ცხოვრების პირობებსაც განსაზღვრავს [18]. აქედან გამომდინარე ადამიანისათვის უკანა პლანზე იწევს მისი სოციალური თავმოყვარეობის საკითხი და უფრო მნიშვნელოვანი ხდება დახმარების მიღების ხარისხი. ანუ რაც უფრო დაზარალებული და დამცირებულია მისი მდგომარეობა, მით უფრო მაღალია დახმარება. შეიძლება ითქვას, რომ პიროვნებისა თუ საზოგადოების კულტურული იდენტობისათვის საკითხის ამგვარად დასმა განსაკუთრებულად მძიმე გამოცდას წარმოადგენს.

მუდმივად ხდებოდა და ხდება მსოფლიოში და საქართველოშიც ადამიანთა დაყოფა გარკვეულ ჯგუფებად. ეს დაყოფა დაფუძნებულია რასობრივ კუთვნილებაზე, ეროვნებაზე, პროფესიაზე, განათლებაზე და ა.შ. ამ ჯგუფებს გარკვეული ტერმინოლოგიით აღნიშნავს ენა. ბოლო საუკუნეებში (XX-XXI) აქტიურად ხდება ადამიანთა დაყოფა სოციალური ნიშნით, სოციალური კუთხით.

დღესდღეობით მსოფლიო აქტიურ მიგრაციულ პროცესებს ადევნებს თვალს. საქართველოში აქტიურ პრობლემას წარმოადგენს შიდამიგრაციული მსვლელობაც.

ტელემედია და მასმედია აქტიურად ითვისებს და იტაცებს ახალ ტერმინოლოგიას და შესაბამის სემანტიკურ თუ კონოტაციურ ცვლილებებს მატებს ამა თუ იმ ენას. მიგრირებული ხალხი, რომელიც სხვადასხვა მიზეზის გამო ეკედლება სხვა სახელმწიფოსა თუ ქალაქს განსხვავებულ აღნიშვნას მოითხოვენ, რაც ერთი მხრივ, შეიძლება დადებითი მოვლენა იყოს ენისათვის, რადგან ამით იოლად ახერხებს ერთმანეთისაგან სიტყვიერად ჯგუფების გამოყოფას, მაგრამ მთლიანობაში საზოგადოებაში ბზარს აჩენს, რადგან სიტყვიერად მინიჭებული სტატუსი მუდამ თან სდევს პიროვნებას.

საინტერესოდ მიგვაჩნია იმ ფაქტის აღნიშვნა, რომ გადაადგილებული ხალხის აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია იშვიათად არის კეთილდღეობის შინაარსის მატარებელი. ამოდრავებული ხალხი მიწა-წყალს ტოვებს მხოლოდ ომის, შიმშილისა და დისკომფორტის გამო, რაც სოციალური მდგომარეობითაა გამოწვეული. ამის შედეგია იმ სიტყვათა სინონიმთა სიმრავლე, რომელიც

იძულებით გადაადგილებულ მოსახლეობას აღნიშნავს. იქნება ის პოლიტიკური დევნილი, რომელიც უცხო ქვეყანას თხოვს მფარველობას თუ სამშობლოს საზღვრებს შიგნით მომთაბარე ადამიანი, რომელთათვისაც სპეციალური კარების ქალაქი იხსნება [42].

არადევნილობის შედეგად გადაადგილებული პირის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულები უფრო მცირე რაოდენობით მოიპოვება (ტურისტი, მოგზაური, მგზავრი, სტუმარი)

ენაში სასწრაფოდ იქმნება ან იეარარქირდება არა მხოლოდ მიგრაციულობის მიზეზ-შედეგობრიობის ამსახველი ტერმინოლოგია, არამედ ის ტერმინოლოგიაც, რომელიც მიგრაციის სტატუსის სოციალური დაცვის ასახვასთანაა დაკავშირებული. ქართულ ენაში მოსახლეობის მიგრაციის (შიდა და გარემომიგრაციის) ამსახველი ლექსიკა უძველესი დროიდან განიცდის სემანტიკურ და კონოტაციურ გადააზრებას და ეროვნულ-ენობრივი იდენტობის ცვლის ტენდენციებს წარმოაჩენს. ჩვენს მოხსენებაში განხილულია მიგრაციის ბუნებისა და სტატუსის ამსახველი ლექსიკის სპეციფიკური იერარქიულობა. ამ იერარქიის მაგალითები შემდეგნაირად შეიძლება დაჯგუფდეს:

- ა) ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს მუდმივი საცხოვრისის დატოვების მიზეზს (ღტოლვილი, დევნილი, იძულებით გადაადგილებული პირი, გაქცეული, ხიზანი და სხვ.);
- ბ) ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს მუდმივი საცხოვრებლის დატოვების შედეგს (მიუსაფარი, უსახლ-კარო, ულუკმაპურო, შემწეობის გარეშე დარჩენილი...);
- გ) ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს მიგრირებული ადამიანი (კოლექტივის) ადაპტაციის ბუნებას (შესახლდა, ჩასახლდა, შეიჭრა, შეეხიზნა, შეეფარა...);
- დ) ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს მიგრირებული მოსახლეობის მიმართ “დამხვედური” საზოგადოების დამოკიდებულებას (შეეწია, დაეხმარა, შეეხიდა, უწილადა, დაურიგა, მოწყალება გაიღო, გულმოდგინება გამოიხინა, ქველმოქმედება გასწია...);

უნდა ითქვას, რომ თავად საზოგადოებაც ამ ტერმინოლოგიის მიხედვით იყოფა რამდენიმე ნაწილად. ერთნი ისინი არიან:

- ვინც ეხმარება (შემწეობს, ხელი გაუწოდა, მხარში ამოუდგა, მოწყალება გაიღო, შეიფარა, მისცა/გადასცა, ქველმოქმედობს, მეცენატობს, მფარველობს და სხვ.);
  - ვისაც შეუსახლდნენ, ვისაც წილში ჩაუდგნენ, ვინც შეავიწროვეს.
- გ) ვისაც ეხმარებიან;
- დ) ვინც “შეიჭრა”, “შეუსახლდა”, “შეეცილა”.

საკუთარ სამშობლოში დევნილად გადაქცეული მოსახლეობის სამოქალაქო განწყობა (მაშინ როდესაც ეს მოსახლეობა მზად არ იყო ამგვარი ბედისათვის), ძალიან მძიმედ აისახება საზოგადოების ერთიანობაზე. დევნილი მოსახლეობა, რომლის რაოდენობა 1992 წლიდან მოყოლებული საქართველოში მხოლოდ მატულობს, ფსიქოლოგიურ გაორებას განიცდის. ერთი მხრივ, მას ეთაკილება უსახლკარობა და საკუთარ სამშობლოში ასოციალურ მდგომარეობაში ყოფნა (რასაც ის უკეთ იტანს საქართველოს საზღვრებს გარეთ გასვლისას, რამდენადაც “სხვაგან” ძველი სოციალური სტატუსის დაკნინება უფრო კანონზომიერად მიაჩნია; ასეთ შემთხვევაში მას ჰქვია: წასული, გადასახლებული, გამგზავრებული... და არა “განდევნილი”), მეორე მხრივ კი დევნილის სტატუსი მისი შემდგომი სოციალური დაცვის მეტნაკლები გარანტიაა. უნდა აღინიშნოს, რომ დევნილი მოსახლეობის ფსიქოლოგიური პრობლემები ცუდადაა შესწავლილი და ენაც მზად არ არის ამ პრობლემათა გადაჭრის სამსახურში ორგანიზებულად ჩადგეს. საზოგადოება, რომელიც “დამხვედურისა და მოსულის” ერთობლიობას წარმოადგენს, თანდათან კარგავს სამოქალაქო ერთიანობას; ვერ ხერხდება გადალახვა იმ ბარიერისა, რომელიც ამჟამად დევნილ ადამიანსა და სულ ცოტა ხნის წინ მის “თანასწორ” თანამემამულეს შორის აღიმართა. ენა დაუინებოთ ეძებს ისეთ ლექსიკას, რომელიც ამგვარი დაპირისპირების შერბილებას მოახერხებს (შედარებით ნეიტრალური ჩანს გამოთქმები: აფხაზეთიდანაა, სამაჩაბლოდანაა წამოსული, შიდაქართლის ამბების დროს ჩამოვიდნენ), თუმცა ეს “სტიქიური დიპლომატია” თანდათან სულ უფრო და უფრო უშედეგო ჩანს. მოსახლეობის “დამხვედური” ნაწილი გრძნობს, რომ დევნილი, რომელიც ერთხანს სტუმარი იყო, თანდათან მძიმე ტვირთი ხდება, მისი პრობლემების მოგვარება ვერ ხერხდება, დევნილთა შინ დაბრუნების

პროცესი უსასრულოდ იჭიმება. დევნილი მოსახლეობა ვერ ახერხებს თავი შინ იგრძნოს. სამოქალაქო საზოგადოების მთლიანობაში ბზარი ღრმავდება.

თავი VIII

უარყოფის სემანტიკის ლინგვოკულტუროლოგიური ასპექტები ადგილ-სამკვიდრებლის აღმნიშვნელ ლექსიკაში

ჩვეულებრივ, საწარმოქმნო აფიქსთა შორის უ- პრეფიქსს განსაკუთრებული ადგილი უკავია, და ეს ასეა არა მისი ოდენ სემანტიკური ფუნქციის (ძირითადად, უარყოფის, უქონლობა-უყოლობის გადმოცემის უზრუნველყოფის ფუნქციის), არამედ მისი ფორმაწარმოებრივი პოტენციალის გამოც. უ- სასხვისო ქცევის მაწარმოებელია, უ- უარყოფის მაწარმოებელია, უ- (სუფიქსურ ელემენტთან ერთად) ხარისხის (აღმატებითის) მაწარმოებელია. მისი მონაწილეობით მიიღება უარყოფითი მიმღეობა, წარმოებული ზედსართავი, ნასახელარი ზმნა და ა.შ.

როგორც უკვე არაერთხელ აღვნიშნეთ, სემანტიკურმა კვლევებმა დღეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა, და ეს არცაა გასაკვირი [79]; დროის შეკვეთა დღეს ელექტრონული თარგმანისა და ნებისმიერი ტიპის ინფორმაციის მაქსიმალურ გადაცემას მოითხოვს, რაც ლექსიკური მასალის უზუსტესი სემანტიკური ველებისა და ლექსემათშორისი სემანტიკურ-კონოტაციური კავშირების დადგენის აუცილებლობას წარმოშობს. ამ კატეგორიაში ხვდება ერთი მხრივ, ენის შესწავლა კოგნიტიურ-დისკურსული კუთხით, ხოლო მეორე მხრივ, საინფორმაციო სივრცის ენობრივი ორგანიზებისა და მართვის კონცეპტუალური მიდგომების შემუშავება. აგრეთვე, დღეს მეცნიერების ორბიტაში განსაკუთრებული დაკვირვების ობიექტად მოექცა ადამიანის, პიროვნების, იდენტობის განმსაზღვრელი ფაქტორებისა და ამ ფაქტორთა შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესის - ენობრივი იდენტობის შესწავლა და ამ ცოდნის საფუძველზე ადამიანთა კოლექტივების, საზოგადოების შემაკავშირებელი ფაქტორების განსაზღვრა; ამ ფაქტორთა დასადგენად კი განსაკუთრებული ძალა აქვს ენობრივ მასალას. თანამედროვე ყოფას ახასიათებს ცალკეულ პირთა და დიდ კოლექტივთა (ხშირად მთელ ეთნოსთაც კი), მუდმივი მოძრაობა (რასაც სოციალურ დისციპლინებში მიგრაციულ მოძრაობას უწოდებენ), რამაც შეცვალა მიწასთან ადამიანის მიჯაჭვულობის ძველი

სტერეოტიპი. თანამედროვე ადამიანები უფრო ადვილად შორდებიან სამშობლოს, სისხლით მონათესავე ხალხს, ოჯახს, ერთმანეთს და ცდილობენ სადღაც სხვაგან იპოვონ ახალი სახლი, ახალი გარემო, ახალი დამოკიდებულება თავის გარშემო ყოველივეს მიმართ. ზოგჯერ ამგვარი გადაადგილება იძულებითია (ეკოლოგიური კატასტროფები, ეკონომიკური გადარჩენისთვის ბრძოლა, სამხედრო მოქმედებები და სხვ.). ახალ ადგილზე ადაპტაცია ურთულესი ამოცანაა, რომელიც ნებისმიერი ადგილმონაცვლის წინაშე დაისმის (თუნდაც ეს ყოველივე ერთი (საკუთარი) სახელმწიფოს შიგნით ხდებოდეს), და ეს სირთულე თავს იჩენს თვით „გადაადგილებულის“ შინაგან სამყაროშიც და „მიმღები“ საზოგადოების კოლექტიურ ცნობიერებაშიც. ჩვენი გამოკითხვების თანახმად, იმ ადამიანთა უმრავლესობა, რომლებსაც უძნელდება ადაპტაცია (ვგულისხმობთ მოსულსაც და მიმღებსაც), განსაკუთრებულად სიტყვიერად გამოხატულ სოციოკულტურულ შეუთავსებლობას უჩივის, კერძოდ, სიტყვიერად გამოხატულ უპატივცემულობას წარმომავლობასთან, ეკონომიკურ მდგომარეობასა და „მიმღები“ საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი რომელიღაც თავისებურების არქონასთან [108]. სწორედ ამ ქვეტექსტის ამოცნობის სურვილმა მიგვიყვანა უარყოფითნაწილაკიანი (უ-/არ) ლექსიკის კვლევამდე, ამ შემთხვევაში კი ბინადრობა-მკვიდრობის ლექსიკური ჯგუფის შესაბამისი თვალსაზრისით შესწავლამდე. ფორმაწარმოების თვალსაზრისით, ერთსა და იმავე ძირს შეიძლება უარყოფითობის მაწარმოებელი სხვადასხვა ყალიბიდან ერთზე მეტი მოერგოს: „არ“, „ვერ“, „უ-“, „უ-ო“, „უ-არ“, „უ-ურ“, „უ-ელ“. თუმცა მიღებული სემანტიკური შედეგი ძირითადად მიღებული უარყოფის სხვადასხვა კონოტაციურ შედეგს მოგვცემს [2], [43,112-120].

ამგვარი კვლევის დროს ლექსიკის სემანტიკური ველის განსაზღვრაში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ლექსიკური ერთეულის მეტაფორიზაციის ხარისხი, როგორც ავტორისეული ინტენციის გამოხატვის ინდიკატორი [97].

უ- და არ თავსართებიანი პარალელური ფორმები, როგორცაა: უქონელი და არმქონე, უმეცარი და არმცოდნე, უმკვიდრო და არამკვიდრი, უ(მ)გვანი და არამგვანი (არამსგავსი/ უმსგავსი), ართქმული /უთქმელი, არნახული/ უნახავი, არხსენებული/ უხსენებელი და სხვ. სხვადასხვა კონოტაციური ძალისაა; ამით აიხსნება კიდევ წარმოების სიცოცხლისუნარიანობა ქართულში.

თავისთავად უარყოფა ენის მნიშვნელოვან კატეგორიად მიიჩნევა. პრაგმატისტიკის მიხედვით, უარყოფის (დაუთანხმებლობის) სამეტყველო აქტი - ეს არის ნეგატიური რეაქციის ერთ-ერთი სამეტყველო აქტი, რომელიც აერთიანებს უარყოფითი რეაქციის ყველა სახეობას: უარყოფა, მსჯელობა, უკმაყოფილების გამოხატვა, არმოწონება; ძირითადად ამ საშუალებათა გამოყენება სიტუაციურია (მოლაპარაკის განზრახვა, რეპლიკა-სტიმულის ხასიათი, სამეტყველო სიტუაციისათვის დამახასიათებელი თავისებურებები და სხვ.). პრაგმატისტიკა ამ სიტუაციებს შეისწავლის. სწორედ ამ დარგის წიაღში ჩამოყალიბდა სამეტყველო სტრატეგიების თეორია, რომელსაც საფუძვლად უდევს მიზნები, რომლებიც კომუნიკაციის პროცესში მიიღწევა. სწორედ მოლაპარაკის ამ მიზნების გამოვლენისკენაა მიმართული (ზრდილობის სტრატეგია, დისკრედიტაცია, ქცევის კონტროლი და სხვ.) სოციალური ლექსიკის კვლევები; ¹⁷ სწორედ ენის შესწავლამ მის კომუნიკაციურ ფუნქციაში მიგვიყვანა ენისადმი დისკურსულ მიდგომამდე. დაუთანხმებლობა განეკუთვნება ე.წ. ოპოზიციურ დისკურსს, რომელშიც ხდება ჭეშმარიტების აღდგენა/ჩამოყალიბება ადრესატის პოზიციიდან, და ამ დისკურსის ძირითად ფუნქციებს წარმოადგენს ორიენტირება და ზემოქმედება. სწორედ დისკურსული მიდგომა გვაძლევს საშუალებას მაქსიმალური სისრულით ჩავწვდეთ დაუთანხმებლობის საკუთრივ ლინგვისტურსა და ექსტრალინგვისტურ არსს.¹⁸ სახლი არა აქვს და უსახლკაროა, მკვიდრი არაა და არამკვიდრია; უმიწაწყლოა და მიწა-წყალი არა აქვს; უსამშობლოა და სამშობლოს არ მქონია; შეიძლება ითქვას, რომ უარყოფას მეტაფორიზაციის ძალიან მაღალი ხარისხი აქვს, რამდენადაც მასში თავსდება შედარების პირობა და შედარების შედეგი: ჩვენს შემთხვევაში (საცხოვრისის ლექსიკაში) სახლ-კარი შედარების ობიექტი, ამოსავალი და პირობაა, ხოლო ის მეორე, რომელიც მის უარყოფას, მის არქონას აღნიშნავს, შედარების შედეგია, რომელშიც საერთოდ

¹⁷ მიიჩნევა, რომ სამეტყველო სტრატეგიები ორ ტიპად იყოფა: კოოპერაციული და არაკოოპერაციული. ეს უკანასკნელი მიმართულია კონფლიქტურ სამეტყველო ქცევაზე და მათი განხილვა უპრიანია ისეთი ახალი დისციპლინის ფარგლებში, როგორცაა ლინგვისტური კონფლიქტოლოგია.

¹⁸ ზრდილობითობის ასპექტს კი ლინგვოკულტუროლოგია სწავლობს, რადგან სწორედ ამ დარგს აინტერესებს სამეტყველო ეტიკეტი და სამეტყველო ქცევა. (იხ. ლინგვისტური ლექსიკონები)

არაფერია შედარების ობიექტისა, თუმცა უამობიექტოდ სემანტიკა დაირღვევა. პოტენია ამბობს, რომ უარყოფა არის ერთი აღქმის მეორით ჩანაცვლების პროცესის შემეცნება [80].¹⁹ ბევრი სპეციალისტი უარყოფას ენობრივ უნივერსალიად განიხილავს, ბევრს ეს მოვლენა ოდენ სინტაქსში, სინტაგმატიკაში განსახილველად მიაჩნია...

1993 წელს აფხაზეთში განვითარებული ტრაგიკული მოვლენების შემდეგ საკუთარი სახლებიდან განდევნეს რამდენიმე ასეული ათასი ადამიანი, რომლებსაც უმოკლეს ვადაში მქონებლიდან არმქონედ გადაქცევა, და მკვიდრიდან „უშკვიდროდ“ (არამკვიდრად) გადაქცევა მოუხდათ; და რამდენადაც სახელმწიფო სრულიად მოუმზადებელი იყო ადამიანთა ასეთი სიმრავლის სხვა რეგიონებში მისაღებად და დასაბინავებლად, ამ ხალხს (რომელსაც არც ფული, არც საყოფაცხოვრებო ნივთები და არც საკვები თან არ ჰქონდა) ისევ დანარჩენი მოქალაქეების, 90-იანი წლების კატაკლიზმების გამო თავადაც შეჭირვებულის, დახმარების იმედად, და ძირითადად კი საკუთარი გარჯის ხარჯზე უხდებოდა დაბინავება და ფეხზე დადგომა. დევნილებმა გამოავლინეს არაჩვეულებრივი სულიერი ძალა და არა მარტო გადარჩნენ (სამწუხაროდ, არა ყველა), არამედ ღირსეული კონკურენციაც გაუწიეს ადგილობრივ მოსახლეობას ყველგან, განსაკუთრებით იქ, სადაც დევნილები კომპაქტურად მოსახლეობდნენ, და შეძლებისდაგვარად, ეხმარებოდნენ კიდევ ერთმანეთს უკეთ, ვიდრე მაგალითად, ურბანულ გარემოში უკვე დიდი ხანია ინდივიდუალად ან ვიწრო სოციალურ ჯგუფებად დაშლილი „მიმღები“ კოლექტივები. და რამდენადაც ოფიციალურმა წრეებმა დიდხანს ვერ გადაწყვიტეს (ნებისთ თუ უნებლიეთ) დევნილთა პრობლემები, ეს სოლიდარობა განმტკიცდა და ჩამოყალიბდა თავისებურ იზოლირებულ საზოგადოებად, რომელიც უკვე თავად აღარ უშვებდა თავის წიაღში სხვებს (არადევნილებს). ჩვენ გამოკითხვები ვაწარმოეთ საკუთარ სტუდენტთა შორის²⁰ და შედეგად აღმოჩნდა, რომ აფხაზეთიდან იძულებით

¹⁹ ამ საკითხებზე მსჯელობა ენათმეცნიერებაში დიდი ხნის დაწყებულია, მაგრამ მსჯელობას ბოლო არ უჩანს, რადგან ტექსტის დისკურსული ანალიზის ფარგლებში სულ უფრო და უფრო ახალი გარემოებები იჩენს თავს.

²⁰ გამოკითხვას ვაწარმოებდით 2007-2010 წლებში ილიას უნივერსიტეტის პირველკურსელ სტუდენტთა შორის, რომელთა ოჯახებს, ფაქტობრივ, მთელი ცხოვრება გატარებული ჰქონდათ აფხაზეთში; გამოკითხულთა შორის იყვნენ მეცნიერებისა და ხელოვნების, ბიზნესის,

გადაადგილებულ პირთა მეორე გენერაცია ყველაზე შეურაცხყოფელად მიიჩნევის იმ სიტყვებს, რომლებიც მათ „არათავისიანის“ სტატუსის მქონედ აცხადებს სხვა მოქალაქეებთან შედარებით, გაღიზიანებას იწვევს, აგრეთვე, არადელიკატური მინიშნება მათ მატერიალურ ხელმოკლეობაზე, მაშინაც კი, როდესაც მოქმედს დახმარების სურვილი ამოდრავებს. ჩვენი რესპონდენტები განსაკუთრებით მტკივნეულად უარყოფითი ფორმაწარმოებების სინთეზურ, და არა ანალიტიკურ, მაგალითებს აღიქვამდნენ.

სიტყვა „უსახლკარო“ შეურაცხყოფლად მიიჩნია ყველა რესპონდენტმა, უგამონაკლისოდ; „სახლის არმქონე“ 15-იდან მხოლოდ 4-მა დაასახელა ნეგატიური კონოტაციის მქონედ. სიტყვა „უსახლკარო“ და მისი ამოსავალი ფუძე „სახლ-კარი“ აერთიანებს ორ ლექსემას „სახლი“ და „კარი“ (მიდამო, ეზო, სახლი, კარი...), სწორედ ეს კომპოზიტი უარყოფის „სინთეზურ წარმოებაში“ ატარებს განსაკუთრებულ სემანტიკას უპოვარობის, უქონლობისა, რომელიც გაცილებით მძაფრია, ვიდრე ანალიტიკური კონსტრუქციის „სახლის არმქონე“- კონოტაციურად გაცილებით ნეიტრალური, უემოციო შესიტყვება. სხვათა შორის, ცნობილი ფრანგი მწერლის ჰექტორ მალოს (1830-1907)) Sans famille, რომელიც ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის დასაწყისში ითარგმნა ქართულად (ითარგმნ. თეოფილე ხუსკივაძე), ჩვენთან შემოვიდა სათაურით „უსახლკარო“ და არა სათაურით - „ოჯახის გარეშე“, რომელიც უფრო ზუსტი შესატყვისი იქნებოდა მისი ფრანგული ამოსავლისა (სხვათა შორის რუს მთარგმნელსაც ფრანგულის ზედმიწევნითი თარგმანი აქვს გამოყენებული - "Без семьи". ამ რომანის მომდევნო პერიოდების მთარგმნელებიც ინარჩუნებდნენ სათაურის პირველ ვერსიას, რადგან, როგორც ჩანს, მთავარი პერსონაჟის ხვედრის ტრაგიკულობა ასე უკეთ გადმოიცემოდა. შეიძლება ითქვას, რომ ანალიტიკური კონსტრუქცია „არ მქონე“ ქართულის გარდა ბევრ ენაშია უფრო „დაბალკონოტაციური“, ვიდრე სინთეზური ფორმები (შდრ. რუსული «не иметь дом» და «быть бездомным» ან ჰაინრიხ ბიოლის „უკაცო სახლი“ Haus ohne Huter (შდრ. რუს.: Дом без хозяина)), და ცხადია, ეს ასეა

სამართლისა და საინჟინრო ფაკულტეტების სტუდენტები; ამ დროის მანძილზე ჩვენ 60-მდე პირი გამოვიკითხეთ.

ნებისმიერი სემანტიკური ველის ლექსიკაში, მაგ., „სილამაზის არმქონე“ და „ულამაზო“ ერთსა და იმავეს არ ნიშნავს.

ქვემოთ წარმოვადგენთ სოციოლინგვისტური გამოკითხვების საფუძველზე რესპონდენტთა მიერ ანალიტიკური და სინთეზური წარმოების უარყოფითი ფორმების განმარტებათა ცხრილს (თითოეული ლექსიკური ერთეულისათვის ათამდე განმარტებითი ვერსია ჩვენ მიერ იყო შეთავაზებული, რესპონდენტები აღნიშნავენ მათთვის მისაღებ განმარტებას, და უნდა ითქვას, რომ ისინი (20 გამოკითხული) ძირითადად ერთსა და იმავე განმარტებას ირჩევენ:

	რესპონდენტთა განმარტება		რესპონდენტთა განმარტება
უ-თვისტომ-ო	<ul style="list-style-type: none"> • მარტოსული; • უნათესავო 	თვისტომის არ მყოფი	<ul style="list-style-type: none"> • თვისტომი არა ჰყავს; • მისი ტომის ან გვარის ხალხი ახლო-მახლო არ არის
უ-ფესვ-ო	<ul style="list-style-type: none"> • უწარსულო; • უწინაპრო; • აქაურობისთვის უცხო 	ფესვების არმქონე	ამ ადგილის მკვიდრი არ არის
უ-პოვარ-ი	<ul style="list-style-type: none"> • ლატაკი; • უქონელი 	არ/ვერ მპოვნელი	არა აქვს არაფერი, ნაპოვნიც კი
უ-მკვიდრ-ო	ამ ადგილთან არავითარი კავშირი არა აქვს	სამკვიდროს არ მქონე	<ul style="list-style-type: none"> • მოსულია; • მკვიდრი არ არის
უ-მამულ-ო	უჯიშო	მამულის არმქონე	• სამშობლო არა

			აქვს; • მინა არა აქვს.
უ-სამშობლო	უსამშობლო (უარყოფითი მნიშვნელობით)	სამშობლოს არ მქონე	არა აქვს სამშობლო (ნეიტრალური კონოტაცია)
უ-სახლო	უბინაო	სახლის არმქონე	არა აქვს სახლი
უ-ბინაო	• უჭერო; • თავშესაფრის გარეშე	ბინის არ მქონე	არა აქვს ბინა

როგორც ვხედავთ, იქმნება თავისებური მენტალური კონტინუუმი, რომელიც საგანს ახასიათებს იმ ნიშნებით, რომელიც მას აქვს (პირველ სვეტში მითითებული განმარტებები მახასიათებლებია მქონებლობის თვალსაზრისით - დახასიათებულ პირს აქვს: სიდატაკე, მარტოობა, უცხოობა, ქუჩაში ბინადრობა (უბინაობა) და სხვ., ამ რიგისაა მეტაფორული შინაარსი სხვა ლექსებშიც: უჯიშო, ურჯულო (დაუნდობელი, სასტიკი), უდედმამო (ობოლი, ოხერ-ტიალი), უდედმამიშვილო, უმუშევარი (ლუპენი), მოუსაველეთი (საიქიო), ცხრა მთას იქითა (შორეული), უადგილო (შეუფერებელი) და სხვ. რესპონდენტთა განმარტებების მეორე სვეტში კი არამეტაფორიზებული, შესაბამისად, დაბალი ან ნულოვანი კონოტაციის ლექსიკაზეა საუბარი.

უ- და არ- თავსართების გამოყენება ერთსა და იმავე ფუძეში თითქმის არასოდეს არ იძლევა ერთნაირ სემანტიკურ ან კონოტაციურ შედეგს, უმეტეს შემთხვევაში კი ისინი არც გამოიყენებიან ერთსა და იმავე ფუძესთან.

არ//ვერ ნაწილაკებიც განასხვავებენ სემანტიკურ ველებს: მკვიდრობის ველში ვერ (და არა არ-) ნაწილაკი გამოიყენება ისეთ შესიტყვებებში, როგორიცაა:

ფეხი ვერ მოიკიდა

ფესვი ვერ გაიდგა

ვერ დაეფუძნა

ვერ დასახლდა

ვერ დამკვიდრდა

შვილი ვერ დააბინავა

აქ თავს იჩენს არ და ვერ უარყოფითი ნაწილაკების (თავსართების) გამოყენების ერთი შეხედვით სტიქიური, თუმცა არსობრივად, სრულიად თანამიმდევრული სისტემა, რომელშიც ფრაზეოლოგიზმად ქცევის პოტენციალს „ვერ“ ნაწილაკი უფრო ამუღავნებს, ვიდრე „არ“ ნაწილაკი:

შვილს ფეხი არმოაკიდებინა და ვერმოაკიდებინა

ფესვი არ გაიდგა და ვერ გაიდგა

არ დამკვიდრდა და ვერ დამკვიდრდა...

სწორედ უ- პრეფიქსია ფორმაწარმოებითი უნარისა და არა არ- (ვერ-) ნაწილაკები (უმეტეს შემთხვევაში), თუმცა ისინიც ხშირად პრეფიქსულად ეკვრიან ფუძეს (შდრ. არმქონე, არამკვიდრი); ამგვარი გადანაწილება ერთ შემთხვევაში მეტაფორიზაციისათვის დამახასიათებელი სუბიექტური მგრძნობიარობის შემცველია, ხოლო მეორე შემთხვევაში შედარების ობიექტთა შეფასების ნეიტრალური (ობიექტური) შესაძლებლობაა; ამ მსჯელობას კარგად ერგება ლოტმანის შემდეგი მოსაზრება: „იმ აზრობრივი სივრცეების გადაკვეთა, რომლებიც ახალ აზრს ბადებენ, ინდივიდუალურ ცნობიერებას უკავშირდება. მოცემული ენის მთელ სივრცეზე გაგრძელებისას ეს გადაკვეთები წარმოქმნიან ე.წ. ენობრივ მეტაფორებს. ეს უკანასკნელნი კი კოლექტივისათვის საერთო ენობრივ ფაქტებს წარმოადგენენ.“ [74].

დ ა ს კ ე ნ ე ბ ი

წინამდებარე ნაშრომი ქართული ენის ლექსიკის კონკრეტულ უბანს - საცხოვრისის ლექსიკას - სწავლობს, თუმცა ჩატარებული სამუშაოს საფუძველზე ამ ლექსიკისა და მისი მომიჯნავე სხვა სემანტიკური ველების სხვა მრავალი ენობრივი, სემანტიკური და კონოტაციური თავისებურება გამოვლინდა; ამ შედეგებმა არა მარტო შეავსო თემატური და ზოგადი ლექსიკონების კვალიფიკაციები დასახელებული ლექსიკის მიმართ, არამედ დადგინდა ზოგადი კანონზომიერებებიც, რომელთაც საენათმეცნიერო, ლინგვოკულტუროლოგიური და სოციოლინგვისტური ღირებულებები გააჩნია. შევეცდებით, შეძლებისდაგვარად, მოკლედ ჩამოვაყალიბოთ ის დასკვნები, რომლებიც ჩატარებული კვლევის შედეგებს ეფუძნება:

1. ქართული ენა ბევრ სხვა ენასთან შედარებით კონსერვატულია, თუმცა მისთვის დიდი შემოქმედებითი აქტიურობაცაა დამახასიათებელი, შენარჩუნებულია კონტაქტი ძველსა და თანამედროვე ქართულს შორის, თუმცა მეოცე საუკუნის ბოლოდან შეიმჩნევა განსაკუთრებული პროცესი, რომელიც უკვე არა მხოლოდ ინფორმაციული სფეროს სიახლეებს ასახავს, არამედ საზოგადოებაში მომხდარი თვისობრივი, ზნეობრივ-ეთიკური ნორმების მკვეთრ ცვლილებებსაც. განსაკუთრებულობა კი ენის ლექსიკურ სივრცეში მიმდინარე ნოვაციებისა და საინფორმაციო ადაპტაციის პროცესის უჩვეულო ინტენსიურობაშია. **საცხოვრისის ლექსიკა** საუკეთესოდ წარმოაჩენს სხვადასხვა ეპოქის ქართული ლექსიკის უმჭიდროეს კავშირს ერთმანეთთან; მხედველობაში გვაქვს სემანტიკური კავშირი: **ხალხი** (ერი, ნათესავი, თესლი, თესლ-ტომი, მკვიდრი, ამბოხი) – **ცხოვრება** (სიცოცხლე, ცხოველი, ცხოვნება, ცხოვრება) – **საცხოვრისი** (ა) “ფიზიკური” საცხოვრისი: ქვეყანა, ქალაქი, სოფელი, მამული; ბ) “სულიერი” საცხოვრისი: ეკლესია, საყდარი, ტაძარი, მონასტერი); ჩვენ შევეცადეთ დაგვედგინა ამ ლექსიკის სემანტიკური ველები;

2. სიტყვის სემანტიკური ველის განსაზღვრის ტრადიციული მიდგომები შეიცვალა; დღეს საკმარისი აღარაა სიტყვის კონკრეტული მნიშვნელობის დადგენა, რადგან ასეთ შემთხვევაში ამ სიტყვის ყველა შესაძლო სემანტიკურ ტრანსფორმაციას ვერ გავითვალისწინებთ; ჩვენ არ უნდა დავაშოროთ ერთმანეთს “სიტყვა და წარმოდგენები” და სემანტიკური ველის საზღვრები არა მხოლოდ სიტყვას, არამედ მასთან დაკავშირებულ წარმოდგენებსაც უნდა “შემოვაგლოთ”; ამგვარ დამოკიდებულებას საკვლევი საკითხისადმი პირობითად შეიძლება “ჰორიზონტალური ჭრილის კვლევები” ვუწოდოთ, როდესაც სიტყვის უშუალო მნიშვნელობა და მასთან დაკავშირებული წარმოდგენების სემანტიკა სიბრტყეზე განთავსდება და ისე განიხილება;

3. კვლევის შედეგები სხვადასხვა დანიშნულებით შეიძლება იქნეს გამოყენებული: 1. პირველ რიგში, ჩატარებული ანალიზი საშუალებას იძლევა, შევიმუშაოთ თეორიული საფუძვლები სემანტიკური ლექსიკონის შესადგენად. მასალის ნაწილი კი მზა ბუდეების სახით გამოსადგვია მომავალი სემანტიკური ლექსიკონისათვის; 2. საკვლევი ლექსიკონის პოლისემანტიკურობის ამპლიტუდის დადგენა და ტექსტობრივი ვარიანტულობის ჩვენება, უდავოდ, დიდ სამსახურს გაუწევს თარგმანის პრაქტიკით დაკავებულ სპეციალისტებს; 3. საკვლევი ლექსიკონის დახასიათება შესაძლებელს ხდის მანქანური თარგმანისათვის ამა თუ იმ ლექსემის გამოწვლილგითი შინაარსისა და კომბინაციური პოტენციალის სრულად გამოვლენას; 4. ჩატარებული კვლევა შესაძლებელს ხდის ქართული ენის ლექსიკონის ინვენტარიზაციის მექანიკური პროცესი განხილულ იქნეს ახლებურად, სოციალურად მარკირებული, კონოტაციურად მგრძნობიარე და დიაქრონიულად თანამიმდევრული მასალის მოწესრიგებულ ერთიანობად, რაც, უდავოდ, საინტერესო იქნება წმინდა თეორიის კუთხით, და სასარგებლო იქნება სასწავლო-სამეცნიერო პროგრამებისათვისაც.

4. **სამყაროს ენობრივი სურათი** “ადამიანური პარამეტრებით” ზომავს ისეთ აბსოლუტურად შემოუსაზღვრავ კატეგორიებს, როგორიც დრო და

სივრცეა, საცხოვრისთან დაკავშირებული ლექსიკის სემანტიკური, სოციოლინგვისტური და ლინგვოკულტუროლოგიური ანალიზი თავისი შინაარსობრივი სიფართოვითა და სტილისტიკური დინამიკურობით სხვა უფრო “ვიწრო” ცნებათა ახსნაშიც გვეხმარება (საყუდარიდან სადგურამდე (სადგომამდე), სადგურიდან ბინამდე, ბინიდან სახლამდე, სახლიდან მამულამდე, მამულიდან სამშობლომდე, სამშობლოდან მსოფლიომდე, მსოფლიოდან – სოფლამდე/საწუთრომდე, სოფლიდან “ცათა შინა” სამყარომდე ანუ უსასრულობამდე/მარადისობამდე).

5. ენისა და კულტურის ურთიერთგანმაპირობებელი ძალა სულ უფრო საგრძნობი ხდება საზოგადოების შესახებ სხვადასხვა ტიპის ცოდნის დაგროვებასთან ერთად. სულ უფრო აშკარაა, რომ მენტალური წარმოდგენები შეიძლება შეიცვალოს ენობრივ და კულტურულ სისტემათა ზეგავლენით. კონკრეტულ ენაში და კონკრეტულ კულტურაში კონცენტრირებულია მის მტარებელთა ისტორიული გამოცდილება, სწორედ ამიტომაც სხვადასხვა ენის წარმომადგენელთა მენტალური წარმოდგენები შეიძლება ერთმანეთს არ დაემთხვეს;
6. ქართული ენობრივი მასალა მკაფიოდ გვიჩვენებს, რომ მთელი სივრცე ქართულენოვანი ადამიანისათვის სამ უძირითადეს ნაწილად იყოფა: ა) მიწიერი სამყარო – ადამიანის საცხოვრისი და ამ ათვლის წერტილიდან ჰორიზონტალურად განფენილი მანძილები: უახლოესი სივრცე, შორი სივრცე, საზღვარი, “სხვისი სივრცე”, უშორესი სივრცე და ის, რაც მოუხელთებელია, თვალუწვდენელია, “დასაკარგავია”, ცხრა მთას იქითაა; და ბ) უსასრულო სივრცე, მარადიული, ღვთის საუფლო. გ) არის კიდევ ერთი ნაწილი – სადაც ერთმანეთს ხვდება ეს ორი სივრცე – ესაა საკულტო ნაგებობები და ადამიანის მიმართება ამგვარ ნაგებობებთან (თუ ადგილებთან), ანუ ადგილი სადაც, საზღვარია სასრულიან და უსასრულო სივრცეთა შორის;
7. ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში წარმოდგენილია ადამიანთა სიმრავლის აღმნიშვნელი რამდენიმე ლექსიკური ერთეული (ერი, მკვიდრი, ტომი, ნათესავი, ამბოხი); ამ ტექსტებში ეს ლექსემები ერთმანეთის სინონიმებადაც ჩანან და დამოუკიდებელ სემანტიკასაც ატარებენ. ეს კი

მათი სემანტიკის დაახლოების მიზეზი ხდება. ისინი ერთმანეთს დამატებით მნიშვნელობასაც გადასცემენ;

8. ადამიანთა ერთობის აღმნიშვნელ ლექსიკაში ეთნოსური სემანტიკის გაძლიერებას, ხელი შეუწყო ამ ერთობათა საცხოვრისზე მიმათითებელი ლექსიკის სემანტიკამ (ქვეყანა, სოფელი, მიწა, დასახლება, მხარე, სახელმწიფო, ქალაქი, დაბა, ადმინისტრაციული ერთეული, დასახლება, მამული, სამფლობელო, “ეს ქვეყანა”, სამკვიდრებელი), რომელთაგანაც სამკვიდრებელი, მამული, მხარე და ქვეყანა გადამწყვეტი უნდა იყოს “ერის” ეთნოსური სემანტიკის წინ წამოწევაში;
9. ჩვენი დაკვირვებით, “ერმა”, როგორც ყველაზე უფრო პოლისემიურმა სიტყვამ, თავისი “მცირე” სინონიმებისაგან შეისრუტა დამატებითი მნიშვნელობები და რამდენადაც “ერი” უფრო ფართოდ იყო გავრცელებული, ენაში სწორედ იგი წარმოდგა ადამიანთა ერთობის მახასიათებელთა ყოვლისდამტვე მარკერად. ამასთან, რამდენადაც “ერის” სინონიმები “მიმაგრებულნი” აღმოჩნდნენ საცხოვრისის აღმნიშვნელ კონკრეტულ ლექსებთან, “ერმა” მათთან ეს სემანტიკაც გაიზიარა და თანდათან გადაიქცა ქვეყანასთან, მიწასთან, რჯულთან და ეთნოსთან დაკავშირებულ შემკრებლობით სიტყვად;
10. რელიგია და ენა იმ ფაქტორთა რიცხვში შედის, რომლებიც განსაზღვრავს ხალხის მენტალიტეტსა და ეთნიკურ თავისებურებებს. საცხოვრისი ადამიანისა და სამყოფელი უფლისა ქართულ ენობრივ ნომინაციაში გააზრებულ, მწყობრ სისტემებად წარმოგვიდგება. ამ სისტემათა დანახვა ჩვენი კვლევის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან შედეგად გვესახება. ტერმინი “ეკლესია” ჩვენს მაგალითებში ძირითადად შენობის (იშვიათად, სისტემის, ორგანიზაციის “დაწესებულების”) მნიშვნელობით გვხვდებოდა. უნდა ითქვას, რომ ქართული ჰაგიოგრაფია და ისტორიული დოკუმენტები ადასტურებენ, რომ XI-XII საუკუნეებამდე “ტაძარი” საერო ნაგებობის, სასახლის მნიშვნელობას ინარჩუნებდა, მხოლოდ იშვიათად თუ გაიფლავებდა საკულტო შინაარსი. ხოლო ყველა ის შემთხვევა, რომელიც “ტაძარ” ფორმას საკულტო ნაგებობის შინაარსს აძლევდა, ძირითადად სინტაგმურ წყვილს წარმოადგენდა, სადაც ერთი კომპონენტი უფლის ან იმ

წმინდანის სახელი იყო, ვის სახელზეც იყო ეს ნაგებობა აღმართული. მოგვიანებით კი იწყება “ტადარ” ლექსემის საკულტო სემანტიკისაკენ გადაწევა, რაც ბოლოს ეკლესიისა და ტადრის სრულ სინონიმამდე მივიდა. ტბელ აბუსერისძის (1190-1240) თხზულება –“სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი”, რომელიც საშუალო ქართულის წიადშია შექმნილი, ადასტურებს საძიებელი ლექსემების სემანტიკურ დაახლოებასა და მათი სტილებრივი მგრძობელობის გაძლიერებას. აბუსერისძე ტბელის თხზულებაში “ეკლესია” და “ტადარი” საუფლო სახლის მნიშვნელობით თითქმის თანაბარი სიხშირით გამოიყენება; შეიძლება ითქვას, რომ ამ დროისათვის ეკლესიისა და ტადრის სინონიმია უკვე გაფორმებულია და სემანტიკური დაახლოების პროცესიც ბოლომდეა განხორციელებული;

11. ადამიანის დამოკიდებულება მისი გარემომცველი სამყაროს მიმართ პარადიგმატული ბუნებისაა. ცხადია, შეუძლებელია ერთბაშად მთელი კოსმოსი ერთნაირ ხარისხში იქნას დანახული და აღქმული. ამიტომაცაა საჭირო ათვლის წერტილი, რომლიდანაც სიშორე-სიახლოვის მიხედვით შეიძლება მზერა გავადევნოთ მთელ მანძილს პირის ადგილსამყოფლიდან უშორეს წერტილამდე. ათვლის წერტილი არის დედაენა, რომელიც შეიცავს ცნობიერ თუ ქვეცნობიერ ცოდნას ადგილის, როგორც ადამიანის სამყოფლის (თავშესაფარი, სამკვიდრებელი, სადგომი...) შესახებ. ამ თვალსაზრისით (ისევე, როგორც სხვა მრავალი თვალსაზრისითაც) „ვეფხისტყაოსანი“ განსაკუთრებული ძეგლია. ამ შესანიშნავ პოემაში თავს იჩენს მე-12 საუკუნის საქართველოსთვის დამახასიათებელი ყველა სიკეთე: 1) მთელი ქართული ენობრივი სივრცის (ყველა დიალექტური ვარიანტის) საუკეთესო სემანტიკურ-კონოტაციური მიგნებების აკუმულირება სალიტერატურო (სამწერლობო) ენაში; 2) ენის „დაკვირვების არეალის“ უნიკალური სიფართოვე - საქართველო (ნიკოფსიით დარუბანდამდე) და მსოფლიო (ინდოეთიდან ეგვიპტემდე); 3) სასულიერო და საერო ცოდნის სინთეზი და სათანადო ენობრივი მარკირებულობა; 4) სახისმეტყველებითი აზროვნების სიფართოვე, რაც მეტაფორული აზროვნების ხარისხის ზრდის პირობაცაა; 5) ადამიანისათვის იმდროინდელი ქვეყნიერების მრავალი წერტილის მისაწვდომობა და ამის

საფუძველზე ენობრივი დიაპაზონის გაფართოება მეტი სპეციფიკური, კოლორიტული საგნის, იდეისა თუ მოვლენის მარკირების თვალსაზრისით.

12. „ვეფხისტყაოსანში“ საცხოვრისის ტერმინოლოგია/აპელაციებში ჩანს სისტემა; „ვეფხისტყაოსანი“, როგორც „მოწესრიგებული“ ეპოქის „მოწესრიგებული“ ნიმუში ცხადლივ გვიჩვენებს იერარქიულ წყობას ქართულ ფილოსოფიურ და სახისმეტყველებით აზროვნებაში უფალი - ადამიანი - მიწა - სახლი - დროებითი თავშესაფარი - მიწა, რომელიც ადგილია, და - მიწა, რომელზეც პასუხისმგებელია ადამიანი. პოემის ავტორი მკაფიოდ განარჩევს ერთმანეთისაგან ამ სისტემის ყოველ წევრს და ამას მათი სახელდების გზითაც ახერხებს. სამყარო ღვთის საგანმგებლოა, და ამიტომ შემოქმედიც მას „ქმნის“, ხოლო ქვეყანა „სამყაროს მხოლოდ ერთი ნაწილია“, „ქვეყანა“ კაცთაა და შემოქმედი მას „ჩვენ გვაძლევს“; „ვეფხისტყაოსანში“ მკაფიოდაა გამიჯნული სამყარო (დაახლ. კოსმოსი) და ყველა დანარჩენი (რაც ამ კოსმიური მთლიანობის ნაწილია), მათ შორის ქვეყანა. კარგად ჩანს გარკვეული კანონზომიერება სოფელ/საწუთროს სინტაგმატურ ქცევაში; პოემაში აშკარად ჩანს, რომ ტექსტის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი არ შეიძლება იფარგლებოდეს ოდენ სტრუქტურული საკითხებით, და რომ ლექსიკის ნებისმიერი დონის განსაზღვრისას აუცილებელია კომპლექსური მიდგომა – ნებისმიერი ლექსიკური ჯგუფის სემანტიკური ველი მექანიკური ასოციაციებით არ შემოიფარგლება – საჭიროა სემანტიკურად ერთ ჯგუფში გაერთიანებულ ლექსიკას ჰქონდეს საერთო ფუნქციურ-სემანტიკური საფუძველი და სამყაროს ენობრივი სურათის განმსაზღვრელი მყარი ორიენტირები;

13. ქართული ლექსიკის განსაკუთრებული მრავალფეროვნება ადამიანის ტერიტორიასთან მიკუთვნებულობის, ან ამა თუ იმ ადგილთან მიმართების თვალსაზრისით, ძალიან დიდია, განსაკუთრებით, თუკი დიალექტურ მასალასაც გავითვალისწინებთ. ამ ლექსიკაში ძალიან მაღალია არა მარტო მხატვრული, ტროპული ბუნების ან სახისმეტყველებითი სემანტიკის მქონე ლექსიკის წილი, არამედ სოციალურად მარკირებული ლექსიკისაც, რომელიც პირის ან კოლექტივის საცხოვრისთან მიმართების სოციალურ ასპექტთაგან ძალიან უმნიშვნელო ნიუანსებს აფიქსირებს და ცალკე

ლექსიკური ან გრამატიკული საშუალებით აღნიშნავს; გამოკითხვის შედეგებით დადასტურდა თანამედროვე ქართული საზოგადოების სოციალურ-კულტურული ორიენტირების რყევის ფაქტი, გამოჩნდა, რომ ელვის სისწრაფით იზრდება ზღვარი ასაკობრივ ჯგუფებს შორის იქაც კი, სადაც განათლების მეშვეობით მაინც უნდა იყოს ამ სხვაობის სიმკვეთრე შერბილებული. ენაში მკაფიოდ არის ასახული ადგილკუთვნილებისა და ამ ნიშნით კოლექტიური საზოგადოების ერთიანობის დასუსტების პროცესი; ახალგაზრდა თაობას არ ესმის მნიშვნელობა, ან არ ესაჭიროება ისეთი ლექსიკის გამოყენება, რომელიც რეგიონულ თუ საქვეყნო ერთიანობაზე მიუთითებს, მას არც ოჯახის გარშემო არსებული საზოგადოებრივი პლასტები აინტერესებს. ის მოძრაობს, და მისთვის პრინციპული მნიშვნელობა აღარა აქვს დაბრუნდება თუ არა საწყის წერტილში, ამიტომაც ამ „მისამართის“ დამახსოვრებასაც კი არ ცდილობს;

14. ენაში სასწრაფოდ იქმნება ან იეარარქირდება არა მხოლოდ მიგრაციულობის მიზეზ-შედეგობრიობის ამსახველი ტერმინოლოგია, არამედ ის ტერმინოლოგიაც, რომელიც მიგრაციის სტატუსის სოციალური დაცვის ასახვასთანაა დაკავშირებული. ქართულ ენაში მოსახლეობის მიგრაციის (შიდა და გარე მიგრაციის) ამსახველი ლექსიკა უძველესი დროიდან განიცდის სემანტიკურ და კონოტაციურ გადააზრებას და ეროვნულ-ენობრივი იდენტობის ცვლის ტენდენციებს წარმოაჩენს. განხილულია მიგრაციის ბუნებისა და სტატუსის ამსახველი ლექსიკის სპეციფიკური იერარქიულობა. ამ იერარქიის მაგალითები შემდეგნაირად შეიძლება დაჯგუფდეს:

ა) ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს მუდმივი საცხოვრისის დატოვების მიზეზს (ლტოლვილი, დევნილი, იძულებით გადაადგილებული პირი, გაქცეული, ხიზანი და სხვ.);

ბ) ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს მუდმივი საცხოვრებლის დატოვების შედეგს (მიუსაფარი, უსახლ-კარო, ულუკმაპურო, შემწეობის გარეშე დარჩენილი...);

გ) ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს მიგრირებული ადამიანი (კოლექტივის) ადაპტაციის ბუნებას (შესახლდა, ჩასახლდა, შეიჭრა, შეეხიზნა, შეეფარა...);

დ) ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს მიგრირებული მოსახლეობის მიმართ “დამხვედური” საზოგადოების დამოკიდებულებას (შეეწია, დაეხმარა, შეეხიდა, უწილადა, დაურიგა, მოწყალება გაიღო, გულმოწყალება გამოიჩინა, ქველმოქმედება გასწია...);

უნდა ითქვას, რომ თავად საზოგადოებაც ამ ტერმინოლოგიის მიხედვით იყოფა რამდენიმე ნაწილად. ერთნი ისინი არიან:

- ვინც ეხმარება (შემწეობს, ხელი გაუწოდა, მხარში ამოუდგა, მოწყალება გაიღო, შეიფარა, მისცა/გადასცა, ქველმოქმედობს, მეცენატობს, მფარველობს და სხვ.);
- ვისაც შეუსახლდნენ, ვისაც წილში ჩაუდგნენ, ვინც შეავიწროვეს.
- ვისაც ეხმარებიან;
- ვინც “შეიჭრა”, “შეუსახლდა”, “შეეცილა”;

15. საკუთარ სამშობლოში დევნილად გადაქცეული მოსახლეობის სამოქალაქო განწყობა (მაშინ როდესაც ეს მოსახლეობა მზად არ იყო ამგვარი ბედისათვის), ძალიან მძიმედ აისახება საზოგადოების ერთიანობაზე. დევნილი მოსახლეობა, რომლის რაოდენობა 1992 წლიდან მოყოლებული საქართველოში მხოლოდ მატულობს, ფსიქოლოგიურ გაორებას განიცდის. ერთი მხრივ, მას ეთაკილება უსახლკარობა და საკუთარ სამშობლოში ასოციალურ მდგომარეობაში ყოფნა (რასაც ის უკეთ იტანს საქართველოს საზღვრებს გარეთ გასვლისას, რამდენადაც “სხვაგან” ძველი სოციალური სტატუსის დაკნინება უფრო კანონზომიერად მიაჩნია; ასეთ შემთხვევაში მას ჰქვია: წასული, გადასახლებული, გამგზავრებული... და არა “განდევნილი”), მეორე მხრივ კი დევნილის სტატუსი მისი შემდგომი სოციალური დაცვის მეტ-ნაკლები გარანტიაა. უნდა აღინიშნოს, რომ დევნილი მოსახლეობის ფსიქოლოგიური პრობლემები ცუდადაა შესწავლილი და **ენაც მზად არ არის** ამ პრობლემათა გადაჭრის სამსახურში ორგანიზებულად ჩადგეს. ენა დაჟინებით ეძებს ისეთ ლექსიკას, რომელიც ამგვარი დაპირისპირების შერბილებას მოახერხებს (შედარებით ნეიტრალური ჩანს გამოთქმები: აფხაზეთიდანაა, სამაჩაბლოდანაა

წამოსული, შიდაქართლის ამბების დროს ჩამოვიდნენ), თუმცა ეს “სტიქიური დიპლომატია” თანდათან სულ უფრო და უფრო უშედეგო ჩანს;

16. დროის შეკვეთა დღეს ელექტრონული თარგმანისა და ნებისმიერი ტიპის ინფორმაციის მაქსიმალურ გადაცემას მოითხოვს, რაც ლექსიკური მასალის უზუსტესი სემანტიკური ველებისა და ლექსემათშორისი სემანტიკურ-კონოტაციური კავშირების დადგენის აუცილებლობას წარმოშობს. ამ კატეგორიაში ხვდება ერთი მხრივ, ენის შესწავლა კოგნიტიურ-დისკურსული კუთხით, ხოლო მეორე მხრივ, საინფორმაციო სივრცის ენობრივი ორგანიზებისა და მართვის კონცეპტუალური მიდგომების შემუშავება. აგრეთვე, დღეს მეცნიერების ორბიტაში განსაკუთრებული დაკვირვების ობიექტად მოექცა ადამიანის, პიროვნების, იდენტობის განმსაზღვრელი ფაქტორებისა და ამ ფაქტორთა შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესის - ენობრივი იდენტობის შესწავლა და ამ ცოდნის საფუძველზე ადამიანთა კოლექტივების, საზოგადოების შემაკავშირებელი ფაქტორების განსაზღვრა; ამ ფაქტორთა დასადგენად კი განსაკუთრებული ძალა აქვს ენობრივ მასალას. თანამედროვე ყოფას ახასიათებს ცალკეულ პირთა და დიდ კოლექტივთა (ხშირად მთელ ეთნოსთაც კი), მუდმივი მოძრაობა (რასაც სოციალურ დისციპლინებში მიგრაციულ მოძრაობას უწოდებენ), რამაც შეცვალა მიწასთან ადამიანის მიჯაჭვულობის ძველი სტერეოტიპი. თანამედროვე ადამიანები უფრო ადვილად შორდებიან სამშობლოს, სისხლით მონათესავე ხალხს, ოჯახს, ერთმანეთს და ცდილობენ სადღაც სხვაგან იპოვონ ახალი სახლი, ახალი გარემო, ახალი დამოკიდებულება თავის გარშემო ყოველივეს მიმართ. ენა ამ პროცესების უტყუარი ფიქსატორია;

17. საწარმოქმნო აფიქსთა შორის უ- პრეფიქსს განსაკუთრებული ადგილი უკავია, და ეს ასეა არა მისი ოდენ სემანტიკური ფუნქციის (ძირითადად, უარყოფის, უქონლობა-უყოლობის გადმოცემის უზრუნველყოფის ფუნქციის), არამედ მისი ფორმაწარმოებრივი პოტენციის გამოც. ბინადრობა-მკვიდრობის ლექსიკური ჯგუფის ფორმაწარმოების თვალსაზრისით, ერთსა და იმავე ძირს შეიძლება უარყოფითობის მაწარმოებელი სხვადასხვა ყალიბიდან ერთზე მეტი მოერგოს: „არ“, „ვერ“, „უ-“ , „უ- ო“, „უ- არ“, „უ- ურ“, „უ- ელ“. თუმცა მიღებული სემანტიკური შედეგი მიღებული უარყოფის სხვადასხვა

კონოტაციურ შედეგს მოგვცემს. ამგვარი კვლევის დროს ლექსიკის სემანტიკური ველის განსაზღვრაში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ლექსიკური ერთეულის მეტაფორიზაციის ხარისხი, როგორც ავტორისეული ინტენციის გამოხატვის ინდიკატორი. უ- და არ- თავსართების გამოყენება ერთსა და იმავე ფუძეში თითქმის არასოდეს არ იძლევა ერთნაირ სემანტიკურ ან კონოტაციურ შედეგს, უმეტეს შემთხვევაში კი ისინი არც გამოიყენებიან ერთსა და იმავე ფუძესთან.

სემანტიკურ ველებს **არ//ვერ** ნაწილაკებიც განასხვავებენ: აქ თავს იჩენს არ და ვერ უარყოფითი ნაწილაკების (თავსართების) გამოყენების ერთი შეხედვით სტიქიური, თუმცა არსობრივად, სრულიად თანამიმდევრული სისტემა, რომელშიც ფრაზეოლოგიზმად ქცევის პოტენციალს „ვერ“ ნაწილაკი უფრო ამჟღავნებს, ვიდრე „არ“ ნაწილაკი: სწორედ უ- პრეფიქსია ფორმაწარმოებითი უნარისა და არა არ- (ვერ-) ნაწილაკები (უმეტეს შემთხვევაში), თუმცა ისინიც ხშირად პრეფიქსულად ეკვრიან ფუძეს (შდრ. არმქონე, არამკვიდრი); ერთ შემთხვევაში მეტაფორიზაციისათვის დამახასიათებელი სუბიექტური მგრძნობიარობის შემცველია ამგვარი გადანაწილება, ხოლო მეორე შემთხვევაში – შედარების ობიექტთა შეფასების ნეიტრალური (ობიექტური) შესაძლებლობა;

ლიტერატურის სია:

1. აბულაძე ლ. უარყოფითი ნაწილაკები ქართულში. (რუსულ ენაზე). კავკასიოლოგთა II საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები. მაჰანკალა, 1998
2. აბულაძე ლ. (2) ლექსმატური თეორია და „ახალი – ძველი“ სიტყვათველი ქართულში. არნ. ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესიის მასალები. თბ.: 1998
3. აბულაძე ლ. სემანტიკური ველი და პარადიგმატული ჯაჭვი. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის V სამეცნიერო სესია, 1996
4. აბულაძე ლ. რამდენიმე მოსაზრება ბ. ფონხუას ქართული ენის იდეოგრაფიული ლექსიკონის შესახებ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 63-ე სამეცნიერო სესიის მასალები, 2004
5. აბულაძე ლ. ლუდენი ანდრეას, გერმანულენოვანი საგნობრივი ლექსიკონების შესახებ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 64-ე სამეცნიერო სესიის მასალები, 2005
6. ანდრონიკაშვილი მ. ლექსიკოლოგია და ლექსიკოგრაფია. ენათმეცნიერების შესავლის საკითხები. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ.: 1972
7. აფრიდონიძე შ. ეთნონიმთა ხმარების ლინგვისტურ-ეთნიკური და ეთიკური ასპექტები. თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო სესია, თეზისები, V, თბ.: 1995, გვ.18
8. აფრიდონიძე შ. ოპოზიციების სისტემის საფეხურებრივი განვითარებისათვის ენაში (ქართული ენის მაგალითზე). ჟურნ. “სემიოტიკა”, 2007, №1, გვ. 71-79
9. ბერიძე მ. ტაძრები და სახელები, გამომცემლობა ”უნივერსალი”, 2010
10. ბერიძე მ. ეკლესიონიმები სამცხის ტოპონიმიაში. ქართველოლოგია, №9, 2008
11. ბოედერი ვ. ენა და ვინაობა ქართველთა ისტორიაში. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, VII, თბილისი, 1998
12. ბოლქვაძე თ. ქართული ნაციონალური იდენტობის წრთობა, ილიას ”ივერია”, გამომცემლობა ”უნივერსალი”, თბილისი, 2010
13. ბოლქვაძე თ. უცხო სიტყვის ენაში ინტეგრირების ერთი გზა. თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, № 30, თსუ გამომცემლობა, თბ.: 2001

14. გამყრელიძე თ., კიკნაძე ზ., შადური ი., შენგელაია ნ. თეორიული ენათმეცნიერების კურსი. თსუ, თბ.: 2003
15. გეწაძე დ. ქართული ენა. ლექსიკოლოგიისა და სემასიოლოგიის პრაქტიკუმი, თბ., 1962
16. გვანცელაძე თ. ენობრივი პოლიტიკა თანამედროვე აფხაზეთში. ქართველური მემკვიდრეობა, № 9, ქუთაისი, 2007
17. გვანცელაძე გ. ცხოველთა სახელები ადამიანის ექსპრესიულ-ემოციური მახასიათებლების როლში. მე-60 სამეცნიერო სესიის მასალები, თბ.: 2001, გვ.18-21
18. გვანცელაძე თ. ტაბიძე მ. აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა იდენტობა. 1. იბეჭდება გაეროსა და ევროკავშირის ერთობლივი პროგრამის „ნდობის აღდგენისა და ადრეული რეაგირების მექანიზმის (COBERM-ის) გრანტის საფუძველზე დაფინანსებული პროექტის ფარგლებში. გამომც. “არტანუჯი“, თბ.: 2011
19. გოგოლაძე მ. ქართლის სოციალური და პოლიტიკური მდგომარეობა “მოქცევაჲ ქართლისაჲს” მიხედვით. ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, 1999
20. დობორჯგინიძე ნ. იბერიელთა იდენტიფიკაციის საკითხები შუა საუკუნეების რელიგიურ ისტორიოგრაფიაში, საერთაშორისო კონფერენცია "ბიზანტინოლოგია საქართველოში - 2"
21. ენათმეცნიერების შესავლის საკითხები, გ. ახვლედიანის რედაქციით, თბ.: 1972
22. თურქია თ. ხალხისა და საცხოვრისის აღმნიშვნელი ლექსიკის სემანტიკური ველები, თსუ სამეცნიერო კონფერენცია, 2003
23. თურქია თ. ძველი ქართული ლექსიკის დიალექტური ვარიანტებისათვის, რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, ქუთაისი, 2004
24. თურქია თ. ტერმინებისათვის საყდარი ეკლესია, ტაძარი, არნ.ჩიქობავას საკითხავები, საქართველოს მეცნ. აკად. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნ.კონფერენციის მასალები, თბილისი, 2005
25. თურქია თ. ტერმინებისათვის: საყდარი, ეკლესია, ტაძარი. საერთაშორისო სიმპოზიუმი – “ქრისტიანობა ჩვენს ცხოვრებაში: წარსული, აწმყო,

- მომავალი.” საქართვ. სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი. 2005, გვ.141
26. თურქია თ. “ერი” სიტყვის სემანტიკისათვის. საენათმეცნიერო ძიებანი, №XXI, Linguistic Papers, თბილისი, 2006, გვ. 69-75
27. თურქია თ. „ცხოვრება“ სიტყვის სემანტიკური ველის შესახებ, საენათმეცნიერო ძიებანი, ტ. XXII, თბილისი, 2006, გვ. 140-148.
28. თურქია თ. “ცხოვრება”, “სიცოცხლე”, “ცხოველი”, “ცხოვნება” ლექსემათა სემანტიკური საზღვრებისათვის, არნ.ჩიქობავას საკითხავები XVII, 2006, გვ. 25-27.
29. თურქია თ. სიტყვის შინაგანი ფორმა და მოტივაცია (ლექსიკური მნიშვნელობისა და კონოტაციის განსაზღვრის ერთი მაგალითი, ქართველური ენათმეცნიერების მიმართულების მაგისტრანტთა და დოქტორანტთა რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენცია, 2007 წელი, 21-23 მაისი, ქუთაისი-წყალტუბო.
30. თურქია თ. ლექსიკის სემანტიკური ცვალებადობის კვლევისათვის – ქართველური მემკვიდრეობა, № 11, ქუთაისი, 2007, გვ. 208-210.
31. თურქია თ. მოსახლეობის მიგრაციის ლექსიკური რანჟირებისათვის - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქართული ენისა და კულტურის ინსტიტუტი, აფხაზური ენისა და კულტურის ინსტიტუტი, პირველი ეროვნული სამეცნიერო სესია “ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები”, თბ.: 2009, გვ. 94-102.
32. თურქია თ. სინონიმები თუ დამოუკიდებელი ლექსემები?! („ეკლესია“ და „ტაძარი“ - აბუსერიძე ტბელის თხზულებაში „სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“) - საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერიძის სახელობის უნივერსიტეტი, სხალთის ეპარქია, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ტბელობა“, 2009, გვ. 437-440.
33. თურქია თ. მკვიდრისა და ხიზნის აღმნიშვნელი ლექსიკური ჯგუფები - ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის III საერთაშორისო

სამეცნიერო კონფერენცია, ეძღვნება ვაჟა-ფშაველას დაბადებიდან 150 წლისთავს, 15-16 ოქტომბერი, ქუთაისი, 2011 წელი.

34. **თურქია თ.** ადგილკუთვნილების აღმნიშვნელი ლექსიკის სოციალური მგრძობიარობის საკითხი ქართულში - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი “სპეკალი”, მეექვსე ნომერი, 2012 წელი. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/6/56>
35. **თურქია თ.** უარყოფის სემანტიკის ლინგვოკულტუროლოგიური ასპექტები ადგილსამკვიდრებლის აღმნიშვნელ ლექსიკაში - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქართველური ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, სამეცნიერო შრომების კრებული №5, გამომცემლობა “უნივერსალი”, თბილისი 2012, გვ. 66-75
36. **კვარაცხელია გ.** გაგებისა და გაგებინების შესახებ სამეტყველო ურთიერთობაში. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის X სამეცნიერო სესია, 2001
37. **ლაღარია ნ.** სოციოლინგვისტიკა. თბ.: 2002
38. **ლებანიძე გ.** ლექციები ენათმეცნიერების შესავალსა და ზოგად ენათმეცნიერებაში. “ენა და კულტურა”, თბ.: 1997
39. **მელიქიშვილი დ.** მართლმადიდებლობა – ქართული ეროვნული ცნობიერებისა და სახელმწიფოებრივი ერთიანობის საფუძველი // «ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდენტობა»: დისციპლინათშორისი რესპუბლიკური კონფერენციის მოხსენება-თა თეზისები. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, თბ., 2004
40. **მელიქიშვილი დ.** ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ისტორიიდან, თბ.: “ლოგოსი”, 1999
41. **ნაჭყებია მ. ტაბიძე მ.** ომისშემდგომი აფხაზეთის ეთნიკურ-ენობრივი სიტუაცია, კრებულში: “რუსიფიკატორული პოლიტიკა და ეთნოლინგვისტური ვითარება აფხაზეთში XIX-XXI ს.ს.” გამომც. ‘უნივერსალი’, თბილისი, 2011
42. **ნაჭყებია მ., ტაბიძე მ.,** აფხაზეთის (გაღის რაიონის) სოციოლინგვისტური დახასიათება. 1993-2010 წლები, თბილისი, 2010
43. **ნაჭყებია მ.** ქართველური სახელის ბრუნების პარადიგმა. გამომცემლობა “მერიდიანი”, თბ.: 2012

44. ნაჭყებია მ. ქართველური სახელები. პრაქტიკუმი. გამომცემლობა “მერიდიანი”, თბ.: 2012
45. ოშიაძე ს. სიტყვა კონტექსტთა პარადიგმაში. თსუ, ფილოლოგიის ფაკულტეტის ახალგაზრდა მეცნიერთა შრომები, 1997
46. ოშიაძე ს. შედარება, როგორც მკვიდრ შესიტყვებაში სიტყვათა დაკავშირების სემანტიკური საფუძველი. არნ. ჩიქობავას საკითხავები, XI, თბ.: 2000
47. პატარიძე ლ. - მკვიდრის მნიშვნელობისათვის “ქართლის ცხოვრებაში”. “ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდენტობა”, დისციპლინათშორისი რესპუბლიკური კონფერენციის მოხსენებათა თეზისები. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი. თბ.: 2004
48. რამიშვილი გ. დედაენის თეორია. თბ.: 2000
49. სარჯველაძე ზ. ძველი ქართული ენა. თბ.: 1997
50. სოსიური ფ. ზოგადი ენათმეცნიერების კურსი. თბ.: 2002
51. ტაბიძე მ. ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები. გამომც. ”ქართული ენა”, თბ.: 2005
52. უთურგაძე თ. ქართული ენის შესწავლის ისტორია, თბ.: 1999
53. ფოჩხუა ბ. ქართული ენის ლექსიკოლოგია. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1974.
54. ფუტყარაძე ტ. ქართველები. ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, 2005
55. ქართული ენა, ენციკლოპედია, გამომცემლობა „ეროვნული მწერლობა“, თბ.: 2008
56. ქობალაგა ი. მასალები სემანტიკური თავსებადობის ლექსიკონისათვის. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის VIII სამეცნიერო სესია, 1999
57. ღლონტი ალ. ქართული ლექსიკოლოგია. თბ.: 1964
58. შანიძე ა. ძველი ქართული ენის გრამატიკა. თბ.: 1976.
59. შანიძე ა. ისხმიდეს თუ ისმევდეს. თსუ. სრული კრება, ტ.V, 1986
60. ჩიქობავა არნ. ზოგადი ენათმეცნიერება. თბ.: 1935

61. ჩხენკელი რ. ქართული ხალხური სამშენებლო ლექსიკა, როგორც საფუძველი ამავე დარგის სამეცნიერო ტერმინოლოგიისათვის. საკანდიდატო დისერტაცია, თბ.: 1988
62. ძიბუური შ. ქართული ენის თავგადასავალი. მეცნიერება, თბ.: 1999
63. ჭირაქაძე მ. ტერმინის ზოგადლინგვისტური თეორია და არქეოლოგიური სისტემატიკა. ფილ. მეცნ. კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ.: 1999
64. ჭუმბურიძე ზ. ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის პერიოდიზაციისათვის. "ქართული ენა", თბ.: 1984
65. ჭუმბურიძე ზ. დედაენა ქართული. "ნაკადული", თბ.: 1987
66. ხახიაშვილი ნ. "ადამიანის" აღმნიშვნელი ლექსიკის ისტორიისათვის ქართულში", ფილ. მეცნ. კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ.: 2005
67. ჯაფარიძე ა. მთავარეპისკოპოსი საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, თბ.: 2003
68. ჯორბენაძე ბ. ენა და კულტურა. თბ.: 1997
69. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Том 1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. М.,1995
70. Ахманова Словарь лингвистических терминов, 1966
71. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст. М.,1971
72. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М., 1987
73. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
74. Лотман Ю.М. Семиосфера. Культура и взрыв, <http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d>
75. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию. М., 1997.
76. МАРКОВА Е. М. ТИПОЛОГИЯ КОНВЕРГЕНТНО-ДИВЕРГЕНТНЫХ ОТНОШЕНИЙ ЕДИНИЦ ПРАСЛАВЯНСКОГО ЛЕКСИЧЕСКОГО ФОНДА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ, диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук Москва – 2006.
77. Морковкин В. В. Об объеме и содержании понятия «теоретическая лексикография» // ВЯ. 1987. № 6.

- 78. Ментруп В. К** проблеме лексикографического описания общенародного языка и профессиональных языков // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIV. Проблемы и методы лексикографии. М., 1983.
- 79. Николаева Н.** Метафорический аспект репрезентации категории качества в современном немецком языке, Автореферат Диссертация кандидата филологических наук , 2006
- 80. Потебня А. А.** Из записок по теории словесности, Полное собрание трудов: Мысль и язык. Издательство "Лабиринт", М., 1999
- 81. Словарь социолингвистических терминов,** Российская академия наук, Институт Языкознания, Российская академия лингвистических наук, Институт иностранных языков, Москва, 2006
- 82. Языковая номинация,** М. 1977
- 83. Asher R.E. and Simpson J.M.Y.** The Encyclopedia of Language and Linguistics. 1994
- 84. Adler N.E., Marmot M., McEwen B., Judith Stewart J.** Socioeconomic Status and Health in industrial Nations, Social, Psychological, and Biological Pathways. New York, 1999
- 85. Basch, Glick Schiller, Blanc-Szanton,** Basch Linda, Nina Glick Schiller and Cristina Blanc-Szanton, Transnationalism and the construction of the deterritorialized nation: An outline for a theory of post-national practice. Paper delivered at the annual meetings of the American Anthropological Association. Chicago. 1992
- 86. Bauhn, Lindberg, Lundberg,** Per Bauhn, Christer Lindberg, Svante Lundberg, Multiculturalism and Nationhood in Canada (The Cases of First Nations and Quebec), Lund University Press, Lund, 1995, p.102
- 87. Bourdieu,** Language & symbolic power, polity press, ed.& introduced by John Thompson, 1991.
- 88. Dunn** Language and Society in Post – Communist Europe. Edited By J. A. Dunn. Printed in Great Britain,1999
- 89. Faireloogh N.** Discourse and Social Change, polity press, 1992
- 90. Finch, 2000** Geoffrey Finch, Linguistic Terms and Concepts, new York, 2000
- 91. Gauker Ch.** Words without meaning, A Brandford Book, The MIT press Cambridge, Massachusetts, London, England, 2003
- 92. Harold** Isaacs Harold, Basic group identity: The idols of the tribe. In Ethnicity: Theory and

- experience, edited by Nathan Glazer and Daniel Moynihan. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1975.
93. **Haugen E** The Problem of Language, - Language conflict and Language Planning, The case of Modern Norwegian, Cambridge, Massachusetts, 1966
  94. **Haugen E** Linguistics and Language planning, The ecology of Language, Essays Selected and Introduced by Anwar S. Dil, Stanford University Press, Stanford California, 1972
  95. **Humboldt V. W.** - On Language: the diversity of human language-structure and its influence on the mental development of mankind. Translated by Peter Heath. Cambridge University Press 1988.
  96. **Keith A.** Linguistic Meaning. London: Routledge, 1986
  97. **Labov W.** The Social Stratification of English in New-York City, Washington, 1966
  98. **Labov W.**, Sociolinguistic Patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972 g.188;
  99. Modality and the English Modals, Longman, N. Y., 1979
  100. **Palmer, F.R.** -Grammar. Penguin, 1971
  101. **Palmer F. R.** - The English Verb. Longman, London, 1974
  102. **Palmer, F.R.** - Semantics: A New Outline. Cambridge: Cambridge University press, 1976
  103. **Sapir E.** - Language: An introduction to the study of speech. New York: Harcourt, Brace and Company 1921.
  104. **Sapir E.** - Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture, and Personality. Ed. David G. University of California Press 1949.
  105. **Schwartz T.** - The Structure of National Cultures // Understanding the USA. / P. Funke (Ed.). 17. T& #252; bingen, 1990
  106. Sociolinguistics, Florian Coulmas, 2005 Cambridge University Press.
  107. **Teun A. van Dijk** - Society and Discourse, How Social Contexts Influence Text and Talk, Cambridge University Press, 2009
  108. **Turkia T.** - Lexic expressing migration in the country and some problems of language identity in modern Georgia (Conference on Caucasus Studies: Migration – Society – Language. Department of International Migration and Ethnic Relations (IMER). Malmoe University, Sweden) 28-30 November, 2008; <http://195.178.225.22/CSmsl/msl/Turk.pdf>

- 109. Wierzbicka A.** Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. Berlin, NY, 1991.
- 110. Wierzbicka A.** Semantics: Primes and Universals. Oxford: Oxford University Press 1996.
- 111. Willemyns** Linguistic Legislation and Prestige Shift, Status Change of Languages, ad.by Ulrich Ammon and Marlis Hellinger, Walter de Gruyter, Berlin.New York, 1992, p.16

ტექსტები:

- 112.** ქართლის ცხოვრება, სიმონ ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. I. თბილისი, 1955.
- 113.** “ქართლის ცხოვრება”, სიმონ ყაუხჩიშვილის რედაქციით, 1955 ტ. II. თბილისი, 1959.
- 114.** “ქართლის ცხოვრება”, სიმონ ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. II. თბილისი, 1959.
- 115.** “ქართლის ცხოვრება”, სიმონ ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. IV. თბილისი, 1973.
- 116.** ქართული პროზა, ტ., I, თბ., 1981 – იაკობ ხუცესი “შუშანიკის წამება”, უცნობი ავტორი “ევსტათი მცხეთელის წამება”, უცნობი ავტორი “სიბრძნე ბალაჰვარისი”, იოვანე საბანისძე “ჰაბოს წამება”, უცნობი ავტორი “კონსტანტი კახის წამება”, სტეფანე მტბევალი “გობრონის წამება”, უცნობი ავტორი “კოლაელ ყრმათა წამება”, უცნობი ავტორი “დავით და კონსტანტინეს წამება”, უცნობი ავტორი “ნინოს ცხოვრება”, გიორგი მერჩულე “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება”, ბასილ ზარზმელი “სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება”.
- 117.** შოთა რუსთაველი „ვეფხისტყაოსანი“

ლექსიკონები:

- 118.** აბულაძე ილ. – ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973

119. იმედაშვილი ი. – უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, გამომც. სილ.თავართქილაძისა, ტფილისი, 1928.
120. იმნაიშვილი ი. – ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, საქართველოს სსრ მეცნ.აკად. გამომცემლობა, თბილისი, 1948-49.
121. ორბელიანი ს.ს. – ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991
122. სარჯველაძე ზ. – ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილის, თსუ გამომცემლობა, 1995.
123. სარჯველაძე ზ. – ძველი ქართული ენის სიტყვის კონა, სულხან-საბა ორბელიანის სახ. პედ.უნივერსიტ. გამომცემლობა, თბილისი, 2001;
124. ფენრიხი ჰ. სარჯველაძე ზ. – ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, სულხან-საბა ორბელიანის სახ. პედ.უნივერსიტ. გამომცემლობა, თბილისი, 2000წ.
125. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1986.
126. “ქართლის ცხოვრების” სიმფონია-ლექსიკონი, გამომც., მეცნიერება, 1986.
127. ქართული აგიოგრაფიული ძეგლების სიმფონია-ლექსიკონი, გამომც., არტანუჯი, თბილისი, 2005.